

**T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZMART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDAKİ
EKONOMİK HEDEFLERİN GERÇEKLEŞME
DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Nur DİLBAZ**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Sefer ŞENER**

Çanakkale-2006

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Nur Dilbaz'a ait "Türkiye'de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Araştırılması" adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Yrd. Doç. Dr. Sefer ŞENER (Danışman)

Üye

Prof. Dr. Ali AKDEMİR

Üye

Prof. Dr. Engin ERDOĞAN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Meliha ENER

Üye

Yrd. Doç. Dr. Erkan AKTAŞ

ÖZET

1963'ten günümüze kamu sektörünün öncülüğünde “Beş Yıllık Kalkınma Planları” aracılığı ile ülke kalkınmasının sağlanmasına çalışılmaktadır. Ancak 1980 öncesi ülkemizde dışa kapalı bir ekonominin var olduğu bir ortamda uygulanan kalkınma planları ile 1980 sonrası dışa açık bir ekonomide uygulanan kalkınma planlarının başarı durumu farklılık göstermektedir.

1980'lerden sonra IMF ve Dünya Bankası geliştirmekte olan birçok ülkede kendi tasarladığı ekonomi politikalarını uygulama şansı bulmuştur. Uygulanan politikaların özünde liberalleşmenin, özelleştirmenin, para ve maliye politikalarının kontrol gücünün ulus devletlerinden alınarak bazı uluslararası kurumlara devredilmesi yatmaktadır. Bu nedenle 1980 sonrası dışa açılma ile birlikte globalleşmenin ülke kalkınmasında büyük rol oynaması sonucu, ulusal iktisadi planlama önemini kaybetmiş ve hedeflenen rakamlara ulaşılma şansı azalmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ana amacı; Türkiye’de uygulanan kalkınma planlarındaki ekonomik hedeflerin gerçekleşme düzeylerinin incelenmesi olarak belirtilmektedir. Ayrıca çalışmada 1963'ten günümüze Türk kalkınma planlarının teorik açıdan değerlendirilmesine ayrıntılı olarak yer verilmiş olup, 1980 öncesi ve 1980 sonrası ekonomik yönden kalkınma planlarının başarı düzeyi ortaya konmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Since 1963, ensuring the development of the country through “Five Year Development Plans” in the guidance of public sector has been tried. However, the success of the development plans applied before 1980 in an atmosphere when an economy closed to outside existed, differ from the plans applied in the economy open to outside after 1980.

After 1980’s in many developing countries IMF and The World Bank have found the possibility to impose their policies of economy designed by themselves. In the essence of the applied policies lies hand over of the control power of liberalizm, privatization, money and finance policies from national states to some top international institutions. Therefore after 1980 along with opening outside as a result of big part played by globalisation in the development of a country economical planning has lost its importance and possibility of reaching to targeted figures have been reduced.

In this regard, the main purpose of the study is indicated as the examination of performance levels of economical targets in the development plans applied in Turkey. In addition, the theoretical assessment of the Turkish development Plans applied to today since 1963 and the level of succession of the plans before and after 1980 have been attempted to be put forward in the study.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR CETVELİ.....	viii
TABLO CETVELİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA, PLANLAMA KAVRAMLARI VE GELİŞİMİ

1.1. KALKINMA KAVRAMI	5
1.1.1. Kalkınmanın Tanımı	5
1.1.2. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi	6
1.1.3. Kalkınmanın Nitelikleri.....	7
1.1.4. Dünyada Uygulanan Kalkınma Politikaları.....	8
1.1.5. Kalkınmayı Engelleyen Unsurlar.....	13
1.2. PLANLAMA KAVRAMI.....	14
1.2.1. Planlamanın Tanımı.....	14
1.2.2. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Gelişimi.....	17
1.2.2.1. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Dünyadaki Gelişimi	17
1.2.2.2. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Türkiye’deki Gelişimi.....	19
1.2.3. Planlama Çeşitleri.....	21
1.2.4. Planlamanın Amaçları.....	24
1.2.5. Planlamanın Anayasal Kaynağı.....	26
1.2.6. Planlama İhtiyacının Ortaya Çıkış Nedenleri.....	28

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEM VE KALKINMA PLANLARI

2.1. TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA.....	30
2.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü.....	30
2.1.2. Türkiye Ekonomisini Planlamaya İten Nedenler.....	36
2.1.3. Planlı Kalkınma Dönemlerinde Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü.....	38
2.2. KALKINMA PLANLARI NİTELİKLERİ VE AMAÇLARI.....	41
2.2.1. Kalkınma Planlarının Nitelikleri.....	41
2.2.2. Kalkınma Planlarının Amaçları.....	43
2.3. TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ.....	44
2.3.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Yapılan Planlar.....	44
2.3.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1934-1938).....	44
2.3.1.2. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1939-1943).....	46
2.3.1.3. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve 1947 Kalkınma Planı.....	47
2.3.2. 1963-1980 “İthal İkameci” Kalkınma Planları Dönemi.....	49
2.3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1963-1967).....	51
2.3.2.1.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	53
2.3.2.1.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	56
2.3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1968-1972).....	57
2.3.2.2.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	58
2.3.2.2.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	60
2.3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1973-1977).....	61

2.3.2.3.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	63
2.3.2.3.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	65
2.3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1979-1983).....	65
2.3.2.4.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	66
2.3.2.4.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	67
2.3.3. 1980 Sonrası “İhracata Dayalı” Kalkınma Planları Dönemi.....	68
2.3.3.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1985-1989).....	70
2.3.3.1.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	70
2.3.3.1.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	72
2.3.3.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1990-1994).....	74
2.3.3.2.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	76
2.3.3.2.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	78
2.3.3.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (1996-2000).....	78
2.3.3.3.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	80
2.3.3.3.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	81
2.3.3.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi (2001-2005).....	82
2.3.3.4.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	85
2.3.3.4.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE KALKINMA PLANLARINDAKİ EKONOMİK
HEDEFLERİN GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

3.1. 1963-1980 “ İTHAL İKAMECİ” KALKINMA PLANLARI

DÖNEMİ.....	90
3.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1963-1967).....	90
3.1.1.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	90
3.1.1.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	94
3.1.1.3. Dış Ticaret.....	98
3.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1968-1972).....	102
3.1.2.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	102
3.1.2.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	108
3.1.2.3. Dış Ticaret.....	111
3.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1973-1977).....	114
3.1.3.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	114
3.1.3.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	115
3.1.3.3. Dış Ticaret.....	121
3.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1979-1983).....	124
3.1.4.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	124
3.1.4.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	125
3.1.4.3. Dış Ticaret.....	127

3.1.5. İthal İkameci Kalkınma Planlarının Hedeflere	
Ulaşma Dereceleri.....	129
3.2. 1980 SONRASI “İHRACATA DAYALI” KALKINMA PLANLARI	
DÖNEMİ.....	130
3.2.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin	
Gerçekleşme Düzeyleri (1985-1989).....	131
3.2.1.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	131
3.2.1.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	132
3.2.1.3. Dış Ticaret.....	133
3.2.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin	
Gerçekleşme Düzeyleri (1990-1994).....	134
3.2.2.1. GSMH Büyümesi ve Üretim	135
3.2.2.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	136
3.2.2.3. Dış Ticaret.....	137
3.2.2.4. Özelleştirme.....	138
3.2.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin	
Gerçekleşme Düzeyleri (1996-2000).....	141
3.2.3.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	141
3.2.3.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	142
3.2.3.3. Dış Ticaret.....	143
3.2.3.4. Özelleştirme.....	146
3.2.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Ekonomik Hedeflerinin	
Gerçekleşme Düzeyleri (2001-2005).....	147
3.2.4.1. GSMH Büyümesi ve Üretim.....	148
3.2.4.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi.....	151
3.2.4.3. Dış Ticaret.....	153
SONUÇ.....	156
KAYNAKÇA.....	161

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BAĞ-KUR	: Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigorta Kurumu
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
MB	: Merkez Bankası
OECD	: Petrol Üreten ve İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TL	: Türk Lirası
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu
UÇEP	: Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı
UN	: Birleşmiş Milletler
I.BYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
I.BYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

II.BYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
II.BYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
III.BYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
III.BYSP	: Üçüncü Beş Yıllık Sanayi Planı
IV.BYKP	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
V.BYKP	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
VI.BYKP	: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
VII.BYKP	: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
VIII.BYKP	: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

TABLO CETVELİ

Tablo 3.1. I.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	90
Tablo 3.2. Harcamaların Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1963-1967).....	92
Tablo 3.3. Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı ve Kaynakları (1963-1967).....	93
Tablo 3.4. Birinci Beş Yıllık Planda Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL.).....	94
Tablo 3.5. Birinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL.).....	96
Tablo 3.6. Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (1963-1967).....	97
Tablo 3.7. İhracat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar).....	100
Tablo 3.8. İthalat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar).....	101
Tablo 3.9. I.BYKP Döneminde Gerçekleşen İthalat ve İhracat Rakamları.....	101
Tablo 3.10. II.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	103
Tablo 3.11. Harcamaların Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1968-1972).....	104
Tablo 3.12. Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (1968-1972).....	105
Tablo 3.13. Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı ve Kaynakları	106
Tablo 3.14. İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL.).....	108
Tablo 3.15. İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Cari Fiyatlarla Milyon TL.).....	109
Tablo 3.16. Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (1968-1972).....	110
Tablo 3.17. II.BYKP İhracat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar).....	111
Tablo 3.18. II.BYKP İthalat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar).....	112

Tablo 3.19.	II.BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret Açığı.....	113
Tablo 3.20.	III. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	114
Tablo 3.21.	Planlanan Kamu Harcamaları (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL).....	116
Tablo 3.22.	Kamu Harcamaları Gerçekleşmeleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL.).....	116
Tablo 3.23.	Kamu Harcamalarının Dağılımı (Yüzde).....	117
Tablo 3.24.	Kamu Gelir ve Harcamaları (1976 Fiyatlarıyla Milyar TL).....	118
Tablo 3.25.	Planlanan Kamu Gelir Hedefleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL).....	119
Tablo 3.26.	Kamu Gelirleri Gerçekleşmeleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL.)...	120
Tablo 3.27.	Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar).....	121
Tablo 3.28.	IV.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	125
Tablo 3.29.	Kamu Kesimi Gelir Hedefleri (1978 Fiyatlarıyla Milyar TL).....	126
Tablo 3.30.	Kamu Kesimi Harcama Hedefleri (1978 Fiyatlarıyla Milyar TL)..	126
Tablo 3.31.	Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar).....	128
Tablo 3.32.	İthal İkameci Kalkınma Planlarının Hedeflerine Ulaşma Dereceleri.....	129
Tablo 3.33.	V.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	131
Tablo 3.34.	Kamu Kesimi Genel Dengesi (Cari Fiyatlarla Milyar TL).....	132
Tablo 3.35.	Toplam İhracat (Milyon Dolar).....	133
Tablo 3.36.	Toplam İthalat (Milyon Dolar).....	133
Tablo 3.37.	V. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı.....	134
Tablo 3.38.	VI.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	136
Tablo 3.39.	Kamu Kesimi Genel Dengesi (GSMH'ya Oranı%).....	137
Tablo 3.40.	Toplam İhracat (Milyon Dolar).....	137
Tablo 3.41.	Toplam İthalat (Milyon Dolar).....	138
Tablo 3.42.	VI. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı.....	138
Tablo 3.43.	Özelleştirme Gelir ve Giderler (Bin Dolar).....	139
Tablo 3.44.	Sermaye Hareketleri Hedefleri (Milyon Dolar).....	139

Tablo 3.45.	Sermaye ve Finans Hesabı (Milyon Dolar).....	140
Tablo 3.46.	VII.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	142
Tablo 3.47.	Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaların Hedefi (GSMH'ya Oranları %)......	143
Tablo 3.48.	Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaların Gerçekleşmesi (GSMH'ya Oranları %)......	143
Tablo 3.49.	Toplam İhracat Hedefi (Milyar Dolar).....	144
Tablo 3.50.	Toplam İthalat Hedefi (Milyar Dolar).....	144
Tablo 3.51.	Toplam İhracat (Milyar Dolar).....	144
Tablo 3.52.	Toplam İthalat (Milyar Dolar).....	144
Tablo 3.53.	GSMH İçindeki Tarımın Payı (1987 Fiyatlarıyla Milyar TL).....	145
Tablo 3.54.	VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı.....	145
Tablo 3.55.	Özelleştirme Gelir ve Giderleri (Bin Dolar).....	146
Tablo 3.56.	Sabit Sermaye Yatırımları İçinde Kamu ve Özel Sektörün Payı (Milyar TL).....	146
Tablo 3.57.	VIII.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler.....	148
Tablo 3.58.	VIII.BYKP Döneminde Sektörlerdeki Büyümeler.....	150
Tablo 3.59.	Sektörlerin Gerçekleşen GSMH'deki Payları (%).....	151
Tablo 3.60.	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH'ya Oranları %)......	151
Tablo 3.61.	Kamu Kesiminin Genel Dengesi (GSMH'ya Oranları).....	152
Tablo 3.62.	VIII. BYKP Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı (%).....	152
Tablo 3.63.	Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Trilyon TL).....	153
Tablo 3.64.	Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar).....	153
Tablo 3.65.	VIII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Cari İşlemler Açığı.....	154
Tablo 3.66.	Cari Açığın GSMH'ye Oranı.....	154
Tablo 3.67.	VIII. BYKP Döneminde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	155

ÖNSÖZ

II.Dünya Savaşı öncesi Sovyetler Birliği'nde uygulanan iktisadi planlama savaş sonrasında bazı dünya ülkelerini de etkilemiş, tüm dünyayı egemenliği altına almıştır. Kalkınmaya ve büyümeye gidilen yol olarak görülen iktisadi planlama uygulamasına, 20.yy'ın son çeyreğinde dünyadaki ekonomik yapılanmada yeni yönelimler olmasına rağmen az gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerde devam edilmektedir.

Dünyada yaşanan ilk planlama deneyimleri içerisinde 1930'lardaki Türk sanayi planları görülmektedir. Uygulanan birçok planlama deneyiminden sonra 1960'larda Türkiye yeni bir döneme girmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de kalkınma aracı olarak görülen iktisadi planlamaya yönelik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada kavramsal olarak kalkınma ve planlama tanımlanmıştır. Kavramların içerikleri ve teorik arka planları açıklanarak netleştirilmiştir. Bu kavramlardan yola çıkılarak Türkiye'nin kalkınma planları incelenmiştir. Daha sonra kalkınma planlarındaki ekonomik hedefler ayrıntılı bir biçimde açıklanarak, hedeflerin gerçekleşmeleri elde edilmeye çalışılmıştır.

İktisadi planlamayı, belli bir dönemde belirli sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal olarak ifade edilebilen hedeflere ulaşabilmek için yürütülen faaliyetlerin tümü olarak tanımlamak mümkündür. İktisadi planlama uygulaması ile refah seviyesinin yükseltilmesi, sanayileşmenin hızlandırılması ve bu sayede çağdaş uygarlık seviyesine ulaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kalkınma planlarındaki ekonomik hedeflemeleri ayrıntılı bir şekilde göstermek ve özellikle 1980 sonrası yapılan kalkınma planlarının ekonomik açıdan başarı ya da başarısızlığını belirtmek amacıyla yapılmıştır.

GİRİŞ

II.Dünya Savaşı'ndan önce sadece Sovyetler Birliği'nde uygulanan iktisadi planlama, savaş sonrasında az gelişmiş ülkeler yanında, Fransa, İtalya, Norveç, İngiltere ve İsveç gibi gelişmiş Avrupa ülkelerinde de uygulanmaya başlamıştır. Böylelikle planlama faaliyetlerine giren ülke sayısında artış olmuştur. İlgi çekici nokta ülke sayılarındaki artış değil ekonomik ve sosyal sistemleri farklı ülkelerin de planlamayı bir iktisat politikası aracı olarak kullanmalarındır. 1950'li yıllara gelindiğinde ekonomik yapının yönetilmesinde “ kalkınma için iktisadi planlama” önemli bir unsur olmuştur.

İktisadi planlamacılığı kullanan daha çok, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkeler gelişmiş ülkelerin refah seviyelerine çıkabilmek ve aralarındaki açığı kapatabilmek için planlama yoluna gitmişlerdir.

İktisadi planlamaya daha çok kalkınma sorunlarının çözümü amacıyla başvurulmuştur. Ülkeler II.Dünya Savaşı'ndan önce kalkınma sorunları ile ilgilenmemişler liberal iktisadi düşünceyi benimsemişlerdir. Benimsenen klasik iktisat doktrini ekonomiyi tam istihdamda dengede kabul eden, devletin ekonomiye müdahalesini reddeden, her arz kendi talebini yaratır söylemini destekleyen bir doktrindir. Bu görüşler gelişmiş batı ülkeleri iktisatçılarının değil aynı zamanda az gelişmiş ülke iktisatçılarının da düşüncelerine hakim olmuştur.

1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı ile klasik düşüncenin yerini Keynesyen düşünce almıştır. Keynesyen düşünceye göre ekonominin kendi işleyişine bırakılması, ülkenin krize sürüklenmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınma arayışlarını liberal doktrin dışına taşımıştır.

Ülkelerdeki planlama hareketlerinin II.Dünya Savaşı'ndan sonra yapılmasının bazı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında savaş sonrasında Rusya ile birlikte bazı Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan kalkınma politikaları, ülkelerin gelişmeleri ve savaş sonrası bağımsızlığını kazanan ülkelerin kalkınma istekleridir. Ayrıca savaşı izleyen yıllarda iktisat biliminin çeşitli dallarında görülen gelişmeler, planlama tekniklerini ve iktisadi plancılığı ortaya çıkarmıştır.

Bugün gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin uyguladıkları planlama biçimleri farklıdır. Gelişmekte olan ülkelerin amacı; iktisadi ve toplumsal yapıyı kısmen veya tamamen değiştirmek, gelişmiş ülkelerle aralarında olan açığı kapatmaktır. Bu nedenle planlama yeterli bir düzeyde büyüme hızını, sanayi sektörü öncülüğünü, alt yapı yatırımlarına önem verilmesini, adil gelir dağılımını içermektedir. Gelişmiş ülkelerde planlama amacı ise piyasa mekanizmasının işlerliğini sağlamasıdır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınma düzeyinin planlanması ön koşul değildir. Bu tür ülkelerde yapılan planlar başarıya ulaşmaktadır. Sadece sosyalist ülkeler için değil aynı zamanda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için de iktisadi planlama gerekmektedir. Ancak önemli olan planlamanın yapılması değil, amacına ulaşmasıdır.

Türkiye'de dünyadaki söz konusu gelişmeler paralelinde tercih edilen karma ekonominin gereği olarak ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi ve az gelişmişlikten çıkılması için iktisadi planlama faaliyetleri başlamıştır.

1923-1929 yılları arasında devlet destekli özel teşebbüs grubunun oluşturulması çabaları başarısız olunca, 1930'dan sonra devletçilik anlayışı gündeme gelmiştir. 1930'lu yıllarda başlayan sanayileşme çabaları ile 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı oluşturulmuş, uygulamada elde edilen başarı sonucu 1939-1943 dönemi için İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmaya başlanmıştır. Ancak II.Dünya Savaşı'nın çıkması ile plan uygulanamamıştır. Bu kısmi nitelikli plandan sonra 1946 İvedili Sanayi Planı uygulanmıştır. Daha sonra 1947 yılında ilk makro nitelikli plan olarak ifade edilen Vaner Planı hazırlanmıştır.

Bu plan da uygulama alanı bulamamıştır. 1960 askeri darbesinden sonra 1950'lerde uygulanan serbest girişimcilik terk edilmiş ve planlı döneme geçilmiştir. Darbe ile birlikte Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve planların hazırlanması için görevlendirilmiştir. İktisadi ve sosyal planlama bir anayasa düzenlemesi olarak 1961 Anayasası'nın maddeleri arasında yer almıştır. 1963 yılından başlamak üzere 15 yıllık bir perspektif plan beşer yıllık dönemlerle uygulamaya konulmuştur. 15 yıllık planın üçüncü dilimi uygulamaya geçmeden 22 yıllık yeni bir perspektif plan beşer yıllık planlar halinde tekrar uygulamaya konulmuştur. Planlamanın ilk dönemlerinde sağlanan başarı, ilerleyen yıllarda devam ettirilememiştir. 1970'li yıllar boyunca artan siyasal istikrarsızlık ve terör nedeniyle 1980'de tekrar bir askeri müdahale gündeme gelmiştir. 1982 Anayasası'nda iktisadi planlamaya yeni bir bakış getirilmiştir. 1980 sonrası piyasa ekonomisi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile ekonomik yapıda yeni bir dönem açılmıştır.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisine dayalı 1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci, 1990-1994 yıllarını kapsayan altıncı, 1996-2000 yıllarını kapsayan yedinci ve 2001-2005 yıllarını kapsayan sekizinci beşer yıllık planlar hazırlanmış ve uygulanmıştır.

Çalışmada günümüze kadar yapılan kalkınma planlarındaki ekonomik hedefler ve gerçekleştirmeler incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye'de yapılan kalkınma planlarının ekonomik açıdan başarı durumu ele alınmıştır.

“Türkiye'de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeylerinin Araştırılması” isimli çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kalkınma, planlama kavramları hakkında genel bilgi verilmiş olup, kalkınma kavramına açıklık getirmesi amacıyla, kalkınma ve büyüme, kalkınmanın nitelikleri ve dünyada uygulanan kalkınma politikaları ele alınmaktadır. Ayrıca planlama konusuna açıklık getirmek amacıyla, planlama fikrinin ve uygulamasının gelişimi, planlama çeşitleri, amaçları, planlamanın anayasal kaynağı ve planlama ihtiyacının ortaya çıkış nedenleri incelenmektedir.

Türkiye’de planlı dönem ve kalkınma planları başlığını taşıyan ikinci bölümde, Türkiye’deki planlı kalkınma, kalkınma planlarının nitelikleri, amaçları ve Türkiye’de planlı kalkınma dönemi anlatılmaktadır. Ayrıca Türkiye’deki planlı kalkınma konusu anlatılırken Türkiye ekonomisi planlı kalkınma öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayrılarak incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Türkiye’de kalkınma planlarındaki ekonomik hedeflerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin araştırılması yapılmaktadır. Araştırmaya konu olan kalkınma planları 1963-2005 dönemi içinde yer alan beşer yıllık planlardır. Bu çalışmada hedeflere ilişkin veriler Devlet Planlama Teşkilatı’nın planlarından alınarak, gerçekleştirmelere ilişkin veriler ise Hazine Müsteşarlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü verilerinden elde edilmiştir. Hedeflenen ekonomik rakamlarla, gerçekleşen veriler karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA, PLANLAMA KAVRAMLARI VE GELİŞİMİ

İktisat bilimi, kalkınma konularının üzerinde durarak, ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli yönleri arasındaki ilişkileri incelemiş ve planlama ismi verilen tekniği geliştirmiştir. Planlama ile kalkınmanın hızlandırılması ve dengeli bir büyümenin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu amaca ulaşılabilmesi, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanabilmesi için planlama bir araç olarak benimsenmiştir.

1.1.KALKINMA KAVRAMI

1.1.1.Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma kelimesi Latin kökenli Batı dillerinde development, developpement, desarrollo şeklinde 15.yy'dan günümüze kadar gelmektedir. İktisadi anlamda kullanımı ise II.Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmıştır. İktisadi planın yapılmasındaki temel amaç iktisadi kalkınmayı sağlamaktır (Küçükkalay 1998:65).

Kalkınma geleneksel yapıdan sanayileşmeye doğru sosyal ve ekonomik değişimin olmasıdır (Ülgüray 1974:16). Kalkınmayı hükümetin belli bir siyaset politikası uygulayarak, toplumsal yapının değişkenlerini dönüştürmesi çabası olarak tanımlanmak mümkündür (Meydan Laurousse 1990:810).

Kalkınma iktisadi, toplumsal, kültürel ve siyasi unsurların değişme sürecinde göstereceği farklılaşmalara göre açıklanabilir. İktisadi değişkenlere göre kalkınma işgücü verimindeki artıştır. İşgücü verimindeki artışla fert başına düşen tüketim hızla yükselecektir. Bu verim artışı da işgücünün miktarına bağlıdır. Ancak nicelik yönünden ağır basan bir işgücünün olması yeterli şart değildir. Önemli olan işgücünün nitelikli olmasıdır. Sosyal, siyasi ve kültürel değişkenlere göre kalkınma bir toplumun demografik yapısının, kırsal ve şehir nüfus bölümünün, doğum ve ölüm oranlarının, şehirleşme hızının, aile büyüklüğünün, gelir dağılımının, çevre şartlarının, bilgi birikiminin, devletin sorumluluk alanının, siyasal katılımın iktisadi gelişmeye paralel olması demektir (Meydan Laurousse 1990:810).

1.1.2. Kalkınma ve Büyüme İlişkisi

1963 yılında planlı kalkınma dönemine girilmesi ile büyüme ve kalkınma kavramları arasındaki ilişki tartışma konusu olmuştur. Büyüme ve kalkınma arasındaki farklılığa bakıldığında büyüme sorununun gelişmiş ülkelerin, kalkınma sorununun ise yapısal sorunlarla uğraşan ülkelerin sorunu olduğu görülmektedir.

Büyüme, gelişmiş ülkelerin nicel ilerlemesi, genişlemesi ve makro ekonomideki soyut ve sayısal gelişmeyi anlatmaktadır. Kalkınma ise, gelişmekte olan toplumların gelişmesinin belli politikalarla olabileceğini ve böylelikle gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabileceğini ifade etmektedir. Türkçe’de kullanılışı ile büyüme bilimsel bir soyutluk içermektedir. Kalkınma ise, kamusal otoritenin etkisini varsayan, tercihlerini içeren bir kavramdır. Kalkınma ulusal bilincin, planlı politikalarla gerçekleştirilmesidir (Aytür 1970:234-238). Ayrıca büyüme gelişmiş ülkelerin kapasitesini artırma sorunu, kalkınma ise az gelişmiş ülkelerin üretim kapasitelerini artırma sorunudur (Dinler 2002:11).

Bazı iktisatçılara göre kalkınma ve büyüme kavramları eşanlamlı kelimeler olarak ifade edilir. Emre Kongar’a göre: Planlı dönemin başından beri Devlet

Planlama Teşkilatı'nın (DPT) bütün metinlerinde kalkınmanın sadece ekonomik bir büyüme olmadığı aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir gelişme olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de kalkınma terimi ingilizcedeki growth ve development kavramlarının her ikisini de kapsamaktadır. Bu nedenle tek kelime hem ekonomik büyümeyi hem de beşeri gelişmeyi içermektedir (<http://www.kongar.org>).

Birleşmiş Milletlerin (UN) yapmış olduğu bir araştırmada kalkınmanın amaçları şu başlıklar altında toplanmaktadır (<http://www.worldbank.org.tr>):

- İlk öğretimin uluslararası düzeyde sağlanması,
- Cinsiyetler arasında eşitliğin savunulması,
- Çocuk ölümlerinin azaltılması,
- HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele,
- Çevrenin korunması,
- Kalkınma için global bir ortaklık oluşturulması,
- Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması.

Vural Savaş ve Zeynel Dinler'e göre kalkınmanın kriterleri kalkınma hızı, sektörlerin oransal önemi, nüfusun sektörel dağılımı, verimlilik, okur-yazar oranı, şehirleşme indeksi ve ölüm oranlarıdır. Dünya Bankası'nın 1993 raporuna göre 100 ülke kalkınma yolundadır (Küçükkalay 1998:67).

1.1.3. Kalkınmanın Nitelikleri

Kalkınmanın niteliklerinden birisi üretim hacmindeki artıştır. Ancak bu artış belirli bir zamanla sınırlanmayan, rastlantılara bağlı olmayan bir artıştır. Üretim hacmindeki artışın önemli olması üretim hacmindeki artışın reel olmasını ve kalkınmanın dengeli olmasını gerektirmektedir (Cengiz 1987:8-9).

Üretim hacmindeki artış önemlidir. Çünkü nüfusta da bir artış söz konusudur. Nüfustaki bu artıştan dolayı meydana gelen ihtiyaçların karşılanması ayrıca mevcut nüfusun ihtiyaçlarının da eskiye göre daha yüksek seviyede karşılanmasını gerektirmektedir.

Ancak nüfus artışı tarımdaki azalan verimlerden dolayı kişi başına düşen milli geliri azaltmaktadır. Üretim hacmi ne kadar artarsa artsın ilave nüfusa sermaye bulma ihtiyacı, belli bir düzeyden sonra kaynakların mevcut nüfusun verimliliğinin artırılması için kullanılmasını da önleyecektir (Habakkuk 1966:24). Bu nedenle üretim artışının sağlanmasının yanında nüfus artışının azaltılması ve böylelikle iktisadi kalkınmayı engellemesi önlenmelidir.

Gelirin mal, hizmet cinsinden artması önemlidir. Parasal gelirin artmasının bir anlamı yoktur. Bu nedenle üretim hacmindeki artışın reel olması gerekmektedir. Önemli olan üretim kararlarının bir sıraya göre gerçekleştirilmesi değil, çeşitli üretimlerin birlikte ve aynı zamanda yapılmasıdır. Plansız ve birbirinden ayrı kararlar almak üretim artışı ile mal, hizmetler arasında uyumsuzluk meydana getirebilecektir. Yatırım yoksa tasarruf yapmanın, ihracat yapılamıyorsa ithalata başvurmanın bir anlamı yoktur. Bu nedenle kalkınmanın dengeli olması gerekmektedir.

Ayrıca ülkenin kalkınabilmesi için imalat sanayinin gelişme göstermesi, sabit fiyatlarla milli gelirin ve kişi başına gelirin artış hızında gözebatan bir yükselmenin olması gerekmektedir (Kuznets 1966:75-76).

1.1.4. Dünyada Uygulanan Kalkınma Politikaları

1950 ve 1960'lı yıllar plan fikrinin tüm dünyaya yayılarak az gelişmiş ülkeleri sardığı dönemdir. Bu yıllarda Dünya Bankası az gelişmiş ülkelere kalkınmayı destekleyecek teknik yardım ve mali kaynak vermeye başlamıştır.

Böylelikle kalkınma konusunun milletlerarası boyutu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin iç yapılarından dolayı uygulanan kalkınma planlarında her ne kadar farklılıklar meydana gelse de 1950 ve 1960'lı yılların plan stratejilerinde ülkelerin dış ticaret yaklaşımlarına bakarak kalkınma planları üç başlıkta sınıflandırılabilir (Bayram 1994:14-15).

İlk sınıflandırma ithal ikameci sanayileşme politikasını kapsamaktadır. İthal ikamesi kavramı önceden yurt dışından ithal edilen malların yurt içinde üretimini amaçlamaktadır. Böylelikle milli sanayiler her türlü dış ticaret ve kambiyo politikalarıyla dış rekabetten korunmaktadır. İthal ikamesi modeli ile ülke içinde talep karşılanması yoluyla tecrübe kazanılması, ülkede ekonomik yapının yenilenmesi ve gelişmiş ülkelere benzer bir sanayi yapısının ortaya çıkması sağlanmaktadır.

İthal ikamesi birçok ülkede, ekonomik yapıyı modernleştirme ve gelişmiş ülkelere benzer bir sanayi yapısının oluşturulabilmesi için etkili bir araç olarak görülmektedir. İçe dönük bir sanayileşme politikası olarak da kabul gören bu strateji yurtiçi üretimin uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek güce sahip oluncaya kadar korunmasını öngörmektedir. Genellikle iki aşamada gerçekleştirilebilir. İlk aşama tüketim mallarının, ikinci aşama ise ara ve yatırım mallarının yurtiçi üretiminin yapılmasıdır (Egeli 2005:2).

İthal ikamesi, ekonomik gelişme ve yapı değişikliğinin bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkabileceği gibi, büyümeyi ve ekonomik yapı değişikliğini hızlandırmak amacı ile uygulanan ekonomi politikasının bir aracı ve sonucu da olabilir. Birinci durumda, kendiliğinden oluşan ithal ikamesi, ikinci durumda ise planlı ithal ikamesi söz konusudur (Clark 1970:15). İngiltere ve Hong-Kong hariç pek çok ülke sanayileşme sürecinin ilk aşamasında ithal ikameci sanayileşme politikasını uygulamıştır (Seyidoğlu 1988:432).

İkinci sınıflandırma ihracata dayalı sanayileşme politikasını kapsamaktadır. Bu sanayileşme politikası tüm sanayileri değil ihracat yapan sanayilerin desteklenmesini sağlamaktadır. Dış ticaret amacıyla kurulan sanayilerin yavru iken korunması amaçlanmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlükleri içermekte olup, dış ticarete rekabet edebilmenin şartının ülkede en bol olan kaynaklara yönelmesi olduğu belirtilmiştir.

Dışa açılarak kalkınmayı gerçekleştiren ülkeler ihracatı özendirici teşvikler uygulamışlardır. Bu teşvikler arasında; döviz kurunun belirlenmesi, uygun vergi koşullarının olması, ihracata yönelik sübvansiyonların olması ve ihracat finansmanında kullanılan faiz hadlerinin piyasa düzeyinin altına çekilmesi sayılabilir (Egeli 2005:2).

Dışa dönük sanayileşme 1950'lerden itibaren Güneydoğu Avrupa'daki bir dizi Akdeniz ülkesinde (Yugoslavya, Portekiz, İspanya, Yunanistan, vb.), 1960 başlarından itibaren de Uzakdoğu ülkelerinde (Güney Kore, Tayvan, Singapur), Brezilya ve Arjantin başta olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde değişik aralıklarla uygulamaya konulmuştur (Seyidoğlu 1988:433).

İhracata yönelik strateji ülkelerin serbest ticaret koşullarında, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları alanlarda üretim yapmalarını öngörmektedir. Bir başka deyişle tüm sanayiler değil, ancak gelişme potansiyeline sahip olanlar özendirilmeye çalışılır. Bunu sağlamak için ekonomiyi uluslararası ticaretten koparmayacak bir ticaret rejimi izlenmesi ve ulusal kaynak tahsisinin, ithal ikamesinde olduğu gibi sadece iç talep tarafından değil, uluslararası talep tarafından belirlenmesine izin verilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir (Kazgan 1985:32-38).

Üçüncü sınıflandırma eksik rekabet ve stratejik ticaret politikasını kapsamaktadır. Bu politika ile dış rekabet karşısında güç durumda kalan genç

sanayilerin korunması, gümrük duvarları veya tarife dışı engellere gidilmesi amaçlanmıştır (Bayram 1994:19).

Eksik rekabet ve stratejik ticaret politikasında hükümetin durumu iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Sağlanacak desteğin rakip firmaları ne ölçüde etkileyeceği, elde edilen karın verilen destekten fazla olup olmaması bilinerek bu politika uygulanmalıdır. Aksi halde destek politikasının maliyeti ağır olmaktadır. Genç sanayiler diğer sanayilerden bağımsız değildir. Bu nedenle hükümetin destek yapacağı sanayinin konumunu ve bütün sanayilerin durumunu bilmesi gerekmektedir (Kılıçbay 1985:312).

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) refah seviyesinin yükseltilmesi, maden ve su kaynaklarının, kentlerin, karayolların geliştirilmesi için özel amaçlı pek çok sayıda program hazırlanmaktadır. Hazırlanan programlar ekonomik kalkınmada etkili olduğu gibi, ulusal gelirin artmasını da sağlamaktadır. Almanya, genel bir plana sahip olmamasına rağmen, piyasayı düzenleyici araçları kullanmakta, merkezi müdahalelere başvurmaktadır. Japonya, 1960'dan beri özel girişim ve kamu makamları için zorunlu olmayan ekonomik kalkınma planı uygulamaktadır (Günsoy 1997:141-142).

Japonya'nın uyguladığı kalkınma stratejileri; tüketimi kısıcı politikaları içermekte, Devlet yatırımları ve özel sektör yatırımları desteğine önem vermekte, doğrudan verimli olan makine yatırımlarına öncelik amaçlamakta, tüketimi kısıcı politikaların etkisi ile tasarruf sağlamaktadır (Yozgatlı 1998:2-3).

Güney Kore ordusu da kalkınmanın temelinde planlamayı görmüştür. Birinci kalkınma planını 1962-1966 yılları arasında, sanayi altyapısının gelişmesini öngören ikinci planı 1967-1971 yılları arasında, gelir dağılımına önem veren üçüncü planı 1972-1976 yılları arasında, başarısızlıkla sonuçlanan dördüncü planı 1977-1981 yılları arasında, makro dengeleri sağlamayı ve ihracatı arttırmayı hedefleyen beşinci

planı 1982-1986 yılları arasında, verimlilik artışı ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünün sağlanmasını ön plana çıkaran altıncı planı 1987-1991 yılları arasında uygulamıştır. Planlar günümüzde de yapılmaya devam etmektedir (Yozgatlı 1998:5).

Hollanda, belli bir ekonomi politikası varsayımlarına göre ekonominin gidişatını açıklayan yıllık genel bir plana sahiptir. Danimarka'nın kamu kesimine ilişkin birçok planı vardır. Ayrıca kentler için fiziki planlamalar yapılmaktadır (Günsoy 1997:142).

İngiltere'de de planlı kalkınma görülmektedir. Büyük Britanya İktisat Nazırı, George Brown, 16 Eylül tarihinde ilk iktisadi planın hedeflerini açıklamıştır. Milli İktisadi Gelişme Şurası tarafından hazırlanan Milli Ekonomik Plan 1966-1970 devresinde uygulanmak üzere beş yıllık olarak hazırlanmıştır. Bu plan ile İngiltere'nin iktisadi hayatında büyük bir canlanma olacağı, deniz aşırı ülkeleriyle işbirliğini arttıracığı düşünülmüştür. İngiltere'nin iktisadi kalkınma planı kar ve rekabet esası üzerine dayandırılmıştır. Rekabetin yapılabilmesi ise sanayi mallarının kalitesinin artırılmasına ve maliyetlerin düşürülmesine bağlanmıştır. Büyük Britanya'nın iktisadi planı piyasa ekonomisine dayanan sistemler için önemli bir model olmuştur (Cillov 1965:11-13).

Fransa, kanunname şeklinde topladığı planlama yasası ve kalkınma kontrol sistemi ile yasallık ve açıklığa büyük önem vermiştir. Prensip olarak, bir planlama uygulaması ile ilgili tüm kriterler yerel plan düzenlemelerinde yer almıştır. 1983'teki planlama yetkisinin merkezden uzaklaştırılmasından bu yana kendi planlarını, altı aylık dönemde yürütülmekte olan yerel planlara dönüştürmüştür (Booth 1991:13).

Latin Amerika'da modern kalkınma döneminde yaklaşık 1960'larda 'Gelişim İttifakı' ile başlayan fiziksel alanı işgal ve bu alanı kalkınma ihtiyaçları içinde şekillendirmek öncelikli aktivite olmuştur. Son 30 yılda Latin Amerika ekonomik kalkınması ve bölgesel işbirliğindeki en baskın gösterge düzenli olarak ortaya çıkan

ticaret koridorlarıdır. Ticaret koridorlarını ilgili çevreden ayıran en önemli özellik; bu yerlerde kullanılacak temel mallar ve hizmetleri sağlayabilecek üretim işlevlerinin, temel mal ve hizmetlere değer katan dönüşüm işlevlerinin ve hem ulusal hem de uluslararası pazarlara girişlerinin olmasıdır (Bender 2001:21).

Dünyada bugün uygulanmakta olan kalkınma plan isimleri şu şekildedir: Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde görülmüş ve şu anda Çin'de görülmekte olan kalkınma planı merkezi ve fiziksel planlamadır. İkinci olarak emredici ve özendirici planlama türünden bahsedilebilmektedir. Emredici ve özendirici planlama üç tür olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk tür Eski Yugoslavya'da görülen sosyalist rekabetçi planlama, ikinci tür Hindistan, Pakistan ve Türkiye'de görülen demokratik rekabetçi planlama, üçüncü tür ise Japonya ve Güney Kore'de görülen kooperatif ya da uzlaşmacı planlamadır. Üçüncü planlama Fransa'da görülen yol gösterici planlamadır. Dördüncü planlama Hollanda'da görülen tahmin edici planlamadır. Son planlama çeşidi ise Latin Amerika ülkelerinde ve bazı Afrika ülkelerinde görülen formal planlamadır (<http://www.dpt.gov.tr> 2).

1.1.5. Kalkınmayı Engelleyen Unsurlar

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının başında yoksulluk çemberi içinde olmaları gelmektedir. Bu tür ülkelerde kişi başına reel gelirin düşük olması, tasarrufların azlığına, tasarrufların azlığı sermayenin kıt olmasına ve bu durumda yatırımların yeterli düzeyde yapılamamasına sebebiyet vermektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarını etkileyen ikinci faktör ise bu ülkelerin nüfus baskısı içinde olmalarıdır. Buna göre ekonomide sağlanan bir gelir artışı, nüfus artışına yol açacak ve artan nüfus başlangıçta oluşmuş bulunan gelir artışını emerek kişi başına düşen geliri tekrar eski haline döndürecektir. Ülkenin içinde bulunduğu konumdan dolayı dış ticaret hadleri ülkelerin aleyhinde olacaktır (<http://www.turkforum.net>). Ayrıca bu tür ülkelerde piyasa mekanizmasının

işleyişinde aksaklıklar vardır. Aksaklıkların olması ülke kalkınmasını etkilemektedir.

Ülkenin tam rekabet koşullarında arz ve talep dengesini sağlayamaması uzun dönemde fiyatların sosyal maliyetleri yansıtmadığını göstermektedir. Bu durumda optimal kaynak dağılımı sağlanamamış olmaktadır. Devletin üretim kaynaklarının kullanımını çeşitli yollardan etkilemesi üretim faktör fiyatlarının arz-talep dengesine göre oluşamadığını göstermektedir. Bu durum fiyat mekanizmasında yapısal bozukluklara neden olmaktadır. Ülkede sermaye, döviz, girişim, vasıf, işgücü faktörlerinin kıt olması nedeniyle iktisadi faaliyetler tekeli koşullar altında yapılmaktadır. Fiyat mekanizmasının yol gösterici olma niteliğinin yetersiz olması girişimcilerin üretim kararlarındaki hataları önleyememesine neden olmaktadır (<http://www.turkforum.net>). Sayılan bu nedenlerden dolayı piyasa mekanizmasının işleyici bozulacak ve ülke kalkınma hareketini sınırlı olarak gerçekleştirecektir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının çözümü için ekonomilerin yapısal sorunlarını dikkate alan kalkınma modelleri geliştirilmiştir. Rostow, Buchanan, Chenery, Tinbergen, Nurkse, Scitovsky, Lewis, Rodan, Hirschman vb. iktisatçılar kalkınma sorunu içinde olan ülkelerin ekonomik kalkınmaları ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Bu bağlamda dış ticarete görülen dengesizlikleri, işsizliği, gelir dağılımındaki bozuklukları ve benzeri sorunları kalkınmayı engelleyen unsurlar olarak görmüşler ve modellerle çözmeye çalışmışlardır (Duran 1997:29).

1.2. PLANLAMA KAVRAMI

1.2.1. Planlamanın Tanımı

Plan kelimesi İngiliz dilinde görülmekte olup, parçaları birleştirmek, tasarlamak, bir projenin gerçekleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Planlama kelimesi ise onu tanımlayanın yüklediği öneme, geleceğe uygunluk derecesine göre farklı şekillerde tanımlanabilir. Planlama her iktisatçı tarafından farklı tanımlanabilir. Jan Tinbergen'e göre planlama belirlenmiş bir politikanın yürütülmesi için, gerekli olan araçların gelişimi olarak tanımlanmakta, iktisat politikasının planlanmaya muhtaç olduğu belirtilmektedir. Ayrıca planlama belirsizlikleri değiştirerek etkinliklerin geleceğe uyumlu formüle edilmesi olarak da tanımlanabilir (Küçükkalay 1998:9-11).

Planlama belirli bir amacı gerçekleştirmek için düzenlenen önlemler bütünü olarak ifade edilebilir. Planlama için bir veya daha çok amacın saptanmış olması gerekir. Saptanan amaçların gerçekleştirilebilmesi için önlemlerin alınması son derece önemlidir (Küçük 1978 :16).

Planlama kelimesi kullanıldığı alana göre çeşitli özellikler alarak tanımlanabilir. Bu bağlamda İktisat biliminde yapılan planlamayı iktisadi planlama olarak tanımlamak mümkündür. İktisadi planlamaya ilk defa önem veren kişi İsveçli iktisatçı I.Svenilson olmuştur. Svenilson'a göre iktisadi planlama zaman boyutunun da eklenerek farklı gelecek dönemlerdeki faaliyetlerin koordinasyon içinde olmasıdır. Amerikalı iktisatçı G.Sirkin'e göre ise yerinde yönetimli karar alıcının hesap etmediği sosyal fayda ve maliyetlerin hesaba katılmasıdır. Bicanic'e göre iktisadi planlama ise kalkınma kavramı da katılarak, belirli bir dönem içinde ekonomik kalkınmanın oluşumudur (Küçükkalay 1998:13).

Başka bir tanımla planlama, genel olarak belirli bir gayeyi gerçekleştirmek için harekete geçmeden önce yapılan hazırlıklar bütünüdür. Türkiye'nin planlı kalkınma dönemine hazırlandığı tarihlerde yapılan bir tanımlama şu şekildedir: Planlamayı yapmakla görevli olan teşkilatın belirli genel ve özel hedefleri belirleyerek, bunları gerçekleştirecek çözüm yolları ve yöntemleri en ince ayrıntısına kadar ortaya koymak ve bu yollar arasında belirli varsayımlarla en uygun olanı seçmek demektir (Bayram 1994:7-8).

Planlama şu şekilde de tanımlanabilir:

“ Planlama, modern iktisat ilminin kalkınma için ortaya koyduğu bir metod, bir vasıta ve bir tekniktir ” (DPT 1973b:9)

İsrail Hebrew Üniversitesi Profesörü Yehezkel Dror' a göre planlama; optimal araçları kullanarak, ulaşılması gereken amaçlara yönelebilmek için bir kararlar setinin hazırlanmasıdır (İzmirlioğlu 2000:3).

Planlama, gelecek ile ilgili bir amacın nasıl gerçekleştirileceğine dair bilinçli seçim yapmanın bir aracıdır. Gelecekle ilgili amaçların otomatik olarak gerçekleştirilemeyeceği varsayımını taşımaktadır (Potts 2003:8). Ayrıca planlama milli politikaların tayin edilmesinde sosyal zekadan yararlanılması için organize edilmiş bir gaye olarak da tanımlanabilir (İzmirlioğlu 2000:4).

Bu tanımlardan hareketle geniş bir tanım verilebilir: İktisadi planlama belirli bir dönemde belirli sosyo-ekonomik amaçlara ve sayısal ifade edilebilen hedeflere ulaşabilmek için, görevlendirilmiş kurumlar tarafından saptanan araçları kullanarak belli bir bölgede yürütülen faaliyetlerin tümüne denir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi planlama faaliyetlerinin yürütülmesinde kurumlara ihtiyaç vardır. Planı hazırlayan kurumlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu kurumlar planlama teşkilatları, enstitüler veya bakanlıklar olabilmektedir. Planlama ile ilgili kararları alanlar da ülkeden ülkeye göre değişir. Bazı ülkelerde Yüksek Planlama Kurulları bazı ülkelerde ise bu görevi parlamentolar yerine getirir. Yıllık veya kısa dönemli

planlardaki karar seçimini yapanlar ise hükümetlerdir. Ayrıca uygulamadan sorumlu olan kurumlar arasında merkezi, bölgesel ve mahalli düzeyde devlet kuruluşları ile, istatistik büroları, ticaret odaları, bazı özel devlet daireleri, firmalar, fabrikalar, ortaklıklar, kooperatifler, bankalar, ticaret birlikleri sayılabilir. Planların amaçlarına ulaşip ulaşmadığını kontrol eden, gerçekleştirmelerin hedeflerin altına düşmesi durumunda uyarılar yapan kurumlar da vardır. Bu kurumlar arasında, planlama teşkilatının bünyesinde yer alan koordinasyon daireleri, maliye bakanlıkları, merkez bankaları, istatistik enstitüleri, sanayi ve ticaret bakanlıkları, sayıştay sayılabilir. Önemli olan planın tutarlılığıdır. Planda neyin ne kadar üretileceği sorusuna cevap alınabiliyorsa plan tutarlıdır. Plan yapmak bir anlamda tahmin yapmak da sayılabileceğinden tahminlerin sağlıklı ve gerçeğe yakın yapılması gerekmektedir. Planda önemli olan süredir. Sürenin verilmemesi planın plan olma özelliğini kaybettirir. Ayrıca planda sağlanacak yararlar ve katlanılacak fedakarlıklar açık bir şekilde belirtilmelidir. Planlama yapılırken iktisat kanunlarından yararlanılmalıdır. Plan belirli bir bölgeyi kapsamalı, belli hedeflere ulaşmak için hangi araçların ne şekilde kullanılacağını açıkça ortaya koymalıdır (Öney 1987:19-22).

Planlama bir birim içinde meydana gelen varlığını sürdürebilmesi için bazı kaynaklara ihtiyacı olan devamlı bir faaliyettir. Devamlı bir faaliyet olması planlamanın bir süreç olmasını gerektirmektedir. En önemli özelliği geleceğe doğru yönelmiş olmasıdır. Planlamada amaçların açıkça belirtilmesi son derece önemlidir. Belirtilen bu amaçların uygun araçlarla ilişki içerisinde bulunması gerekmektedir (İzmirlioğlu 2000:6-7).

Planlama bir tahmin sonucu oluşur. Bu nedenle ne kadar gerçekçi olursa olsun, uygulamada bazı hataların yapılması kesindir. Bu hataların sebebi uluslararası konjonktürden veya içsel bir yanlışlıktan da kaynaklanabilir. İktisadi planlamayı yapan kamu otoritesidir. Türkiye’de ise bir kamu kuruluşu olan DPT’dir (Küçükkalay 1998:22-23).

1.2.2. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Gelişimi

Planlı kalkınma çabaları II.Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın hale gelmiştir. Ekonomik bakımdan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için yapılmaktadır. Bu nedenle planlı kalkınma bir tür sihirli değnek olarak görülmektedir. Alt bölümlerde II.Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya geçirilen planlama fikrinin dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimi incelenmektedir.

1.2.2.1. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Dünyadaki Gelişimi

Planlı kalkınma fikri, II.Dünya Savaşı sonrasında kabul görmesine rağmen fikrin temeli XIX. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. XIX. yüzyılda, Japonya'da 1884 yılında hükümet otuz bölümden oluşan bir belge çıkarmıştır. Belgenin amacı sanayileşmenin sağlanmasına yöneliktir. İsmi ise "Sanayileşmek İçin Tavsiyeler" dir (Bayram 1994:12).

Planlama, Beş Yıllık Plan gibi kavramlar uluslararası düşünceye 1917 yılında Sovyet Devrimi ile birlikte girmiştir. 1917 yılında Lenin ve Rus Bolşevikleri iktidara el koyarak ilk planı tasarlamışlardır. Planın amacı gelecekteki tüketim için şu anki tüketimin kısılp, sanayi mallarının üretiminin genişletilmesi olmuştur. Bu amacın başarılmasındaki aracın ise merkezi planlama mekanizması ve toplumsal mülkiyet olduğuna inanmışlardır (Soyak 2003:169).

1914-1918 yılları arasında Almanya'da Savaş Maddeleri Bakanlığı'nın planlama amacıyla yaptığı bir kısım çalışmaları görülmektedir. Bu çalışmaların amacı milli kaynakların seferber edilmesi içindir. 1919 yılında ABD'de Harvard Üniversitesi'nde bir Ekonomik Araştırma Komitesi kurularak iktisadi kalkınmanın sağlanmasının yolları düşünülmüştür. Ekonomik olaylar önceden tahmin edilmeye başlanmıştır. 1923 yılında tahmin çalışmalarına Roma, Paris ve Londra'da

katılmıştır. Daha sonraki yıllarda Sovyet Rusya'dan başlayarak çok yönlü ve merkezi planlamalar yapılmaya başlanmıştır. 1927 yılında Sovyet Rusya'da kalkınma planları uygulamaya konulmuştur (Bayram 1994:12-13).

Sosyalist bir ekonomide planlama, devletin iktisadi ilişkilere doğrudan doğruya müdahale etmesiyle başlamaktadır. Bu müdahalenin amacı kapitalist üretim ilişkilerini ortadan kaldırıp, ekonominin sosyalist olmayan kesimlerini denetlemektir. Ülkenin kalkınmasında sanayileşmenin hızlandırılabilmesi için planlamada ve yönetimde merkeziyetçilik son derece önemlidir. Merkezi planlama ile bütün kaynakların hedeflenen amaca ya da amaçlara ulaşabileceği düşünülmüştür (Lange 1966:340-341).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası ve 1930'lu yılların ilk yarısı kapitalist Batı için kriz ortamı olurken, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği için bir gelişme ortamı olmuştur. Batılı ülkeler buhrandan çıkış yolu olarak devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.

1930'lu yıllara gelindiğinde iktisadi kalkınmanın sağlanmasına yönelik Latin Amerika'da kalkınma kurumları kurulmuştur. Aynı yıl Hindistan'da da Planlama Kurulu meydana getirilmiştir (Bayram 1994:13).

II.Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkelerine de planlı kalkınma modeli yayılmaya başlamıştır. Amaç II.Dünya savaşı sonrasında yıkılmış, imarı bozulmuş ülkelerin tekrar güç kazanabilmesidir. Bu bağlamda ABD yardıma muhtaç olan ülkelere Marshall Planı uygulamıştır.

Gelişmiş ülkelerde planlamanın uygulanmasının başlıca sebebi gelişme sonucu daha karmaşıklaşan ve karşılıklı bağımlılıkları artan ekonominin daha etkin işlemlerini sağlamaktır. Özel girişimin egemen olduğu gelişmiş ülkelerde planlamanın amacı, genellikle nüfus artışının ve teknolojik ilerlemenin ortaya

çıkardığı iktisadi kaynakların yoğunluğundan tam yararın sağlanmasıdır. Kapitalist sistemlerde piyasa mekanizmasının işleyişi üretici ve tüketicilere yol göstermektedir. Planlama piyasa esas alınarak yapılır ayrıntılı bir ekonomik planlama olmasa dahi, hükümet plan ve programları geçmişteki oluşumları analiz ederek yapmaktadır (Günsoy 1997:140-141).

Planlı kalkınma belirli bir ekonomik sisteme mahsus değildir. Bu nedenle dünyada siyasi ve ekonomik yapıya bağlı olarak değişik planlı kalkınma modelleri uygulanabilmektedir.

1.2.2.2. Planlama Fikrinin ve Uygulamasının Türkiye'deki Gelişimi

1929 yılında başlayan Dünya Ekonomik Buhranı tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de ekonomik bir bunalım içerisine sokmuştur. Türkiye'nin önemli ürünlerinden biri olan buğday fiyatlarının çok hızlı bir biçimde düşüşüne sebebiyet vermiştir. Böyle bir durumda Türk ekonomisi ciddi bir tehditle karşılaşmıştır (Küçük 1978:243).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın çıkmasıyla ülke ekonomisinde yaşanan olumsuzluklar artmıştır. Böyle bir ortamda ülke düşük kişi başına gelir seviyesine, yetersiz sermaye birikimine ve altyapı imkanlarına sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkede özel sektöre dayalı liberal bir ekonomi politikası izlenmiştir. 1923 yılında İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi ile devletin özel sektöre yardımcı olması gereği üzerinde durulmuştur. Dünya Ekonomik Buhranı'nın çıkması, özel sektörün bekleneni yapamaması nedeni Türkiye'yi 1930'lu yıllar devletçilik politikasına getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen politikaların eksiklikleri tamamlanmaya çalışılarak 1932-1960 döneminde, ülke sanayinin temelini oluşturacak yatırımların gerçekleşmesi için karma ekonomi sistemi benimsenmiştir (İzmirlioğlu 2000:14-16).

1929 Dünya Ekonomik Buhranı sebebiyle Türkiye’de ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (I.BYSP) hazırlanmış ve başarıyla uygulanmıştır.

1936 yılında hazırlanmaya başlayan ve 1939 yılında yürürlüğe konulması öngörülen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (II.BYSP), birincisine göre daha geniş tutulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı’nın çıkması ile uygulanma olanağı bulamamıştır (İzmirlioğlu 2000:17).

1950’li yıllarda ülkenin döviz rezervleri, harp sırasında uygulanan sıkı politikalar nedeniyle yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Kore Savaşı sonucu genişleyen dünya piyasaları, tarım ihracatçısı olan Türkiye’nin döviz gelirlerinin artmasını sağlamıştır. Bu yılların olumlu hava koşulları sonucu tarım üretiminde artma meydana gelmiştir. Böyle bir ortamda Yunanistan ile Türkiye’ye Marshall yardımı çerçevesinde dış yardımlar yapılmaya başlanmıştır (Kansu 2004:30).

1950’li yıllar boyunca kalkınma yöntemi üzerinde durulmuş ve planlı kalkınma gereğinden bahsedilmiştir. Ancak nasıl bir plan olması gerekliliği düşünülmemiştir.

Bu dönemde milletlerarası ekonomik kuruluşlar tarafından verilecek yardımlar bir plan şartına bağlanmış olmasından dolayı ülke kaçınılmaz bir planlama yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu durumda Türkiye’de Koordinasyon Bakanlığı’na geçmiş on yılda yapılanlar ve on yılda hangi yatırımların yapılması gerektiği bir rapor halinde hazırlanarak milletlerarası ekonomik kuruluşlara sunulmuştur. Ancak alınan cevap bunların ihtiyaç listesinden öteye geçmediği plan olmadığıdır. Bunun üzerine plan hazırlamada yardımcı olmak üzere birkaç planıcı arasından Prof. Dr. Tinbergen seçilmiştir. Tinbergen’in başkanlığında bir kurul oluşturularak planlama teşkilatı kurma çalışmaları başlatılmıştır (Bayram 1994:24-25).

DPT'nin kuruluş yasası Yüksek Planlama Kurulu ile üç daire başkanlığı ve bir genel sekreterlikten oluşan Başbakanlık'a bağlı müsteşarlığı öngörmüştür. Daire başkanlıkları: İktisadi Planlama Dairesi, Sosyal Planlama Dairesi ve Koordinasyon Dairesi'nden oluşmuştur (Kansu 2004:62).

1.2.3. Planlama Çeşitleri

Planlar kapsam bakımından kısmi ya da genel planlar olmak üzere ikiye ayrılır. Planlar tüm ekonomik ve sosyal faaliyetleri kapsamak zorunda olduğundan genel sözcüğünü kullanmak gereksizdir. Kısmi planlar plancılığa yeni başlamış ülkelerde görülür. Bunlar kamu kuruluşlarına ait proje ve programların hazırlanıp bir bütün halinde toplanmasından ibarettir. Bu nedenle bu tür planlar kamu kesimi faaliyetlerine yönelik olup, özel kesim faaliyetlerini çok genel çizgilerle ele alır (Öney 1987: 40).

Kısmi planlar belli bir sektörü kapsamaktadır. Planlama tekniğini yeni kullanmaya başlayan ülkelerde görülmektedir. Kısmi planları oluşturan proje ve programlar karşılıklı olarak tutarlı olmadıkları için kalkınmayı engelleyen kısıtlara yol açabilmektedir. Bu nedenle bu planlar süratle genel bir kalkınma planı haline dönüştürülmektedir (<http://www.turkforum.net>).

Planlar kapsadıkları süreler itibariyle uzun, orta ve kısa olmak üzere üç gruba ayrılır. Uzun dönemli planlar yirmi veya otuz yılı kapsamaktadır. Bu tür planlara perspektif planlar da denir. Orta dönemli planlar daha ayrıntılı ve somut nitelik taşımaktadır. Genellikle 5-7 yıllık bir dönemi kapsar. Üçüncü tür olan kısa dönemli planlar çok daha ayrıntılı bir şekilde yapılmaktadır. Bu nedenle yıllık bütçenin önemli bir bölümünü oluştururlar (Öney 1987: 40-43).

Planlar genişliklerine göre de ulusal ve bölgesel olmak üzere ikiye ayrılır. Ulusal planlarda ülke çapında ekonominin tüm sorunları çözümlenmeye çalışılır. Ölçek farklarına göre planlar mikro ve makro olarak sınıflandırılabilir. Mikro planlar bir planlama birimi sayılan işletme ile sınırlandırılmıştır. Makro planlar ise ülke düzeyindeki sorunlarla ilgilidir. Ayrıca planın düzenlenmesinde karar veren unsura göre tek ve çok merkezli olmak üzere ikiye ayrılır. Burada merkez tarafından hazırlanmış tek plan mevcuttur. Tüm ekonomik faaliyetleri düzenleyen bu plandır. Emredici nitelik taşımaktadır. Çok merkezli planlamada ise birçok örgütçe hazırlanmış çok sayıda plan vardır. Bu örgütlere örnek olarak işletmeler, devlet kuruluşları veya federe devletler sayılabilmektedir. Planlar tek hedefli, çok hedefli de olabilmektedir. Türk planları çok hedeflidir. Planlar büyüme tipi ve kalkınma tipi olarak da sınıflandırılabilirler. Sadece ekonomik büyümeyi amaçlayan planlar büyüme planlarıdır. Ekonomide yapısal bir değişiklik sağlamak, toplumsal ekonomik yapıya farklı bir nitelik vermek amacıyla hazırlanan planlar kalkınma tipi planlardır. Son olarak planlar yol gösterici ve emredici olmak üzere de sınıflandırılabilirler. Sosyalist ekonomilerde uygulanan plan türü emredici özelliğe sahiptir. Yol gösterici planlama türü ise karma modelde görülmektedir. Çok partili ve demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş ülkelerde uygulanmaktadır (<http://www.turkforum.net>).

Planlar nitelikleri ve uygulanış biçimleri açısından beşe ayrılmaktadır. Birinci planlama emredici merkezi fiziksel planlamadır. İkinci planlama emredici ve özendirici planlamadır. Bu planlama kapsamına üç plan türü girmektedir. İlk tür sosyalist rekabetçi planlama, ikincisi tür demokratik rekabetçi planlama, üçüncü tür kooperatif ya da uzlaşmacı planlamadır. Üçüncü planlama yol gösterici planlamadır. Dördüncü planlama tahmin edici planlamadır. Son planlama çeşidi formal planlamadır (<http://www.dpt.gov.tr> 2).

Plan konusunda Milton Friedman şunları söylemiştir:

“ Milyonlarca insanın ekonomik faaliyetlerini koordine eden iki yol vardır: Birisi zorlama yolu merkezi planlamadır. Bu yöntem orduda ve totaliter devletlerde geçerlidir. Diğeri ise bireylerin işbirliğidir. Bu piyasada varolan yöntemdir. Mübadele zorlama olmaksızın koordinasyonu sağlamaktadır” (<http://www.fikirbul.com>).

Merkezi planlamada toplumdaki gelir dağılımı adaletsizliklerini ortadan kaldırmak için üretim faktörlerinin mülkiyetinin kamuya verilmesi amaçlanmıştır. Tam istihdam sorununu, etkin kullanım sorununu, bölüşüm sorununu merkezi planın çözeceği düşüncesi hakimdir. Toprak ve sermaye devletin mülkiyetinde olduğu için bireylerin kira, faiz ve kar adı altında geliri yoktur. Ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlayan merkezi plandır (Dinler 2002:16-17).

Merkezi planlamanın başlangıç noktası üretim imkanları kavramıdır. Toplumun tüm üretken kaynaklarını ekleyerek ve kullanılabilen teknolojiyi inceleyerek, muhtemelen hangi üretim imkanlarının varolduğu belirlenebilmektedir (Schiller 1991:559).

Tüm bu planlama çeşitlerinin yanısıra ayrıntılı, belirtici ve resmi planlardan da bahsedilebilir. Ayrıntılı plan Sovyet stili planlamadır. Madde dengeleme sistemi olarak da adlandırılan planda belirtilen girdilerle birlikte, tipik olarak çıktıları belirlemek için hükümetin direk komutları uygulanır. Bu planın öncülüğünü Almanya'nın I.Dünya Savaşı'nda üretiminin seferberi olan Walter Rathenau yapmıştır. Ayrıntılı planlama ekonominin geniş bir parçasında uygulanabilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği'nde, Doğu Avrupa ve Çin'de, Bangladeş'te, Hindistan'da, Sri Lanka'da, Türkiye'de ve daha birçok ülkede uygulanabilir (Hogendorn 1992:388-389).

Belirtici planlama ise ilk olarak II.Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da görülmüştür. Daha sonra Afrika'ya, Güney Kore'ye, Kenya'ya, Malezya'ya

yayılmıştır. Genellikle hükümet giderleri ve resmi yatırımların planlandığı planlama türüdür. Hükümet özel sektörden beklediğini tahmin eder ve ona göre yatırım hedefleri belirlenir. Vergiler, sübvansiyonlar, izinler, dış borsa için ruhsatlar özel şirketleri etkilemek için kullanılır. Planlamanın bir türü olan resmi planlamada ise ulusal bir görüş birliği ya da ekonomik politika hakkında bir vizyon oluşturmak isteyen ve yardım verenlere kendi mantıklı stratejilerini göstermek isteyen ülkeler tarafından kullanılır. Belirtici plandan tek farkı gerçek planın yürütülmesine daha az önem verilmesidir. Bu planlama çeşidini uygulayan ilk ülke Latin Amerika olmuştur. Ayrıca resmi planlar alt Sahra Afrika'nın bazı bölgelerinde Ghana'da, Nijerya'da da uygulanmıştır (Hogendorn 1992:390-391).

1.2.4. Planlamanın Amaçları

Planlama yapmak başlı başına bir amaç olmayıp, belirli bir hedefi gerçekleştirmek, arzu edilen bir sonucu en akılcı ve etkili bir şekilde elde etmek için kullanılan bir araçtır.

Planlamanın kapsadığı teknik, politik, ekonomik ve yapısal değişimi öngören amaçları vardır. Planlamanın teknik amaçları gelecekle ilgili olarak alınacak kararların planlanması, ABD'de olduğu gibi işletmecilik prensiplerini özel kesimden kamu kesimine aktarılması, Fransız plancılar tarafından kabul edilen piyasa araştırması yapılması ve geleceğe ait belirsizliklerin ve risklerin mikro veya makro düzeyde azaltılmasıdır (Günsoy 1997:136).

Planlamanın ekonomik açıdan önem taşıyan amaçları ise kaynakların optimal kullanımı, işgücünün tam kullanımı, üretim kapasitesinin etkin kullanımı, yaşam standartlarının en yüksek seviyeye çıkarılması, iktisadi büyümenin sağlanması, ekonominin dengeli kalkınması, ekonomide konjonktür hareketlerinin etkisinin minimuma indirilmesidir. Bu amaçlar çoğu ülke planlarında mevcuttur. Ancak son verilen amaç Japonya'nın kalkınma aşamasında açıkça yer almaktadır. Türkiye'de

uygulanan beşer yıllık kalkınma planlarında ekonomik amaçların yeri ve önemi büyüktür (Öney 1987:24-26).

Planlamanın yapısal değişimi öngören amaçları ise toplumun kurumsal yapısını değiştirmek (toprak reformu, kamu iktisadi kuruluşları reformu), rekabet yapısıyla ilgili düzenlemeleri yapmak (ekonomilerdeki tekellerin olumsuz etkilerini düzen altına almak veya kaldırmak), sanayileşmeyi ön plana çıkarmak, toplumun tüm yapısını değiştirmeyi hedef almaktır (<http://www.turkforum.net>).

Planlamanın politik amaçları ise milli savunma ya da silahlanma, askeri ve ekonomik açıdan bir savaşın kazanılması, birleşik bir devlet sistemi kurmak, çeşitli sosyal sistemler arasındaki rekabetten galip çıkmaktır. Son amaç kapitalist bir ülkenin ekonomik gelişimine yetişebilmek ve geçebilmek için sosyalist grubun kalkınma hızının planlanmasıdır. Politik amaçlar da Türkiye’de hazırlanmış olan kalkınma planları içerisinde yer almaktadır. (Günsoy: 1997:136-137).

UN’nin yapmış olduğu bir araştırmada planlamanın amaçları şu başlıklar altında toplanabilir (Küçükcalay 1998:22-23):

- Nüfus artışından ve teknolojik ilerlemeden dolayı iktisadi kaynaklarda ortaya çıkan yoğunlaşmada tam faydanın sağlanabilmesi,
- Üretimde artış hızının artırılarak, tüketim düzeyinin yükseltilmesi,
- İstikrarlı bir üretimin ve gelir artış hızının artırılması, dengeli bölgesel kalkınmanın ve iktisadi istikrar şartlarının sağlanmasıdır.

Planlamanın amacına ulaşabilmesi için kurum ve kurallardan engelleyici olanların kaldırılması, insanın yaratıcı gücünü ortaya çıkaracak bir iç ve dış güvenlik ortamının sağlanması, milletin yararına olan prensipler ile çelişmeyen bir özgürlük ortamının kurulması gerekmektedir (Aytür 1970:162).

Planlamanın amacına ulaşabilmesi için yönetsel nitelikteki araçları (dış ticaret ve döviz kurları üzerine konulan kısıtlamalar, vergi politikaları, devlet ve belediye bütçeleri, yardımlar, krediler, psikolojik etkileri olan ödüllendirmeler, fiyat ve ücret kontrolleri), iktisadi nitelikteki araçları (yatırımları yönlendirmeye ilişkin tahminler, devletin yurtiçi ve uluslararası düzeyde izleyeceği orta ve uzun dönemdeki ekonomi politikası, vergi indirimleri, mali yardımlar, planlamaya uygun yatırım projelerine sağlanacak özel kredi olanakları), yansız araçları (istatistik verilerin toplanması, programlama teknikleri ve ekonometrik modeller, yıllık programlar ve sektör programları) vardır (Günsoy 1997:137-138).

1.2.5. Planlamanın Anayasal Kaynağı

Klasik iktisatçılara göre iktisadi kararlar bürokratların yerine görünmez el sayesinde ortaya atılmalıdır. Klasikler kalkınma planlarını gelişmenin önünde bir engel olarak görmektedir. Büyük iktisadi krizler sonucu özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonucu John Maynard Keynes gelir ve istihdam azalışını piyasanın düzeltemeyeceğini ileri sürerek, bütçe açıkları ile geniş yatırımlara girişilemeyeceğini açıklamıştır. Keynes sonrası iktisadi teorilerde planlama teknikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Plansız, programsız kalkınma olmaz sloganları ile Türkiye de 1961 Anayasası ile planlı kalkınma dönemine girmiştir (Aytür 1970:179).

1961 Anayasası'nda, kalkınma planı 129. maddede düzenlenmiştir. Anayasa'nın İktisadi ve Mali hükümler içerisinde yer alan 129. maddesi şu şekildedir: İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir (Bayram 1994:55).

1961 Anayasası'nda belirtilen Kalkınma Hukuku kaynakları şu şekildedir:

- Topraklandırma (Madde 37),
- İskan projeleri (Madde 38),

- Kalkınma planı (Madde 41),
- Sosyal sigortalar, sosyal yardım teşkilatı (Madde 48),
- Kooperatifçilik (Madde 51) Belirtilen bu araçlar ile kalkınmanın sağlanacağı amaçlanmıştır.

1961 Anayasası koyduğu hükümlerle kalkınma yolunda milli yararlaraya dayalı imkanlar da açmıştır :

- Yerleşme hürriyeti (Madde 18),
- Mülkiyet ve miras hakları (Madde 36),
- Toprak mülkiyeti (Madde 37),
- Gayri menkul mülkiyeti (madde 38),
- Özel teşebbüs kurma hakkı (Madde 39),
- Sözleşme hürriyeti (Madde 40)

1982 Anayasası'nın 166. maddesine göre planlamayı Devlet üstlenmiş durumdadır. Devlet ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak verimli bir şekilde plan yapmak amacıyla gerekli teşkilatı kurmakla görevlendirilmiştir. Planda milli tasarrufu ve üretimi arttırıcı fiyat istikrarı ile dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırımı arttırıcı ve istihdam olanağı yaratıcı tedbirler öngörülmektedir. Yatırımların yapılmasında toplum yararı gözetilmektedir. Kaynakların atıl kalmaması, etkin kullanılması son derece önemlidir.

Ülke kalkınması 1982 Anayasası'nın 166. maddesi uyarınca amaçlanan hedeflere ulaşılması ile gerçekleşebilir. Bu bağlamda kalkınma girişimleri Anayasadaki planlara göre gerçekleşir. 1982 Anayasası'nın 166. maddesine göre kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM)

onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

1.2.6. Planlama İhtiyacının Ortaya Çıkış Nedenleri

Yaşanılan dünya gelişmiş olan ülkeleri, gelişmekte olan ülkeleri ve az gelişmiş ülkeleri içine almaktadır. Batı ülkeleri diye de anılan gelişmiş ülkeler, uzun bir tarihi gelişme içinde, refah seviyeleri yüksek toplumlar haline gelmişlerdir.

Dünya tarihinde ülkeler gelişmiş ülkelerin düzeyine çıkmaya çalışmaktadır. Bu durum bütün siyasi olaylarda ve milletlerarası ilişkilerde görülen çıkar çatışmasının sebebini göstermektedir. Milletlerin ve insanlığın huzuru için gelişmişlik farkının azaltılması mümkünse ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu farkın ortadan kaldırılması gelişmiş olan ülkelerin gerilemesi veya durup diğer ülkeleri beklemesi şeklinde olamayacağından, geri kalmış ülkelerin ileri ülkelerin seviyesine ulaşmaları için çaba harcamaları gerekmektedir. Bu durum iktisat bilimini çok geniş anlamda meşgul etmiştir. Özellikle II.Dünya Savaşı'ndan sonra bazı metodlar geliştirilmeye çalışılmıştır. Geri kalmış ülkelerin kalkınma sorununun incelenmesi konusu ile ilgilenen iktisat bilimi planlama denilen bir tekniği geliştirmiştir.

Planlama denemelerinin başlıca ortaya çıkış nedenleri arasında ekonomilerin otomatik bir mekanizma ile tam olarak işlemediklerinin görülmesi veya bu işleyişten doğan sorunların olması yer almıştır. Planlama ile Laissez-Faire modelinden dolayı ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesine çalışılmıştır (Kılıçbay 1990:40).

Ayrıca planlamanın amacı dengeli kalkınmayı sağlamaktır. Dengeli kalkınma için planlama şart olmaktadır. Planlamada asıl amaç her ne kadar iktisadi gücü arttırmaya yönelik olsa dahi, iktisadi imkanları eğitim, kültür, sağlık, insan gücü,

gelir dağılışında sosyal adalet, bölgelerarasında denge sağlanması ve toplum kalkınması gibi sosyal sorunların halledilebilmesinde kullanılması gerekmektedir (DPT 1973b:11).

Dengeli kalkınma kavramını ilk kez öne süren Nurkse olmuştur. Kalkınmanın dengeli olabilmesi için ulusal ekonominin bütün sektörleri aynı anda geliştirilmelidir. Bu şekilde ortaya çıkan dışsallıklardan yararlanılabilecektir (Savaş 2000:838).

Dengeli kalkınma kavramı dengeli büyümeyi ortaya atmaktadır. Dengeli büyüme, tarımsal ham maddelerle endüstri mamülleri, sermaye malları ile emek yoğun mallar, kamu işletmeleri yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile ithalat, iç talep ile üretim arasında kurulan bir dengedir. Bu durumda ekonominin dengeli büyümesi planlamayı gerektirmektedir (Streeten 1966:170).

Ayrıca planlama ile ekonomi daha iyi tanımlanabilmekte, sayısal ve kalitatif veriler toplanabilmekte, tedbirlere düzen ve disiplin verilebilmekte, uygulanacak olan politikalara bir düzen getirebilmekte ve rastgele kararlarla özellikle ekonominin yönlendirilmesi kısmen önlenebilmektedir (Kılıçbay 1990:672).

Planlamanın yapılması ile temel olarak şu amaçlara ulaşılmaya çalışılmaktadır: Refah seviyesinin yükseltilmesi, sanayileşmenin sağlanması ile çağdaş uygarlık seviyesine erişilmesi, dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi hedeflenmiştir (DPT 1973b:73-75).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE PLANLI DÖNEM VE KALKINMA PLANLARI

Bu bölümde ilk olarak Türkiye'de planlı kalkınma konusuna, ikinci olarak kalkınma planları nitelikleri ve amaçlarına, üçüncü olarak ise Türkiye'de planlı kalkınma dönemine yer verilmiştir.

2.1.TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA

Türkiye'de planlı kalkınma başlığı altında planlı kalkınma öncesi Türkiye ekonomisinin genel görünümü, Türkiye ekonomisini planlamaya iten nedenler ve planlı kalkınma dönemlerinde Türkiye ekonomisinin genel görünümü anlatılmıştır.

2.1.1. Planlı Kalkınma Öncesi Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

1923-1938 döneminin belirgin özelliğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde batıya yönelmiş modern bir toplumun temellerini kurma hareketleri, savaştan yorgun çıkmış ve bağımsızlığı uğruna çok şeyini kaybetmiş olan halkın geçimini sağlama çabası oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı diğer ülkelerde 1918 yılında biterken Türkiye 1922 yıllarında hala savaşın olumsuz tablosu ile karşı karşıyadır. Cumhuriyet Türkiye'si uzun süre savaşın eşliğinde kalmış bir ülke üzerine kurulmuştur. Bu dönemde önemli miktarlarda dış borç ödemesi yapılmış ve yeni borçlanmaya gidilmemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin dış ticaret hacmi milli gelirinin %15-20'si dolaylarında görülmüştür. Türkiye'nin ihraç malları dış pazarlarda uygun fiyatlarla satılmış, sanayi malları ihtiyaçları da ithalat yoluyla karşılanmıştır. Olumlu tablo buhran yıllarına kadar bu şekilde devam etmiştir. Fakat

Dünya Ekonomik Buhranı dış ticareti aksatmış, sermaye ve sanayileşme birikimi yapılamamasına neden olmuştur. Ayrıca özel teşebbüs, yurt sanayinde sermaye birikimi yaratamamıştır (DPT 1964:9-10).

1923 yılında Ulu Önder Atatürk'ün direktifleriyle I.Türkiye İktisat Kongresi İzmir'de toplanmıştır.

Kongrede alınan bazı kararlar şunlardır (Akyıldız ve Eroğlu 2004: 47):

- Gümrük vergileri yoluyla yerli sanayinin korunması ve sanayiye konu olan mallar için gümrük muafiyetinin tanınması,
- Yabancı sermayenin ülkeye girişinin arttırılması,
- Ticaret Bankası'nın, borsaların kurulması,
- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Tütün ticaretinin serbest bırakılması,
- Asgari ücretin belediyelerce saptanması,
- Derneklerin haklarının tanınması,
- İşçilere birgün hafta tatili verilerek, kaza ve yaşlılık sigortalarının yapılmasıdır Kongrede alınan ekonomik, mali ve sosyal kararlar özü itibarıyla ulus devlet ve ulusal uzlaşma anlayışını içermektedir.

Osmanlı'nın Batılılara tanıdığı kapitülasyonların Lozan Anlaşmasıyla 1929 yılına kadar devam etmesi nedeniyle devlet korumacılığının yapılamaması ve 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı'nın olması sonucu özel sektör, kendisinden beklenen performansı gösterememiştir (Akyıldız ve Eroğlu 2004:47).

Bu dönemde iktisat politikalarında ilk evrede özel sektörün ağırlığı, ikinci evrede ise, devletçi girişim ağırlığı görülmüştür. Dönem boyunca GSMH yılda ortalama %7.4, tarım sektörü %7.6, sanayi sektörü %9.6 oranında büyümüştür (Akyıldız ve Eroğlu 2004:46). 1930'lu yıllara gelindiğinde ülkedeki sermaye

birikiminin yetersizliği, sağlanan desteğe rağmen özel sektörün istenen başarıyı elde edememesi ekonomiyi devletçi politikalara yönlendirmiştir.

Genel hatlarıyla başarılı olan bu dönemde sanayileşmeye hız verilmesi kararlaştırılmış, 1934 yılında I.BYSP ve daha sonra I.BYSP'nin başarılı olması üzerine II.BYSP gündeme getirilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu planlar uygulamaya konulamamıştır.

1939-1945 dönemi İkinci Dünya savaşı'nın çıktığı yıllardır. Türkiye savaş dışında kalmış olmasına rağmen savaşın olumsuz etkilerini taşımıştır. Savaşa hazırlıklı bulunması ve dış ülkeler ile yaşanan sıkıntılar ekonomisine ağır yükler getirmiştir (DPT 1964:10).

Genel anlamda, savaş yıllarında ülkedeki fiyat yükselişi, savaş yıllarının son zamanlarındaki fiyatların hız kestiği dönem de dahil olmak üzere, ekonomiye yüklenen talebe karşılık, ekonominin verdiği zayıf toplam arz tepkisi ile birlikte, son ve yarı mamül seviyesindeki ithal ürünlerde meydana gelen azalma ile açıklanabilir (Bill 1977:154-155).

Savaş döneminde Türkiye'nin tarım üretimine artan iç ve dış talep beraberinde, üretimde düşüşler meydana getirmiştir. Şehirlerde endüstrinin kullandığı hammadde maliyetleri, büyük oranda artmıştır. Bu problem ithal edilen hammadde ve yarı mamül miktarının özellikle 1943 öncesi dönemde azalmasıyla ciddileşmiştir. İthal ürünlerinin tedarikinin azalmasına rağmen, hızla mevcut kapasitenin tam olarak kullanımı ortaya çıkmıştır (Bill 1977:157).

1946-1950 dönemi savaş sonrası dönemdir. Savaşın bitmiş olması ülkeyi sıkıntıdan kurtarmamış, toprak bütünlüğünü tehdit eden baskılarla karşılaştırmıştır. Çok partili demokratik düzene geçiş kalkınma meselelerinin çözümünü geciktirmiştir. Türkiye ekonomisi savaştan bütün dış borçlarını ödemiş, önemli

miktarda altın ve döviz rezervi yapmış olarak çıkmıştır. Bu rezervlerin kalkınma hamlesinin yapımında yeterli düzeyde olduğu görülmüştür.

7 Eylül 1946 yılında hükümet devalüasyon yapmıştır. Böylelikle dış ticaret çok yanlı hale getirilmiştir (Uludağ 1990:28-29). Yapılan devalüasyon ile üretimde beklenen sonuç sağlanamamış, devlet giderleri artmış, bütçe açıkları çoğalmıştır. Türk Lirası'nın (TL) satın alma gücünün düşmesine rağmen ithalat artmış, ihracat azalmıştır (Çelebi 2001a:60).

1951-1958 dönemi savaş sıkıntılarının atıldığı, dış yardımların alındığı bir dönem olmuştur. İthalatın ve dış yardımların artması, tarımda makineleşmenin yaşanması, iyi ürün yıllarının olması ile ekonomide canlanma görülmüştür. O dönemde milli gelir artışı tarımsal üretimden kaynaklanmıştır. Ancak olumlu tablo uzun sürmemiş, dönem sonu ekilebilir alanların daralması sonucu enflasyon olgusu ortaya çıkmış ve dış ödemeler açığı oluşmuştur (DPT 1964:10-11).

Savaşın hemen sonrasındaki dönemde meydana gelen düzensiz fiyat hareketleri, 1950'lerde sürekli fiyat yükselişlerine neden olmuştur. 1953 yılından sonraki fiyat artış hızı; artan talep baskıları, ekonominin zayıf arz tepkisi ve o tarihten sonraki azalan ithal artışı gibi yaygın genel terimlerle açıklanabilir (Bill 1977:157).

Tarımsal üretim 1953 ile 1954 yılları arasında çoğunlukla kötü hava şartlarından dolayı %20 oranında düşmüştür. O zamana gelindiğinde kapsamlı yatırım ile tarımsal çıktıyı hızla arttırma fırsatları büyük ölçüde azalmıştır. Tarımsal ürün darlığı, dikkati tarıma dayalı olmanın zorluklarına yöneltmiştir. Tarımsal ücret desteğini finanse etmeden kaynaklanan enflasyonist baskılar tarımsal çıktının düşüşe geçmesi ile yoğunlaşmıştır. Ödemeler dengesi baskısı artmıştır. Böylece hem ülke hem de ülke dışındaki çevrelerdeki ayrıntılı hükümet yönetimi ve ekonomik aktiviteye karışmacılığın yerini ilk yıllardaki liberal politikalar almıştır. 1954-1958

arası yıllar artan enflasyon, süregelen ödemeler dengesi zorlukları ve diğer ekonomik problemlerin yaşandığı yıllar olmuştur (Kruger 1974:8-9).

Menderes Hükümeti döneminde ekonomik politikalar üç bölüme ayrılmaktadır (Kruger 1974:7):

- İlk dönem seçimden 1954'e kadar olan dönemdir. Bu dönemde tarım üretimi arttırılmaya önem verilmiştir.
- İkinci dönem 1954 yılındaki tarımsal ürün kıtlığının yaşandığı, Ağustos 1958'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde ülke içi ve dışı ekonomik zorluklarla özdeşleştirilir ve ekonomik politikayı çoğunlukla bu zorluklara karşı alınan önlemler içermektedir.
- Üçüncü dönem Ağustos 1958'deki devalüasyon ve istikrar programı ile başlamakta ve 1960 Mayıs'ındaki ihtilal ile sona ermektedir.

Ağustos 1958 kararlarının enflasyonu durdurmasında en etkili öge para arzı ve devlet harcamalarına konan sınırlama olmuştur. Arkasından, alınan dış krediler, ticaret ve döviz kuru rejimindeki değişiklikler sayesinde sağlanan ithalat artışı gelmektedir (Kurger 1974:97).

1958 ve 1959 yıllarında Menderes hükümeti ekonominin kontrolünü yeniden kazanmak için mücadele etmiştir. TL'nin devalüe edilmesi, ithalat-ihracat üzerindeki sınırlandırmaların askıya alınması ve fiyat destekleri Menderes hükümetinin çabalarının temelini oluşturmuştur. 1958 yılında hükümet çay, şeker ve alkollü içecek tekeli ürünlerinin fiyatlarını arttırmıştır. Bu tedbirlerin karşılığı olarak Türkiye'nin borcu yeniden takvimlendirilmiş ve ABD'den, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nden ve Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) 359 milyon dolar daha borç alınmıştır (Howard 2001:125).

1958 yılı devalüasyonu da beklenen sonucu verememiştir. Yükselen ithal mal fiyatları, iç fiyatları yükseltmiştir. Bu durum iç piyasada istikrarsızlığa neden olmuştur. TL'nin dış piyasalardaki değerinin düşmesi ülke itibarını sarsmıştır. Ancak 1958 devalüasyonu ile birlikte ödemeler bilançosundaki bazı önemli boşluklar kapatılmış fakat ekonomide beklenen istikrar sağlanamamıştır (Çelebi 2001a:60).

Türkiye'nin politik yaşamında bir geçiş dönemi olarak adlandırılabilen 1960-1961 döneminde planlama fikri uygulamaya konmuştur. 1960'ta askeri kuvvetler politik hayata ve hükümete, demokratik sistemin daha iyi çalışmasını güvence altına almak için müdahale etmiştir (Hiç 1972:11).

1960 askeri müdahale ile Demokrat Parti hükümetlerinin ekonomi politikasına son verilmiştir. Askeri darbe gelişiminin kapsadığı yaklaşım; darbeyi küresel kapitalist durumun bir parçası olarak değerlendirir ve açıkça darbeyi dünya kapitalist sistemin gerekliliğine bağlar. Bu bakış açısının en önemli temsilcisi Çağlar Keyder'dir. Keyder, 1960'ların reformcu ruhunu, küresel sosyal demokrat hareketin bir uzantısı ve ayrıca Türkiye'nin daha gelişmiş kapitalist ortamına geçişi olarak görmektedir (Daldal 2004:77).

Darbe ile Sosyal Devlet İlkesi benimsenmiştir. Enflasyon durdurulmaya, fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılmış kredi borçları konusunda ödemeler yapılmaya başlanmıştır. Geçmişte hatalı ekonomi politikasının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla ekonominin beş yıllık planlarla yürütülmesi esası kabul edilmiştir.

1961 Anayasası, devlete ekonomik kalkınmayı ve sosyal adaleti sağlaması için planlama yetkisi vermiştir. DPT başbakanın yetkisi altında bir danışma kurulu işlevini üstlenmiştir. Başbakan, üç kabine üyesinin de yer aldığı Yüksek Planlama Konseyi'nin başına geçmiştir (Howard 2001:139).

2.1.2. Türkiye Ekonomisini Planlamaya İten Nedenler

Türkiye 1950-1960 dönemini plansız bir şekilde geçirmiştir. Dönemin ilk yarısında uygun iç ve dış şartlar sonucu ekonomide gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1954 yılından itibaren ekonomik durum gerilemeye başlamıştır. Üretim artışı yavaşlamıştır. 1950-1960 döneminde, amaçlanan kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılmasına rağmen bu durum gerçekleştirilememiştir. Özel kesimin ekonomik gelişmeyi tek başına yüklenememiş olması dönem hükümetini Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin (KİT) üretim kapasitelerini genişletmek ve yenilerini kurmak durumunda bırakmıştır. Devletin bu dönemde altyapı yatırımlarına önem vermesi ekonominin kıt kaynakları üzerinde baskısını arttırmıştır (Şahin 2002:131).

1950'li yılların sonuna gelindiğinde ekonomi dış ödeme güçlüğü ve yüksek enflasyonun içindedir. Ham madde ithalatının yapılamaması, %25 enflasyonun olması, sermaye kaynaklarının kullanımında yeni düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Bu bunalımdan çıkılabilmesi için sermaye kullanımının serbest piyasa koşullarına bırakılması veya planlı, programlı sermaye kullanımına yönelmek gerekmektedir. Sivil-asker ve bürokrasinin isteği planlı bir süreçtir. Bu yıllarda bürokrasi göreceli gelir kaybına uğramış güçlenen sermaye kesimi ortaya çıkmıştır. Böylelikle büyük toprak sahiplerinin ve ticaret sermayesinin, siyasal yönetimdeki etkinliği artmıştır. Ekonominin planlama yoluna gidilmesi bürokrasiyi hem ekonomik hem de siyasal açıdan güçlendireceği düşünülmüştür. Planlama ile ekonomik ve toplumsal yapının yeni yasal düzenlemeler ile daha iyi seviyeye geleceği amaçlanmıştır. Ekonomik bunalım ortamında artan siyasal baskıdan kurtulmanın yolunun planlamadan geçeceği düşünülmüştür. 1950 öncesinde tarıma öncelik verilmiş, ticaret kesimi genişlemiştir. Ancak enflasyon sonucu ticari kazançlar artarak, sermaye sanayi mallarına yönelemez hale gelmiştir. Bu durumda sanayi sermayesinin arttırılması gerekliliği düşünülmüştür. Sonuçta yerli sanayi sermayesinin artacağı, tüketici taleplerinin yeterli ölçüde karşılanabileceği belirtilmiştir (Kepenek ve Yentürk 2001:141-142).

Ülkede kötüye giden olumsuzlukların başlıcaları ekonomik büyümenin azalması, yatırımlara yanlış ödeneklerin ayrılması, ödeme açıklarının sürekliliği, dış borçların genişlemesi, hem özel hem kamu tasarruflarının yetersizliği, sürekli açık veren bütçe, vergi sisteminin yanlışlığı, gelir vergisinin yetersizliği, vergi gelirlerinin düşük oluşu, para ve kredi miktarındaki sürekli artışlar, eğitim ve sağlık alanındaki kötüye giden durum, sosyal önlemlerdeki eşitsizlikler ve nüfusun hızlı artışıdır (Hiç 1992:11-12).

Planlama, Türkiye’de dış çevrenin baskısı altında yapılmaya başlamıştır. Dış çevreler verdikleri dış borçların ve özellikle yatırımların belirli bir kalkınma programına bağlanması gerektiğini düşünmektedirler. Bu şekilde verdikleri dış borçları güvence altına alabileceklerini planlamaktadırlar. Tüm bu olumsuzlukların giderilebilmesi sihirli bir değnek olarak görülen planlama ile mümkün olacağı kanısı yaygındır (Kepenek ve Yentürk 2001:142).

Altmışlı yılların başında ilk plancılar olarak bilinen genç plancı kadro kalkınmayı sadece iktisadi yönü ile değil, kalkınma yolunda çıkabilecek darboğazları da dikkate alarak sağlamaya çalışmıştır. Plancılar darboğazlardan en önemlisini klasik idare olarak görmüştür. Plancılara göre geri kalmışlıktan tek çıkar yol kalkınmadır. Bu nedenle plancılar kalkınma kavramı üzerinde durmuşlardır (Aytür 1970:238-240).

Dönem hükümeti planlama düşüncesine yanaşmamıştır. 1960 yılında askeri müdahale ile hükümet değiştirilmiş, ekonominin plana bağlanmasını isteyen çevrelerin etkisi ile planlama kurum olarak 1961 Anayasasına girmiş ve DPT kurulmuştur.

1961 Anayasası’nda iç ve dış güvenliğin özgürlükler ile ilişkisi tartışılarak bir kalkınma hukuku önerilmiştir. Kalkınma Hukuku kaynaklarının 1961

Anayasası'ndan alınarak, kaynakların Türkiye'ye yeni bir kamusal düzen getireceği, merkezinde planlı siyasetin bulunabileceği belirtilmiştir (Aytür 1970:240).

2.1.3. Planlı Kalkınma Dönemlerinde Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

1960 yılı Türkiye'de siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümün yaşandığı bir dönüm noktasıdır. 1961 yılında çıkarılan anayasa ile Türkiye Cumhuriyeti (TC) "Sosyal Devlet" olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye'de planlı dönem 1960 yılından sonra bir perspektif plan çerçevesinde başlatılmıştır. Perspektif planın öncelikli amacı uzun süreli yüksek bir refah seviyesine ulaşılabilmesi için kalkınma hedeflerinin iyi belirlenmesi ve hedefleri yakalamada uygun kaynak ve araçların kullanılmasıdır. Ayrıca hedefler ile kaynak ve araçlar arasındaki dengenin olması en önemli unsurdur (Seçer 1999:3).

Son on yılda Türkiye'de planlama üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşama, Mayıs 1960 ihtilali ile ordunun ortaya koyduğu muhafazakar rejim dönemidir. Bu dönem ülkede ekonomik büyüme ve sosyal reformları sağlamak için ulusal bir planın hazırlandığı dönemdir. İkinci aşama, sonuçlanan planın ekonomik bölümlerinin Atatürk'ün öncülüğünde uygulamaya geçirilmesidir. Üçüncü aşama ise 1965 yılında seçimlerle birlikte iktidara gelen muhafazakar parti ile başlamış ve makroekonomik planlamanın terk edildiği bir dönemdir (Hershlang 1968:75).

1963- 1978 döneminde hazırlanan ilk üç planın başarı ile uygulanmasına rağmen dönem sonunda ülke ekonomik bunalım ortamına girmiştir. Bu dönem dünyada bir ekonomi çağının bitimi olmuştur. Türkiye'de birkaç yıl sonra hissedilebilecek olan bu değişme Petrol Üreten ve İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı'ndan (OECD) kaynaklanmıştır.

Petrol ihraç eden ülkeler ham petrol fiyatlarını 1974 yılı başında beş kat arttırmışlardır. Bu durumda Türkiye'deki girdi ve enerji maliyetleri yükselmiştir. Kıbrıs olayı sonucu ülkede savunma harcamalarının arttığı ve savunma alanında dış yardımların azaldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin yoğun ekonomik ilişki içinde bulunduğu ülkelerde, işsizlik ve enflasyonun birlikte görülmesi Türkiye'nin dış satımını Türk parasının dış değerini, yurtdışına işçi gönderilmesini etkilemiştir (Kepenek ve Yentürk 2001:194).

Bu nedenlerden dolayı ülkede 1977-1978 yıllarında kararlılık önlemleri alınmış, fakat yetersiz kalmıştır. Bunun üzerine hükümet 24 Ocak 1980'den başlayarak yeni bir ekonomi politikasını uygulamaya koymuştur.

24 Ocak 1980 ile uygulanan ekonomi politikasının en önemli ve belirleyici öğelerinden biri fiyatlama sürecinin piyasa koşullarına bırakılmış olmasıdır. Mal ve hizmet fiyatlarının, işgücü ve sermaye faktörlerinin fiyatlarının, piyasa koşullarına bırakılması önem arz etmiştir. Ayrıca fiyatlama serbestisi ile Türk parasının yabancı paralar karşısındaki fiyatının belirlenmesine çalışılmıştır. Uygulanan ekonomi politikası ile ihracatın artırılması yabancı özel sermayenin özendirilmesi amaçlanmıştır (Kepenek ve Yentürk 2001:198-203).

Ayrıca 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte kamu kesiminin daraltılmasını, devletin sınırlandırılmasını, kamu personel sayısının azaltılmasını amaçlayan özelleştirme programları gündeme gelmiştir (Yayman 2000:148).

24 Ocak kararları, kısa dönemde istikrarı sağlayacak önlemler yanında, uzun dönemde uygulamaya devam edilmesi gerekli bir kalkınma stratejisini ortaya koymuştur.

Bu sürecin bir tamamlayıcısı olarak 1989 yılında dış finansal serbestlik ve sermaye hareketlerinin serbest kalması gündeme gelmiştir. 1989 dönüşümüyle

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (V.BYKP) dönemi sona ermiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (VI.BYKP) ile uluslararası rekabete açık bir yapı içerisinde, sanayileşmenin hızlandırılmasına, kronik hale gelen enflasyonun düşürülmesine, cari işlemler dengesinde sağlıklı bir yapının sürdürülebilmesine çalışılmıştır (DPT 1995:5).

1989 yılında çıkarılan 32 sayılı karar ile Kambiyo Mevzuatı'nın serbestleştirilmesi çalışmalarında oldukça ileri bir aşamaya ulaşılmıştır. 32 sayılı kararla menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının yurda girişi ve çıkışı, Türkiye'de yerleşik kişilerce bu mali araçların yurtdışında ihraç edilmesi, Türkiye'deki yerleşik kişilerin yurtdışında veya serbest bölgelerde yatırım yapmaları serbestleştirilmiştir (Seyidoğlu 2003:145).

Ancak önceki plan döneminde başlayan ve VI.BYKP döneminde de artmaya devam eden kamu açıkları ekonominin dışa açılması ve serbestleştirilmesi yönünde sağlanan gelişmeleri önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Yükselen kamu açıklarına bağlı olarak artan iç faiz oranları sıcak para girişini hızlandırmış ve Türk parası aşırı değerli hale gelmiştir. Bu durum 1994 yılı başında para, sermaye ve döviz piyasalarında ciddi bir krize neden olmuştur. Kriz sonucu 5 Nisan 1994 yılında Ekonomik Önlemleri Uygulama Planı yürürlüğe girmiştir.

5 Nisan kararlarında öncelikli hedef olarak mali piyasalarda istikrarın sağlanmasına, fiyat artışlarının durdurulmasına, kamu kesimi gelir-gider dengesinin kurulmasına ödemeler bilançosu açıkların daraltılmasına ve KİT'lerin özelleştirilmesinin sağlanmasına çalışılmıştır (Şahin 2002:224).

5 Nisan 1994 Kararları konjonktürel kararlar ve yapısal önlemler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Konjonktürel kararlar; döviz kuru, ücret ve fiyat politikalarını, Merkez Bankası (MB) ve bankacılık sektörü ile ilgili önlemleri, sermaye piyasası ile ilgili önlemleri, kamu sektörüne yönelik önlemleri, dış ticarete yönelik önlemleri,

tarımsal destekleme politikalarını, toplumsal mali dayanışmayı ve munzam karşılık, genel disponibiliteler oranlarının yeniden düzenlenmesini içermiştir. Yapısal önlemler ise özelleştirmeyi, KİT'lerle ilgili düzenlemeleri, kamu sektöründe istihdama ait düzenlemeleri, yerel yönetimlerin idari-mali düzenlemelerini ve sosyal güvenlik kuruluşları reformunu içermiştir (Parasız 1995:174-186).

Kriz ile birlikte VI.BYKP dönemi kapanmış, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VII.BYKP) dönemi başlamıştır. 5 Nisan 1994 Kararlarında yer alan yapısal düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir. Mali yapıları bozulan bankaların büyük bir bölümü sistem içinde kalmış, tasarruf mevduatına verilen yüzde yüz garantiyi arkalarına alarak ciddi bir denetim olmadan faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kamu bankalarının artan görev zararları da sistemin işleyişini yerine getirmesini aksatmıştır. Güney Asya ve Rusya Krizleri'nin olumsuz etkileri de devreye girince Türkiye ekonomisi 1998'den itibaren yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmiştir. Bu durumda 2000 yılında Enflasyonla Mücadele Programı uygulanmaya başlamıştır. Program başarılı olamamış, 2000 yılının Kasım ayında kriz ortaya çıkmıştır. Böylelikle VII.BYKP dönemi sona ermiştir. Ülkede Kasım krizinin arkasından 2001 Şubat Krizi de yaşanmıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birisine sürüklenmiştir. Kriz ile birlikte 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (VIII.BYKP) uygulamaya geçirilmiştir.

2.2.KALKINMA PLANLARININ NİTELİKLERİ VE AMAÇLARI

2.2.1. Kalkınma Planlarının Nitelikleri

1963'te yapılmaya başlanan beşer yıllık planlar ekonominin bütününe kapsadığı için makro planlar niteliğindedir. Kalkınma planları ekonomik kalkınmanın kısa, orta ve uzun dönemli aşamalarını planlamayı amaçlamıştır. Kalkınma planlarının ekonominin genelini kapsamaması makro büyüklükler ile ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin kurulması ile gerçekleştirilmiştir. Kalkınma

planlarında ekonomik ve toplumsal yapı veridir. Tüm kalkınma planlarında sanayileşme öncelikli sektör olarak görülse bile sanayileşme konusunda tüm planların yaklaşımları aynı değildir. Kalkınma planları teknik ve metodolojik özellikleri ve genel anlamda gelişme anlayışları açısından benzer özellikler taşımaktadır (Şahin 2002:134-135).

Planların en önemli niteliği salt kendi içinde incelenmesi, işlevsel yönlerinin ve amaç değişkenlerinin belirlenmesidir. 1963 sonrası hazırlanan kalkınma planları ekonomik ve toplumsal gelişmenin tüm yönlerini içermektedir. Tüm yönlerini içermeye durumu makro çözümleri gündeme getirmektedir. Kalkınma planları kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici niteliktedir. Özel kesime yönelik, özendirme önlemleri, destekleme fiyat uygulamaları, seçmeli kredi sağlanması yapılmaktadır. Kamu harcamalarında ve gelirlerinde hedeflenen sayısal büyüklükler özel kesim yatırımları üzerinde etkilidir. Ancak hedeflenen sayısal büyüklükler siyasal istem ve baskılardan bağımsız yapılamamaktadır (Kepenek ve Yentürk 2001:143).

Kamu kesiminin zorunlu hedefleri gerçekleştirilmesi beklenirken, özel kesimin ise mali teşvikler ve koruma politikaları ile hedefleri gerçekleştirmeye çalışması beklenmektedir. Anayasal bir kurum olarak kurulan DPT ise özel kesimin yararlanacağı teşvikler konusunda karar verme yetkisine sahiptir. 1960'lı yılların planlı ekonomi dönemi ekonomi konusunda başarılı olduğu gibi, sosyal alanda da başarılı olmuştur (Kazgan 2004:95-99).

Türkiye'de 1960 yılından beri uygulanan demokratik rekabetçi planlama çok partili ve demokratik yoldan kalkınmayı benimsemiş, karma ekonomik sisteme sahip olan ülkeler tarafından yapılmaktadır. Bu durumda üretim araçlarının bir kısmı devlete bir kısmı ise özel sektöre aittir. Hukuksal dayanağını Anayasa'dan alan kalkınma planları yol gösterici özelliğe de sahiptir. 1980 yılı başlarından günümüze kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılmasına ve serbest piyasa ekonomisine geçişin sağlanmasına çalışılmaktadır (<http://www.dpt.gov.tr2>)

2.2.2. Kalkınma Planlarının Amaçları

Planlar ekonomik ve toplumsal yapının belirli bir sürede olması istenen düzeye ulaşmasını sağlamak amacı ile yapılır. İlk dört planın ortak özellikleri reform sözlerine rağmen üretim yapısını veri almaları, ekonominin her yıl belli bir hızla büyümesini amaçlamaları, sanayileşmeye öncelik vermeleri ve belli bir uzun dönem stratejisinin bir parçası olmalarıdır (Kepenek ve Yentürk 2001:144). Yapılan plan çalışmaları iktisat politikalarının yapımında, iktisat bilimine ağırlık vermeyi, çağdaş ve teknik yöntemlerden yararlanmayı amaçlamaktadır.

Kalkınma planları ile; hızlı ve dengeli büyümenin sağlanmasına, kişi başı milli gelirin arttırılmasına, tam istihdamın sağlanmasına, kapasite kullanımının arttırılmasına, insan gücü kaynaklarının niteliğinin yükseltilmesine, yoksulluğun ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasına, bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesine, çeşitlendirilmiş ve kendi kendine yeterli bir ekonomik yapının oluşturulmasına, sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme ortamı yaratılmasına, sanayileşmenin hızlandırılmasına, bilim ve teknoloji alanında atılım yapılmasına, ödemeler dengesinin iyileştirilmesine, enflasyonun aşağı çekilmesine, dış dünya ile bütünleşmenin sağlanmasına ve idari yapının iyileştirilmesine çalışılmaktadır (<http://www.dpt.gov.tr2>).

Kalkınma bir ülkede varolan problemleri çözmeye yönelik arayışlar bütünüdür. Bu problemler yerel, bölgesel, ulusal koşullardan türediklerinden farklı içeriklere sahiptir. Bu nedenle problem çözümüne yönelik hedeflenen amaçlara ulaşabilmek için başarılı bir politikanın uygulanması son derece önemlidir. Uygulanan politikanın problemlerin hangi düzeylerde yaşandığını doğru tespit etmesi ve çözümünün ülkenin her kesiminde sürdürülebilir olmasını sağlaması gerekmektedir (Küçüktok ve Ceylan 2005:1).

2.3.TÜRKİYE'DE PLANLI KALKINMA DÖNEMİ

2.3.1. Planlı Kalkınma Dönemi Öncesi Yapılan Planlar

Ülkede sanayileşmenin hız kazanabilmesi ve sermaye birikiminin olabilmesi için ilk olarak beşer yıllık sanayileşme planları ortaya atılmıştır. 1934-1938 dönemini kapsayan I.BYSP ve 1939-1943 dönemini kapsayan II.BYSP gündeme gelmiştir. Savaş nedeniyle II.BYSP'nin uygulanamaması 1946 yılı İvedili Sanayi Planı'nı hazırlatmış, bu planın arkasından ise 1947 Kalkınma Planı ortaya atılmıştır. Planlı kalkınma dönemi öncesinde yapılan planlar alt bölümlerde incelenmiştir.

2.3.1.1. Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1934-1938)

Devletçilik uygulamasının başlangıcı olarak görülen sanayi politikasının ilk planı I.BYSP'dir. Mayıs 1934'te yürürlüğe giren I.BYSP'nin nedenleri şu şekildedir (İlkin 1988:274-275):

- 1929 Ekonomik Buhranı sonucu kapitalist ülkelerde meydana gelen sorunlar,
- 1929 Ekonomik Buhranı sonucu tarım ürün fiyatlarında hızlı düşme,
- Lozan Antlaşması'nın devlet gelirlerini bağlayıcı ve zayıflatıcı hükümleri,
- 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen özel kesime dönük iktisadi politikaların gerçekleşmemesi,
- Askeri ve sosyal amaçlarla da çeşitli alanlara yatırım yapılması gerekliliği,
- Büyük sanayi ülkelerinin, tarımsal ülkeleri hammadde üreticisi durumunda bırakarak ülkelerin piyasalarına egemen olmak istemesi,
- Ülkenin döviz gelirlerinin azlığıdır.

I.BYSP kısmi bir plan, özellikle yatırım programı niteliğindedir. I.BYSP'nin yapılması ile tüketim malları üretiminde artış sağlanması beklenilmiştir. Bu plan ile ithal ikamesinin sinyalleri verilmektedir. İthal ikamesinin ise devlet eliyle sistemli bir şekilde yapılması gerektiği düşünülmüştür (Günçe 1981:119).

I.BYSP ile temel tüketim maddelerinin yurtiçinde üretilmesi öngörülmüş, dokuma, maden, seramik ve kimya alanlarında kamuya ait yirmi fabrikanın kurulması amaçlanmıştır (Soyak 2003:172). Ayrıca planda yirmi yeni fabrikada miktar olarak ne kadar işgücü kullanılacağı, kaç ton-kilometre ek taşıma olacağı gibi konular üzerinde de durulmuştur. I.BYSP ilk endüstrileşme planı olarak da görülebilir (Küçük 1978:248).

I.BYSP ile yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı üretim birimleri kurulması, ithalata konu olan temel tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi, sanayi işletmelerinin kurulu yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olması amaçlanmıştır. I.BYSP ile tasarlanan sanayi dokuma, maden işleme, kağıt, kimya ve taş, toprak olarak beş ana grupta toplanmıştır. Planın finansmanının, Sovyetler Birliği'nden alınan kredi ve her yıl bütçeden ayrılacak 6 milyon lira karşılığı olması düşünülmüştür. I.BYSP başarılı bir şekilde uygulanmıştır (Kepenek ve Yentürk 2001:68).

I.BYSP döneminde yapımı planlanan yirmi fabrika kapsamında gerçekleştirilemeyenler Karabük (demir-çelik), İzmit (sülfürikasit, süperfosfat, klorin, ve kostik soda), Iğdır (iplik), Kastamonu (kenevir ipliği) ve Kütahya (seramik) fabrikalarıdır (Günçe 1981:119).

I.BYSP dönemi sonunda un, şeker ve dokuma gibi temel tüketim mallarının yurtiçinde üretilmesine başlanmıştır. Dış ticarete denge ve ülkede fiyat istikrarı sağlanmıştır. Ulusal gelir yıllık ortalama %5.4 oranında artmıştır. Türkiye yeniden

borçlanabilen ve borcunu ödeyebilen bir ülke seviyesine gelmiştir (Günsoy 1997: 188).

I.BYSP madencilik alanında olumlu sonuçlar yaratmıştır. Madencilik alanında demir, kömür, bakır ve kükürt sanayilerine yer verilmiştir. 1937 yılında yabancıların elinde olan Ereğli Şirketi ile Ergani Bakır İşletmesi millileştirilmiş, 1938'de Karabük Demir Çelik Fabrikası, 1940'da Keçiborlu Kükürt İşletmesi faaliyete başlamıştır. Ayrıca 1938 yılında Zonguldak Havzası'ndaki kömür kaynakları devletleştirilmiştir. Enerji konusunda ise 1935 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur (Kipal ve Uyanık 2001:130-133).

Geliştirilmesi beklenen sektörlerde yatırımların finansmanı için ilk olarak yerli özel sermaye çevrelerine daha sonra da Amerikan, Fransız ve İtalyan kapitalistlerine yönelinmiştir. Ancak karşılık alınamayınca yatırımların finansmanı için yaygın bir devlet anlayışına başvurulmuştur (Tezel 2001:293).

Planın finansmanında dış kaynaklar ve özellikle planın yürütücüsü olan Sümerbank'ın tesisinde Rusya'dan alınan kredinin de önemli rolü vardır. Ancak planın finansmanının büyük çoğunluğu iç kaynaklardan karşılanmıştır (Soyak 2003:173).

Planın finansmanı büyük ölçüde vergilerden, iç borçlanmadan ve devlet kredileri ile karşılanmıştır. 1934 yılında Rusya'dan 8 milyon dolar, 1938 yılında İngiltere'den 13 milyon sterlin alınmıştır (Uludağ ve Arıcan 2003:12). Uygulamanın başarı ile sonuçlanması 1936 yıllarında II.BYSP'yi gündeme getirmiştir (Kepenek ve Yentürk 2001:69).

2.3.1.2. İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı (1939-1943)

I.BYSP döneminde II.BYSP hazırlıklarına başlanmış, bu amaçla bir sanayi kongresi toplanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşılması nedeniyle ekonomik gücün hızla artırılması gerektiği düşünülerek, ülkede hammadde veya yarı mamül olarak bulunan dış ülkelerde talebi yüksek olan madenlerin ihracata elverişli duruma getirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca su ürünleri ve hayvancılığın geliştirilmesi, ülkenin enerji ihtiyacını giderecek elektrik santrallerinin kurulması düşünülmüştür (İlkin 1988:276-277).

II.BYSP'nin I.BYSP'den ayrılan özelliği ağır sanayiye öncelik vermesidir. Demirçelik ve makine kollarındaki ilk atılımlar ikinci plan ürünleri olup, ayrıca şeker, tekstil tüketim araçları üretimine de devam edileceği düşünülmüştür. I.BYSP'de olduğu gibi bölgesel dengenin kurulması amaçlanmıştır (Küçük 1978:249).

II.BYKP'de devletin öncelik verdiği faaliyet alanları; madencilik, taş kömürü ocakları, bölge elektrik santralleri, toprak, kimya, makine endüstrileri ve denizciliktir (Parasız 2004:65).

I.BYSP'nin tersine II.BYSP'de ara ve yatırım malları üretimine öncelik verilmesi, madencilik, ev yakacak sanayi ve enerji, toprak sanayi, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, kimya sanayi, makine sanayi, denizcilik gibi gelişmelere önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle uygulanamamıştır (İlkin 1988:277-278).

II.BYSP, uygulama alanı bulamamasına rağmen ileriye sürdüğü sanayileşme stratejisi açısından son derece önemlidir. Sanayileşme stratejisinde ithal ikame politikasını öne sürmüş olmasıyla 1970-1980'li yıllarda uygulanmak istenen politikaları önceden tespit edebilmiştir (Günsoy 1997:189).

2.3.1.3. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı ve 1947 Kalkınma Planı

II. Dünya Savaşı sonunda tarım, sanayi, yollar ve limanlar konusunda bir takım sorunlarla karşılaşmış, sorunların çözümüne yönelik 1944 yılı ortalarında plan ve programlara girişilmiştir. Savaş Sonrası Kalkınma Programları diye de isimlendirilen Üçüncü Beş Yıllık Sanayi Planı (III.BYSP) hazırlıkları başlamıştır. III.BYSP sanayi, madencilik, ulaştırma, tarım, işçi problemleri ve gümrük konularını kapsamıştır. 1946 Yılı İvedili Sanayi Planı olarak da bilinen plan iş planı niteliğinde olup, üretim hedefleri tüketime göre belirlenmiştir. II.BYSP ile amaçları arasında benzerlikleri vardır. Ancak plan için biriktirilen finansman askeri amaçla kullanılmıştır (Günsoy 1997:190).

İvedili plan açık pazar koşullarının belirleyeceği bir uzmanlaşmayı değil tüm sektörlerin ve öncelikle sanayi sektörünün gelişmesinden türeyen dengeli kalkınma modelini esas almıştır (Boratav 2003:97).

Plan sadece sanayi sektörünü değil, tarım sektörünü de kapsamakta olup, diğer sanayi planlarına göre daha bütüncül bir özelliğe sahiptir. Planın finansman ihtiyacı 300 milyon lira olması nedeniyle hükümete üç defa iç borçlanma hakkı verilmiştir. Ancak değişen dış koşullar planın uygulanmasını engellemiştir (Çavdar 2003: 336). Böyle bir planın hazırlanmasına karşın 1946 yılında 7 Eylül Kararları olarak bilinen liberal tedbirler alınmış ve Cumhuriyet tarihinde ilk büyük devalüasyona gidilmiştir.

Dış ticaret dengesinin değişmesi, kötü hava koşulları sonucu tarım üretimdeki düşüş ve IMF'ye üye olunmasıyla 1947 yılında yeni bir plan gündeme getirilmiştir. Planı hazırlayan kurulun başkanının ismiyle anılan (Süleyman Vaner) ve bu nedenle Vaner Planı olarak da bilinen 1947 Kalkınma Planı, Marshall Planı'ndan yararlanabilmenin bir aracı haline gelmiştir. Plan, 1946 İvedili Sanayi Planı'ndan farklı olarak ülke kalkınmasını tarım sektöründe görmekte olup, ulaştırma ve

haberleşme gibi altyapı yatırımlarına da öncelik verilmeyi amaçlamıştır (Günsoy 1997:191).

Tarım sektörünün ön plana çıkarılması yoluyla tarımsal ürün ihracatının genişlemesi ile gelir ve döviz kazançlarının artması, tarım sektörüne çalışmak üzere ortaya çıkan işgücünün imalat ve ekonominin diğer sektörlerine çekilmesi, temel yatırımlar için sermayenin tarım sektöründen sağlanması amaçlanmıştır (Johnston and Mellor 1966:247-248).

ABD’li uzmanlar planın Avrupa’nın kalkınmasında doğrudan yardımı olacağını düşünmüşler bu nedenle Türk hükümeti planı uygulamaktan vazgeçmiştir (Soyak 2003:174).

2.3.2. 1963-1980 “ İthal İkameci ” Kalkınma Planları Dönemi

1960 öncesi Demokrat Parti’nin yönetimden alınması ile yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar sonucu 1960’lı yıllarla Türkiye yeni bir döneme girmiştir. DPT’nin kurulması ile tüm ekonominin gelişmesini sağlayacak kalkınma planları öne sürülmüştür. Planlarda hedef hızlı sanayileşme ve belirli bir büyümedir. Temel hedef, ithal ikameci sanayileşme modelidir.

İthal ikamesinin nedenleri şu şekilde sayılabilmektedir (Clark 1970:20-21):

- Hükümet ticaret dengesizliğinin üstesinden gelebilmek için daha fazla direkt adım atmaya başladıkça ithal ikame stratejisinin birçok avantajı olduğu için gelişmenin ithal ikame ile başlatılabileceği fikri kabul edilir hale gelmiştir. Dış döviz tedariği son yıllar boyunca kazançlarında önemli derecede farklılıklar meydana getiren geleneksel ihracat ürünlerine bağlı

olduğundan, ithal ikamesinin işte bu dış döviz girdi dalgalanmasının ülke içinde yaratacağı etkilerini azaltacağı düşünülmüştür.

- Ülke içinde kurulu bulunan dış ticari çevreler artan tarife engelini ortadan kaldırmak için ülkede kurulu bir piyasaya sahip olan ithal ürünlerini aynı ülkede üretmeyi uygun bulmuşlardır. Mevcut talep beklentilerini kullanan ithal ikamesinin, ülke içinde üretilen yeni ürünler için, yeni pazarlar yaratma olasılığından daha hızlı döndüğü belirtilmiştir.
- İthal ikamesi dış döviz tasarrufu sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak ithal ikame endüstrilerinin korunması gelirleri arttırdığı, endüstrileşmeyi teşvik ettiği, ödemeler dengesi üzerindeki baskıları azalttığı için uygun görülmüştür.
- İthalat ürünlerinin durdurulması ve ihracatın teşvik edilmesi ile teknolojik açıdan gelişmiş ülkelerle rekabetten kaçınılmıştır.
- İthal ikamesinin hükümet vergilendirilmesinde yeni kaynaklar sağlayacağı düşünülmüştür. Sanayi sektöründeki geleneksel gelir kaynaklarına olacak ilave gelir beklentisi plancıların tarımda verimliliği artırma problemine olan ilgilerinin değişmesine yol açacağını göstermiştir.

İthal ikamesinin genellikle üretimi en kolay sektörlerde başlaması gerekmektedir. Üretimi kolay olan mallar ise nihai tüketim mallarıdır. Üretimlerinin kolay olma özelliğini teknolojilerinin karışık olmamasından ve sermaye yoğun olmamalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu tür mallara hazır talebin olması üretimlerini arttırmaktadır (Bolay 1977:1-4).

İthal ikameci sanayileşme modelinin benimsenmesinin en önemli nedeni piyasalara olan güvensizliktir. Amaç ülkenin ithal ettiği malları korunan ve büyüyen yavru sanayilerin üretmektir (Eşkinat 1997:350).

İthal ikamesi için başarının ön koşulu; ithal ikamesi yapan endüstrilerin nispeten az döviz harcaması ile kısa zamanda kurulması ve kurulan endüstrilerin üretimlerinin yerli ara malına bağlı olmasıdır (Kılıçbay 1992:129).

1960 sonrası dönem iktisadi kararların verilmesinde, iktisat politikalarının yapımında yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. İktisat politikalarının yapımı ve uygulanmasına düzen getirmek, iktisat politikalarını bilimselleştirmek 1960 sonrası dönemin önemli olgusudur. İthal ikameci sanayileşme politikalarının izlendiği döneme denk gelen ilk dört planın genel özellikleri ve planlarda bahsedilen sosyal ve ekonomik hedefler aşağıdaki alt bölümlerde incelenmiştir.

2.3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Prof. Jan Tinbergen'in katkıları ile hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (I.BYKP) oldukça sade bir modele dayanmakla birlikte başarılı sonuç vermiştir. Bu planın iktisat politikaları üzerinde olumlu etkileri olmuştur (Kılıçbay 1992:117).

Prof. Jan Tinbergen perspektif plan, beş yıllık plan ve program kavramlarını geliştirmiş, uygulanan yöntem, model ve metodolojilerin tasarlanmasını sağlamıştır. Ayrıca plancılara özgüveni aşılamış, yapılanların doğru olduğunu belirtmiştir. Prof. Jan Tinbergen'in düşüncesi planlama konusundaki kararı hükümetlerin vereceği, bürokrasinin ise bunları yerine getireceği yönünde olmuştur (Kansu 2004:188-189).

I.BYKP'de aşamalı planlama metodolojisi uygulanmıştır. Aşamalı planlama metodolojisine göre her aşamada kalkınma politikasını ilgilendiren çeşitli kararlar alınmaktadır. Stratejik kararlar makro kesimi oluşturan ilk aşamada alınan kararlardır. İkinci ve üçüncü aşamada alınan kararlar ise stratejik kararları destekleyen, açıklayan kararlardır. Birinci aşamada gelir, tüketim, tasarruf, yatırım, ihracat ve ithalat gibi ekonominin tümünü kapsayan büyüklükler incelenmektedir. Amaç, ekonomi için tutarlı kalkınma politikalarını ortaya koymaktır. İkinci aşamada, birinci aşamada tanımlanan ekonomik büyüklüklerin bir dengesizlik olmadan hedefleri yakalayabilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü aşamada, etkenlik araştırması söz

konusudur. Projeler seçilirken hedeflere göre kıt kaynakların en etkin bir şekilde kullanılma yolları araştırılmaktadır (Küçük 1978:273).

I.BYKP karma ekonomik düzeni esas almış, 3 Aralık 1962 tarih ve 11272 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak 1 Ocak 1963 tarihinden itibaren uygulanmaya başlamıştır (<http://www.dpt.gov.tr>).

I.BYKP yakın geçmişte yaşanan plansız yönetime bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Plan belirli bir düzene ve ilkelere dayanmaktadır. Ancak I.BYKP henüz kanunlaşmadan planı hazırlayanlar ve hükümet arasında gerginlik yaşanmış ve bu durum plan teknisyenlerinin istifası ile sonuçlanmıştır. Bu gerginlik dönem hükümetinin vergi, kamu iktisadi devlet teşekkülleri ve toprak reformu gibi yapısal değişimleri plana almamasından kaynaklanmaktadır. Plan teknisyenleri bu atılımlar olmadan hedeflerin gerçekleşmeyeceğini savunmuşlardır (Sönmez 2001:104).

Kalkınma planındaki Devlet’in asıl görevi; iktisadi faaliyetlerin gelişmesini takip etmesi, yetkilerini ve elindeki araçları tutarlı kullanması, yersiz müdahalelerden kaçınmasıdır (DPT 1963:263).

I.BYKP on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısındaki gelişmeler ve dış çevre, ikinci bölümde planlı kalkınmanın 15 yıllık hedefleri, üçüncü bölümde toplumun genel kuruluşu, dördüncü bölümde ekonominin genel kalkınması, beşinci bölümde sektörlerde gelişmenin genel görünüşü, altıncı bölümde tarım, madencilik, imalat sanayi, ulaştırma ve hizmet sektörleri yedinci bölümde insan gücü istihdam, eğitim ve araştırma, sekizinci bölümde bölge planlaması ve kalkınması, dokuzuncu bölümde uygulama politikası, onuncu bölümde dış iktisadi münasebetler, plan hedefleri ve stratejileri yer almaktadır.

I.BYKP'de 15 yıllık bir perspektif beşer yıllık dönemler halinde incelenmektedir. Plan Türkiye ekonomisinin uzun vadede dengeli bir şekilde gelişmesini bunun için köklü yapısal dönüşümler geçirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sosyal ve ekonomik yapı bir bütünlük halinde incelenmiştir (Erder 2003:8).

I.BYKP döneminde ithal ikame dayanıklı tüketim mallarına yönelik yapılmıştır. Sanayileşme sürecinde kamu ve özel kesimin işbirliği görülmüştür. Yalnız planın hedeflerine ulaşmasında kamu kesiminin ağırlığı fazla olmuştur. Plan hedeflerinin tümü gerçekleşirse ülkenin dış kaynaklara gerek duymayacağı belirtilmiştir (Şahin 2002:137).

İthal ikame sanayileşme modeli ile temel tüketim ve ara malları üretimine başlanmıştır. İthal ikamenin benimsenmesinin sebepleri, fedakar olan Türk halkının temel gereksinimlerini karşılamak ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan ülkede üretilen yatırım malları ihracatının olumsuz etkilenmesi sonucu ülkeyi refaha çıkarmaktır (Parasız 1998:51).

Planda tarımdan da vazgeçilmemiş, tarım ile sanayinin birlikte hareket ederek daha kolay ekonomik büyüme ve kalkınmaya ulaşılacağı amaçlanmıştır. Çünkü sanayi için tarım son derece önem arz etmektedir.

2.3.2.1.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planda toplumun eğitim düzeyinin yükseltilmesi, Türk Toplumunun ihtiyaçlarına uygun kalifiye insan gücü yetiştirilmesi amaçlanmıştır (Korkmaz 1995:5).

Planda eğitim sektörü insan gücü planlaması yapılmıştır. Eğitim kurumları arz kaynağı olup eğitim sistemi planlamasında kurumlara kaynak dağıtım mekanizması görevi verilmiştir. Eğitim planlaması modeli ile insan gücü planlaması modeli ve ekonomik modele dayalı olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Argon 2002:56).

Plan dönemi sonunda yüksek öğretim konusunda eğitimle çevre ve iş hayatı arasında yeterli ölçüde bir ilişki kurulamadığı, yaratılması beklenen burs ve yurt imkanlarının yaratılmadığı, öğretmen açığı nedeniyle eğitim kalitesinin yükseltilemediği, öğretim üyesi yetiştirmek için yurt dışına burslu 3000 öğrenci gönderme hedefi 500 öğrenci olarak gerçekleştirildiği, okullaşma oranının %4.9'a ulaştığı görülmektedir (<http://yayim.meb.gov.tr>).

Kalkınmanın sağlanabilmesi için sosyal adaletin gerçekleşmesine önem verilmesi, bunun için sosyal sigorta çalışmaları gerektiği düşünülmüştür. 15 yıl süresince gerçekleştirilmesi beklenen hedefler arasında herkesin ihtiyarlık ve sağlık sigortası kapsamına alınması, sosyal güvenlik çalışmalarının tek elden yürütülmesi, sürekli işçi niteliği taşıyanlar için işsizlik sigortası oluşturulması gerekliliği belirtilmiştir (DPT 1964:109-110).

Planda açık işsizliğin önlenmesi için kentleşmenin yavaşlatılması gereği bunun için kırsal alanda tarım dışı faaliyetlerin çeşitlendirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur (Şahin 2002:138).

Ayrıca sosyal adaletin sağlanması için gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılmasına, fırsat eşitliğinin yaygınlaştırılmasına ve bölgelerarası ekonomik ve toplumsal gelişme dengesizliklerinin giderilmesine önem verilmiştir. I.BYKP sanayiye öncelik veren bir plandır. Planda ayrıca işsizlik sigortasından bahsedilmektedir. Tarım işçilerine de sosyal güvenlik önlemlerinin getirilmesi söz konusu olmuştur (Kepenek ve Yentürk 2001:146–147). I.BYKP'de iş bulma planın

sosyal amaçlarından bağımsız değildir. Aksine ekonomik büyümenin bir türevi olmuştur (İyidiker 1987:12).

Hedeflenen büyüme hızına ulaşabilmek için gerekli olan her safhada teknik mütehasıs ve ilim adamının yetiştirilmesi, istihdam sorunu çözümlenmesi, dış ödeme dengesine ulaşılabilmesi, tüm bu hedeflerin sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde yapılmasına dikkat edilmesi amaçlanmıştır (Kılış 1966:28).

Planda amaç olarak kişi başına milli gelirin artmasını sağlayacak olan büyüme hızı belirlenmiş ve sosyal adalet kavramı incelenmiştir. Giriş bölümünde okuma yazma oranları, hasta başına düşen doktor sayıları vurgulanmış ve bu göstergelerdeki sorunların çözümü ile kalkınmanın mümkün olacağından bahsedilmiştir (<http://www.kongar.org>).

Plan döneminde İşçi Sigortaları Kurumu, T.C Emekli Sandığı ve Ordu Yardımlaşma Kurumu sosyal güvenlik alanında faaliyet göstermiştir. Bunlar arasında Sosyal güvenlik çalışmalarını en etkili uygulayan kurum İşçi Sigortaları Kurumu olmuştur. 1964 yılında İşçi Sigortaları Kurumunun adı Sosyal Sigortalar olarak değiştirilmiştir. Böylelikle sosyal güvenlik tüm topluma yayılmıştır (Alagöz ve Yapar 2003: 441).

I.BYKP'de bölgesel dengesizlikle mücadele edilmeye çalışılmıştır. Bölgesel dengesizliğin sebepleri geri kalmış bölgelerde yüksek doğurganlık ve işgücüne katılımın düşük olması, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi, bölgelerin pazarlara ve girdi kaynaklarına göre konumları şeklinde sıralanabilmektedir (Öner 2002:157-158).

I.BYKP'de bölgelerarası eşitsizliklerin kaldırılması üzerinde durulmuştur. Bu yapılırken fırsat eşitliğinin ve bölgelerarası kişi başına gelir adaletinin sağlamanın esas alınacağı, konuda sorumluluğun devlete ait olduğu belirtilmiştir. Tüm ülkeyi

kapsayacak bölge planlarının yapılması her bölge planının bölgesinde kurulacak araştırma, planlama ve uygulama takımlarınca yürütülmesi amaçlanmıştır. I.BYKP bölge planlaması konusunda uzmanlaşmış İmar ve İskan Bakanlığında habersizdir. Yetki paylaşımına yanaşmamıştır. Kentleşme planda sorun olarak görülmektedir. Köylerin kalkınması ile kentleşme olgusunun önüne geçilebileceği belirtilmiştir (Tekeli 1981:373-374).

Planda geri kalmış bölgelere yapılacak olan ekonomik yatırımların dağılımının hedeflenen büyüme hızı ile paralel olup %7 olması beklenmektedir. Geri kalmış bölgelere özel sektör yatırımlarını çekmek için bu bölgelere ait vergi kolaylıkları sağlanacağı düşünülmüştür. Yalnız planda özendirici önlemler alınmamıştır. 19 Şubat 1963'te Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi'nde yapılan bir değişiklik ile vergi indirimine başlanmıştır (Erdoğan 1992:92).

Planda bölge planlarının ulusal kalkınma planlarından bağımsız yapılmaması gerektiği vurgulanmış, fakat bunun nasıl olması gerektiği üzerinde durulmamıştır. Planda geri kalmış bölgelerin kalkınmasına önem verilmiştir (Dinler 2001:212).

Planda kalkınmada öncelikli bölge politikalarına önem verilmesi üzerinde durularak yatırım ve hizmetlerin dağıtılmasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden başlanması, hizmetlerin daha verimli şekilde yürütülmesi, Keban Barajı projesinin hızla gerçekleştirilmesi, özel sektörün güçlendirilmesi toprak kullanım planlamasının uygulanması amaçlanmıştır (Sarica 2001:156).

Planda nüfus artış sorununa değinilmiştir. Çünkü nüfus fazlalığı iş, kentleşme dışında konut, eğitim, sağlık, altyapı sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bu durumda aile planlaması konu olmuştur (Kepenek ve Yentürk 2001:146). Özetle, I.BYKP, ülkenin kalkınmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

2.3.2.1.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

Türkiye ekonomisinin tarıma bağlı olduğu düşünülerek kalkınma için I.BYKP döneminde GSMH içinde sanayinin payının artırılması hedeflenmiş, bu nedenle özel sektör ve yabancı sermaye yatırımlarının artırılması gereği vurgulanmıştır (Kılış 1966:41).

I.BYKP'de para ve kredi politikalarından bahsedilmemiş, 1967 yılı programında para ve kredi politikalarının ekonomik faaliyetlerin yarattığı ve mevsimlik hareketlerin getirdiği talebe uygun şekilde ayarlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. Öngörülen kalkınma hızının yakalanabilmesi için fiyat istikrarının sağlanarak kredilerin öncelik verilen sektörlerle kaydırılması amaçlanmıştır (DPT 1965:407).

I.BYKP'de para ve kredi politikası konularından bahsedilmemesinin sebebi Hazine ve MB'nin DPT'yi karıştırmak istememesidir. Böylece plan mali sektör konusunda yeterli bilgiye sahip olunmadan formüle edilmiştir. Planda sektörel kredi politikası uygulanmamış ve KİT'ler MB kaynaklarını kullanmaya devam etmişlerdir (Sönmez 2001:106).

2.3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968–1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (II.BYKP) I.BYKP'nin aksine ekonominin karma niteliğinin zayıfladığı, özel kesime daha fazla ağırlığın verildiği bir dönemin eseridir.

II.BYKP 21 Ağustos 1967 tarih ve 12679 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr>).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Amacı;

“Türk milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmayı gaye edinmiştir ” (DPT 1967:3)

II.BYKP döneminde DPT'nin görev ve yetkileri yapısal olarak değiştirilmiş, kendisine teşvik tedbirlerini uygulama görevi de verilmiştir. Bu şekilde uzun vadeli politikaların üretilmesi ve alınan kararların günden güne uygulamasının gereği vurgulanmıştır (Sönmez 2001:111).

II. BYKP on bir bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde II.BYKP'nin genel amaçlarına, ikinci bölümde Türk ekonomisinin gelişmesi ve kalkınmayı kısıtlayan yapısal güçlüklerle, üçüncü bölümde Türkiye'nin nüfusu ve toplum yapısının özelliklerine, dördüncü bölümde II.BYKP'nin ekonomik hedeflerine ve genel dengelerine beşinci bölümde 1968–1972 döneminde Türk ekonomisindeki gelişmelere, altıncı bölümde ekonomik gelişmede insan unsuruna, yedinci bölümde toplumun güvenlik içinde gelişmesine ve sosyal refahına, sekizinci bölümde toplumun yurt üzerinde yerleşmesi ve barınmasına, dokuzuncu bölümde sektörlerde gelişmenin genel görünüşüne, onuncu bölümde inşaat, ulaştırma, haberleşme, turizm ve diğer hizmetler sektörlerine, on birinci bölümde II.BYKP'nin uygulama düzenine değinilmiştir.

II.BYKP'de I.BYKP'de olduğu gibi uzun vadeli kalkınma stratejisi amaçlanmıştır. Tek fark 15 yılın yerine 22 yıllık bir strateji olmasıdır. Bu strateji 1973-1995 yıllarını kapsamıştır. Görüldüğü gibi henüz birinci strateji bitmemiştir. Bu stratejinin ana hedefi Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Gümrük Birliği'ne (GB) geçişi sağlamak olmuştur (DPT 2002:5).

2.3.2.2.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planda eğitimin iki amacından bahsedilmiştir. Birinci amacı kalkınmanın sağlanabilmesinde kalifiye insan gücü yetiştirmek, ikinci amacı ise toplumdaki herkese temel eğitim vermektir (Korkmaz 1995:5).

Planda yüksek öğretimde kapasite artışının sağlanacağı, yüksekokulların üniversitelere bağlı olacağı, üniversite açma konusunun bir prosedüre göre yapılacağı, öğretim üyesi açığı giderilerek yeni üniversitelerin açılacağı, plan dönemi boyunca 3000 öğrencinin yurt dışına gönderileceği, öğretim elemanlığının cazip hale getirileceği, üniversiteler arası kurumun olacağı, mezun olan öğrencilere iş imkanı sağlanacağı, üniversitelerde lisansüstü eğitimin başlayacağı belirtilmiştir (<http://yayim.meb.gov.tr>).

Planda sigorta fonlarına dayanılarak erken emeklilik uygulamasına geçilmiş ve bu şekilde istihdam sahasının gençlere bırakılması amaçlanmıştır. Yalnız enflasyon karşısında emekli olan kişilerin tekrar iş piyasasına dönmesi uygulamanın başarısızlığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Petrol Krizi, ithal ikame sanayileşme politikası sonucu sermaye yoğun teknolojilerin teşvik görmesi istihdam politikasını olumsuz etkilemiştir (DPT 1985b:332).

I.BYKP'de olduğu gibi iş bulma üstü kapalı bir şekilde belirtilmemiş aksine açık bir şekilde iş bulmanın önemi üzerinde durulmuştur (İyidiker 1987:12). Plan döneminde Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuş, Tarım İş Kanunu çıkarılmıştır. Plan dönemi sonunda Esnaf ve Sanatkarlar ve Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigorta Kurumunun (Bağ-Kur) kurularak sosyal güvenlik geniş bir kesime yayılmıştır. Bu durumda bağımsız çalışanlar da yaşlılık, ölüm ve sağlık sigortası gibi haklara sahip olmuştur (Alagöz ve Yapar 2003:441).

II.BYKP'de temel amaç olarak bölgelerarası dengenin sağlanması ve şehirleşmeye önem verilmesi, şehirleşmenin engellenmemesi gereği üzerinde durulmuştur (Tekeli 1981:374-375).

Planda gelişmişlik farklarını azaltıcı politikalara devam edilmiştir. Yalnız nelerin yapılacağı, nasıl bir örgütlenmenin olacağına, ne gibi araçların kullanılması gerektiğine değinilmemiştir. Ulusal Plan ile bölgesel plan arasında nasıl bir ilişki kurulacağı belirtilmemiştir (Dinler 2001:212).

Bölgelerarası dengeli kalkınma politikasının ilke olarak benimsenmesi ve bölgelerarası dengeyi sağlamak için bir takım temel ilkelere yer verilmesi hedeflenmiştir. Planda bölgelerarası dengeli kalkınma politikaları ilke olarak benimsenmiş olsa bile hedefe ulaşabilmek için kullanılacak araçlarda bazı duraksamalar olmuştur. Ulusal bir plan dışında ayrıca bir bölge planına yer vermeden, bölge planlama tekniklerinden ve çalışmalarından yararlanmaya devam edilmiştir. 1972 yılında DPT bünyesinde Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş, bölgesel çalışmalar yerini yöresel çalışmalara bırakmıştır (Erdoğan 1992:93-96).

Kalkınmaya öncelikli yörelerdeki çalışmaların yürütülebilmesi için bu konuda kamu kurumları ve gerektiğinde özel kuruluşlar eliyle çalışmaların yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ancak DPT'de yapılacak işin niteliği ve metodunun belirlenmesinden sonra bu kuruluşların çalışmalara başlaması öngörülmüştür (Sarıca 2001 :157).

2.3.2.2.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

II.BYKP hızlı bir ekonomik gelişme yanında, ekonomide önemli bir yapısal değişiklik de öngörmüştür. Ekonominin dış kaynaklara bağımlılık derecesinin azaltılması gereği üzerinde durulmuştur.

II.BYKP döneminde ucuz kredi, yatırım indirimi, vergi indirimi, gümrük vergisi muafiyeti, düşük oranlı vergilendirme ve ayrıcalıklı döviz tahsisi gibi teşviklerin uygulanmasına başlanacağı belirtilmiştir. Öncelikli hedef sanayileşme olarak açıklanmıştır. Sanayileşme modeli ithal ikameci bir modeldir. Özel kesim karlı ve rizikosuz olan dayanıklı tüketim malları üretimini yapması, I.BYKP'nin tersine sanayileşme ve kentleşmenin hızlandırılarak istihdam sorununun önüne geçilmesi kararlaştırılmıştır (Şahin 2002 :137-138).

Sanayinin sürükleyici sektör olabilmesi için öncelikle koruyucu dış ticaret politikası uygulanarak yeni kurulan sanayilerin dış rekabete karşı korunmasının sağlanması amaçlanmıştır. Yerli para değerini yüksek tutan bir döviz kur politikasının uygulanması ve bu şekilde sanayicilerin gerekli yatırım mallarını ve üretimde kullandıkları ara malları ucuza ithal edebilmesi öngörülmüştür. Uygulanacak olan düşük reel faiz politikası ile sanayi sektörüne kaynak aktarımının yapılması, sert bir kambiyo kontrol rejimi ile dövizlerin sanayi kesimine aktarılmasının sağlanması hedeflenmiştir. Genişletici para ve maliye politikaları ile üretilen sanayi mallarının içerde satımının yapılması belirtilmiştir (Morgil 2002:46-47).

Bu planda tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi terk edilerek sanayileşmeye öncelik verilmiştir. Sanayi sürükleyici sektör olarak belirlenmiştir. Planda niteliksel öğelerde belirtilmiştir. Kamu ve özel sektör arasında iş bölümü yapılmıştır. Dayanıklı tüketim malları üretimi özel yerli ve yabancı sermayeye, ara ve yatırım malları üretimi kamu sektörüne bırakılmıştır. I.BYKP'de olduğu gibi bu planda da ithal ikame sanayileşme modeli belirlenmiştir. II. BYKP I.BYKP'den farklı olarak şehirleşmenin desteklenmesi öngörülmüştür. Yalnız hızlı kentleşmenin birtakım olumsuzlukları da beraberinde getireceği üzerinde durulmuştur. İşgücü arzının artması, bu şekilde emeğin ucuzlaması ve ücretlerin düşmesi beklenmiştir. Ayrıca hızlı kentleşme sonucu büyük kentlerde konut, ulaşım, sağlık, eğitim gibi temel hizmetlerin verilmesinde zorluklar ortaya çıkacağı belirtilmiştir (Kepenek ve Yentürk 2001:148-149).

2.3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973–1977)

27 Kasım 1972 tarih ve 14374 sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr>). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (III.BYKP) yeni bir perspektif plan çerçevesinde başlamıştır. Plan II.BYKP'de olduğu gibi yeni ekonominin karma niteliğinin zayıfladığı, liberal ekonomi politikalarının uygulanmaya çalışıldığı bir dönemin eseridir.

AET'ye girme hazırlığı birinci plan döneminde başlatılmıştır. 1970'de Türkiye Katma Protokolü imzalamış, hem ülkelere hem de Türkiye'ye yükümlülükler yüklenmiştir. Temel hedef büyüme hızı olarak gözükmektedir. Türkiye 22 yılın sonunda GB'ye girmek için hangi hızla büyümeli bu durum tespit edilmiştir. (Kepenek ve Yentürk 2001:151–152).

1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol Anlaşması Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında GB'nin hangi sürede ve ne şekilde gerçekleştirileceği belirtmektedir. Anlaşmaya göre 22 yıllık bir dönem içinde Avrupa Topluluğu tek taraflı olarak Türkiye'den ithal ettiği sanayi mallarında ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Böylelikle Avrupa Topluluğu piyasası Türk ihracatçılarına açılmıştır. Ayrıca anlaşma işgücü ve sermayenin serbest dolaşımını, teşvik politikası ve mali yardım konularını da kapsamaktadır (Morgil 2003b:104).

Yeni perspektifi gerektiren nedenler dış dünyadaki gelişmeler, Türkiye'nin giderek hızlanan teknolojik bir ortamda yaşaması, Türkiye'nin 22 yıl sonra GB'ye girmek istemesi ve temel sorunların uzun dönemde çözülebilmesidir.

III.BYKP'de altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik yapıda sağlanan gelişmeler, sosyal alanda sağlanan gelişmeler, ikinci bölümde uzun dönemde hedefler ve amaçlar, üçüncü bölümde III.BYKP'nin hedefleri ve dengeleri,

dördüncü bölümde sektörlerde gelişmeler, beşinci bölümde politikalar ve reformlar altıncı bölümde ise plan uygulamasına ve araçlarına değinilmiştir.

Üçüncü plan dönemine girerken ülke pek çok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Türk toplumunun karşılaştığı başlıca sorunları III.BYKP'nin ikinci bölümü şu başlıklar altında incelenmiştir:

- Nüfus ile ilgili sorunlar,
- İstihdam ile ilgili sorunlar,
- Gelir dağılımı ile ilgili,
- Eğitim ile ilgili sorunlar,
- Sağlık ile ilgili sorunlar,
- Yerleşme sorunları,
- İç Tasarruf açığı ve kredi sorunları,
- Teknoloji ve organizasyon sorunları,
- Dış Ticaret sorunları,
- Kamu Yönetimi sorunu,
- Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Gümrük Birliği'dir. Karşılaşılan bu sorunları gidermek için bir takım uzun dönemli amaçların benimsenmesi gerektiği planda belirtilmiştir.

III.BYKP'nin tespit ettiği uzun dönem amaçları; yaşama düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşme, dış kaynaklara bağılılığın azaltılması, istihdam sorununun çözümlenmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesidir (DPT 1973a:119).

2.3.2.3.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planda adalet, eğitim, kamu kesimi reformları olarak belirlenmiştir. Toprak, maden ve petrol reformlarının yapılması da öngörülmüştür.

III.BYKP’de bölge kelimeleri çıkarılarak yerine yöre kavramı getirilmiş ve plana gelişmiş bölgede geri yöreler olduğu gibi gelişmemiş bölgelerde ileri yöreler vardır cümlesi eklenmiştir. Ekonomik sosyal ve kültürel gelişim programlarının ülke düzeyine demet projeler halinde yansması ilkesi belirlenmiştir. Bölge planı kavramı kaldırılmıştır. Sektör ve alt sektör ana planları gündeme gelmiştir. I.BYKP’de olduğu gibi kişileri köyde tutmanın yolları aranmış, tarım ve toprak reformu yapılması gereği belirtilmiştir (Tekeli 1981:376-377).

Geri kalmış yörenin gelişmiş yada az gelişmiş bölgede bulunup bulunmamasına dikkat edilmemiştir. Planda geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında etkin bir politika aracı olan bölge planlaması terk edilmiştir. Planda uygulanan politika, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun sorunlarının yüzeysel çözümünü önermekten öteye gidememiştir (Dinler 2001:212-213).

Etken bir sosyal sigorta yaratılmasını sağlamak için kapsamın genişletilerek 1995’de tüme yaygınlaştırılmasına, işsiz sigortasının aşamalı olarak uygulanmasına çalışılacağı belirtilmiştir (DPT 1973a :150). Plan döneminde toplumsal sigorta programlarından yararlananların payında bir artış olmuştur. 1977 yılına gelindiğinde tarım dışındaki sektörlerde çalışanların %71.3’ü toplumsal sigorta kapsamına alınmıştır. Bağ-Kur’da ise sigortalanabileceklerin %60’ı sigorta kapsamına alınabilmiştir. Plan dönemi boyunca sosyal yardım ve hizmetler Devlet kurumları, yarı resmi ve gönüllü kuruluşlar tarafında yerine getirilmiştir. Yalnız bu hizmetlerin nitelik hem de nicelik açısından yetersiz olduğu görülmektedir (Alagöz ve Yapar 2003:442).

Planda sekiz yıllık temel eğitim benimsenmiş olup, ortaöğretimde mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir (Korkmaz 1995:6). Planda orta öğretimden yüksek öğretime geçişte bir sınav olacağı, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı, 4 yıllık eğitimle ve yüksek lisans eğitimi ile öğretim üyesi açığının giderileceği belirtilmiştir (<http://yayin.meb.gov.tr>).

Ayrıca plan çevresel konulara ayrılmış ayrı bir bölüme sahip olması nedeniyle diğer ilk iki plandan farklıdır. Çevresel problemlerin kalkınma çabalarını yavaşlatıcı temeller oluşturmadığına dair özel bir vurgu yapılmaktadır. Bu dönemde temel çevresel politikaların oluşturulmasının Türkiye’de çevresel problemlerin gelir yetersizliği ve kaynak kullanımında etkin olmaması varsayımına dayandırılarak, kalkınmayı engelleyeceği ileri sürülmüştür (Algan ve Mengi 2005:97).

2.3.2.3.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

Türkiye’nin 22 yıl içinde en iyi düzeye ulaşması için kıt kaynakların kalkınma amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olması gerekliliği belirtilmiştir. Perspektif dönem sonu için hedef alınan gelir düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşabilmek için Türkiye’nin ilk iki plan döneminde gerçekleştirdiğinden daha hızlı ve güçlü bir sanayileşmeyi başarması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca planda sanayi üretim artışının sağlanmasında kamu kesiminin önceliği olduğu ve özel sektöre verilen özendirici önlemlerin de arttırılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

III.BYKP’de ödemeler bilançosu sorununun çözülmesi, dış kaynak sorununun zaman içinde azaltılmasının sağlanması amaçlanmıştır. I.BYKP’de olduğu gibi uzun vadede ülkenin dış kaynaklara ihtiyacının olmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Özel kesim dayanıklı tüketim malları üretimine devam etmiştir. İstihdam sorununun çözümü ise uzun döneme ertelenmiştir. Türkiye’nin AET’ye 22 yıl içinde girmesi hedeflenmiştir (Şahin 2002:137-139).

2.3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979–1983)

1970’li yıllarda enflasyon ve işsizlik beraber yaşanmaya başlanmıştır. 1974’teki Kıbrıs Barış Hareketinin getirdiği yokluk vardır. Birinci ve ikinci petrol şoku yaşanmıştır. Tüm bu olumsuzluklar sonucu Türkiye 1978 yılını plansız

geçirmiştir. Dördüncü Kalkınma Planı (IV.BYKP) 1979–1983 yıllarını kapsamaktadır. Planlar 1980'den sonra önemini kaybetmeye başlamıştır. IV.BYKP diğer II.BYKP ve III.BYKP'nin aksine karma ekonomik düzene dönüş niteliği taşımaktadır.

IV.BYKP 12 Aralık 1978 tarih ve 16478M sayılı Resmi Gazete yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr>). IV.BYKP dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde üçüncü plan döneminde ekonomik ve toplumsal gelişmelerden bahsedilmiş, ikinci bölümde, ekonomik ve toplumsal hedefler, üçüncü bölümde birincil üretim, altyapı ve hizmetler yer almıştır, son bölümde ise imalat sanayi anlatılmıştır.

IV. BYKP ilk üç planın uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırımların büyük kesiminin kamu sektöründe yapılması ve sanayi üretiminde ithal ikame yönteminin kullanılması amaçlanmıştır. IV. BYKP, III. BYKP gibi AET'ye girme kaygısı içinde hazırlanmamıştır. Plan geliştirmekte olan ülkelerle ilişkileri öngörmüş AET ile ilişkileri dondurma kararı almıştır. Bankacılık ve dış ticaret kesiminde oluşan birikimin sanayiye aktarılması için para ve kredi politikaları bir takım değişikliklere uğramıştır. Yalnız bu durumda somut politika önlemleri yerine klasik para politikası araçları kullanılmıştır. Diğer üç plandaki ekonomik sorunlara ek olarak altyapı yetersizliği, sanayi üretiminde ölçek ve teknoloji sorunları ve sanayinin dış satıma açılması gibi bir takım sorunlarda eklenmiş ve bunların çözüm yolları araştırılmıştır. Ama sonuç olarak sorunların çözüm yollarının bulunması, sorunların belirlenmesi kadar kolay olmamıştır (Kepenek ve Yentürk 2001:153-154).

2.3.2.4.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

IV.BYKP'nin yöneldiği başlıca toplumsal amaçlar; gelir dağılımında adaletin sağlanması, işsizlik sorununun çözülmesi, ülkenin tarihsel yapısının korunması, sağlıklı bir toplum için sağlık hizmetlerinin tüm yurda yayılması,

toplumun öz benliğini de koruyacak şekilde eğitimin verilmesi, her konuda etkili ve yetkili kamu yönetiminin oluşturulmasıdır (DPT 1979:656- 657).

IV.BYKP'de işsizlik sorunu konusunda ilk üç planın temel yaklaşımı benimsenmiş, ilave olarak kırsal kesimde ve kentlerde emek yoğun kalkınma proje ve programlarına önem verilmesi gereği üzerinde durulmuştur (İyidiker 1987:12). Planda Sosyal Hizmetler Kurumu'nun kurulması tekrarlanan bir hedef olmuştur. İşsizlik sigortasına, aile yardımlarına değinilmemiştir. Tarım kesiminde sosyal güvenlik gerçekleşen bir hedef görünümündedir (Alagöz ve Yapar 2003:442).

Planda yüksek öğretim kurumlarının yeniden düzenleneceği, yüksek öğretime girişte orta öğretim programlarını dikkate alan bir yöntemin getirileceği, yurtiçinde öğretim üyesi yetiştirilmesine çalışılacağı, yedek subaylık konusunun tekrar ele alınacağı belirtilmiştir (<http://yayim.meb.gov.tr>). Planda eğitim sisteminin tüm sistemlerle bütünlük içinde olması belirtilerek, mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Korkmaz 1995:6).

IV.BYKP'de bölgelerarası dengesizliğin arttığı belirtilerek soruna yerleşme sorunu olarak bakılmıştır. Planda bölgesel gelişme politikalarının geri kalmış bölgeler için ayrı ayrı formüle edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Bu planda da III.BYKP'de olduğu gibi bölge planlama konusunda sistemli bir tutum yoktur. Sadece Doğu Anadolu'da DPT öncülüğünde bölgesel kalkınma projesinin ele alınması hedeflenmiştir (Tekeli 1981:377-378).

Planda önleyici politikaların çevre konusunda temel olması gerektiği ve endüstrileşme, kentleşme ve tarımda modernleşmede çevrenin dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Bu planın kapsadığı dönem süresince Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1983'te 2873 sayılı Çevre Yasası yürürlüğe girmiştir (Algan ve Mengi 2005:97).

2.3.2.4.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planda başlıca ekonomik amaçlar; gelişmeyi ulusal ekonominin öz yeterliliğini arttırarak, istikrarlı bir şekilde ileri sanayileşme düzeyine ulaştırmak, bunun için ülkenin ulusal kaynaklarını arttırmak, kaynak kullanımında israfa gitmemektir. Ayrıca ekonominin altyapı eksikliklerini gidermek dış ödeme gücünü yükselterek savunma gücünü arttırmak sanayileşmeyi hızlandırarak sağlıklı bir kentleşmeyi tüm ülkeye yaymak gerektiği üzerinde durulmuştur. Uluslararası ekonomik ilişkilerde Türk ekonomisinin bağımsızlığının zedelenmemesine dikkat edilmesi gereği vurgulanmıştır (DPT 1979:656).

Diğer üç planda olduğu gibi dış kaynak kullanımını azaltma yoluna gidilmemiş dış kaynak temini için bilinçli bir borçlanma politikası uygulamaya başlanmıştır (Şahin 2002 :137-138).

2.3.3.1980 Sonrası “ İhracata Dayalı” Kalkınma Planları Dönemi

1960’lı yılların başında ülkenin ithal ettiği malları, korunarak büyüyen yavru sanayilerin üretmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde ithal edilen malların yurt içinde üretilebileceği ve döviz tasarrufunun sağlanabileceği düşünülmüştür. Ancak 1974 Petrol Krizi ile büyümeye çalışan yavru sanayilerin gelişmesi durmuştur. Çünkü ithal girdiye bağlı olan üretim, petrol fiyatlarındaki artış sonucu dövize gereksinim duymuştur (Eşkinat 1997:350).

1970’li yılların sonlarına doğru, ülke çok önemli bir ödeme güçlüğü ve darboğazı ile karşı karşıya kalmıştır. İthal ikamesi sanayileşme modeli ile yapılmaya çalışılan iç talebi karşılamak ve ithal edilen malları yurt içinde üretip, ülke içine satma amacı ülkede dışa kapalı ve rekabetçi olmayan bir sanayi yapısını ortaya çıkarmıştır.

Ülkenin içinde bulunduğu yapının başlıca özellikleri şunlardır (Karluk 2004:240):

- Ölçek ekonomilerinden yararlanamayan küçük ölçekli işletme birimlerinin varlığı,
- Düşük kapasite kullanımının olması,
- Geri ve eskimiş teknoloji ile üretimin yapılması,
- Rekabet eksikliğinden kaynaklanan düşük ve kalitesiz üretim,
- Pazarlarda tekel durumunun oluşması,
- Yavru sanayilerin korunmasından dolayı ortaya çıkan rahatlık izlenimi,
- Ülkenin kendisini dış pazarlardan soyutlamasıdır.

Ülkede ithalatı yapılan ara ve yatırım malları üretilememiş, mevcut üretim kapasitesinin çalışabilmesi için ara ve yatırım malları ithalatı yapılmıştır. İzlenen ithal ikamesi sanayileşme modeli ile ithalatın kısılması amaçlanırken daha fazla ithalatın yapılması durumu meydana gelmiştir. Üretimde kapasite kullanım oranı düşmüştür. Bu durum da ithalata bağımlılık sonucu döviz sıkıntısına yol açmış, döviz talebi artmış, mevcut döviz arzı, döviz talebini karşılayamaz duruma gelmiştir.

İthal ikameci kalkınma planları aracılığıyla yürütülen sermaye birikimi, imalat sanayinde reel bir yatırım artışının olmasını gerekli kılmıştır. Böylelikle sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı artmış, sanayi sektörü büyüme hızı da yükselmiştir. Ekonominin tümünü kapsayan bu büyüme sayesinde yurtiçi pazar büyümüş, koruma altındaki özel sanayi kesimi yüksek karlar elde etmiştir. Böyle bir ortamda, toplam iç talebin gevşek istihdam ve ücret politikaları sermayedarlar tarafından kabul edilebilmiştir. Kamunun planlarında ve uygulamaları altındaki bu popülist politikalar sonucu işçi sınıfı lehine bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum 1977'den başlayarak ithal ikameci modelin sürdürülemez hale gelmesine neden olmuştur (Yeldan 2004:42-43).

Ülkenin dar boğazdan kurtulması amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir. 1980 sonrası ithal ikameci sanayileşme modeli yerini ihracata dayalı sanayileşme modeline bırakmıştır. Bu politika ihracata ağırlık veren bir sanayileşme politikasıdır. Bu bağlamda yatırım ve ara malları üretimine öncelik verilmesinden vazgeçilerek, ithalatta liberalizasyona gidilmesine çalışılmıştır. Miktar kısıtlamaları, kambiyo denetimi kalkmış ve dış ticaret serbestleşmiştir. İhracata dayalı sanayileşme politikalarının izlendiği döneme rast gelen dört planın genel özellikleri ve planlarda bahsedilen sosyal ve ekonomik hedefler aşağıdaki alt bölümlerde incelenmiştir.

2.3.3.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

V.BYKP tekrar liberal ekonomi politikalarına dönüş döneminde ortaya konulan bir plan olmuş, 23 Temmuz 1984 tarih ve 18467 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr>).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın Amacı;

“<Strateji> de belirlenen esaslar çerçevesinde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel amaçları, hür, medeni ve güvenli bir ortamda Türk milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birimi değerlendiren ve geliştiren potansiyeli ve milli savunma gereklerini gözetilen bir yapı içinde sınaî üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir” (DPT 1985a:1)

IV. BYKP’de AET ile dondurulmuş olan ilişkiler, V.BYKP’de yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. AET ile ekonomik bütünleşme konusundaki adımların dönem boyunca atılması, Türkiye’nin bazı ihraç mallarına AET’nin koyduğu kısıtlamaların kaldırılmasına çalışılması, AET’ye tam üyelik durumunda Roma Antlaşması’nın GB’ye ait maddelerinin uygulanması amaçlanmıştır (DPT 1985a:31).

2.3.3.1.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planda sağlık, eğitim, barınma ve beslenme olanakları arttırılması, nüfusun yapıcı yaratıcı müteşebbis ve sorumluluk sahibi olması, bu nedenle nüfusun niteliklerinin geliştirilmesine dikkat edilmesi gerektiği öngörölmüştür. Çekirdek ailelerinin geliştirilmesi için bir takım tedbirlerin alınması, sağlık hizmetleri içinde aile planlamasına önem verilmesi, ana-çocuk sağlığı hizmetleri için yeni teknolojik gelişmelerin kullanılması gereği vurgulanmıştır. Yatırımların geri yönlendirilmesi özelliğinden yararlanılarak büyük şehirlere göç edilmesinin azaltılması amaçlanmıştır (DPT 1985a:125- 126).

İstihdam sorununun çözümü için istihdam yaratan alt sektörlerle öncelik verilmesi, dönem boyunca genç işsizliği azaltıcı projelerin hazırlanması, hangi sektörlerde işgücü yüksek ise o sektörler göç edilen illere götürölerek göçün önlenmesine çalışılması hedeflenmiştir. Sendikalar iş kollarının bütün işçileri kavrayıcı bir nitelikte olması, sendikaların, işçilerin ekonomik ve sosyal meslekleri ile yakından ilgilenmelerini sağlayacak tedbirlerin alınması, toplu pazarlık düzeninin akıcı bir şekilde işlenmesi, ücretlerde adaletin sağlanması, işgücü verimliliği ile üretimin arttırılması amaçlanmıştır.

Dönem süresince; orta seviyeli teknik insan gücünün yetiştirilmesi, Endüstri Meslek Liseleri arasında imkânları olan liselerin teknisyen yetiştiren üç yıllık okullara dönüştürölmesi, yaygın eğitim kullanılarak mesleki ve teknik elemanlar yetiştirilmesi orta seviyede mesleki-teknik eğitim veren okulların yapılandırılması, yeni okul açılımına gidilmesi, eğitim programlarının içerik ve yöntemlerinin incelenmesi gereği belirtilmiştir (DPT 1985a: 139).

Plan süresince Bağ-Kur ve Sosyal Sigortalar Kurumuna kayıtlı iştrakçilerin sayısında ve T.C Emekli Sandığı ve özel sendikalarda aktif sigortalıların sayısında artış olması amaçlanmıştır (DPT 1985a:153–154).

Araştırma ve geliştirmenin yapılacağı öncelikli sektörlerin ve alt sektörlerin tespit edilmesi öngörölmüştür. Teknoloji üretiminde ülke şartlarına uyum için özel sektörün desteklenmesi, bilime ve teknolojiye ayak uydurulmasında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Kurumu'nun (TÜBİTAK) koordinasyon ve duyurma görevini geliştirmesi hedeflenmiştir (DPT 1985a:159).

Planda bölge düzeyinde yapılacak planlamalar ile yerleşme düzeninin çevre ve bölgeye etkilerinin incelenmesi ve gerekli altyapının ele alınması, bölge planlama çalışmalarının DPT tarafından yürütölmesi amaçlanmıştır (DPT 1985a:161).

Planda ayrıca bölgesel gelişme farklılıkları dikkate alınarak, sanayi gelişme potansiyeline sahip bölgeler için farklı teşvik politikalarının uygulanması, tarıma uygun alanlarda sanayi tesislerinin kurulmaması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde büyük ölçekli yatırımların yanı sıra, küçük ölçekli yatırımlara da destek verileceği belirtilmiştir (Sarıca 2001:159).

Yatırımlarda çevre faktörlerinin değerlendirilmesi ve atıkların denetlenmesi öngörölmüştür. İçme ve kullanma suyunda insan sağlığının göz ardı edilmemesi, hava kirliliğinin önlenmesi için tedbirlerin alınması, çevre konusu üzerine yapılan araştırmaların desteklenmesi amaçlanmıştır (DPT 1985a:171).

Plan sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ve kirliliğin önlenmesi değil aynı zamanda kaynakların korunması ve geliştirilmesi böylece gelecek nesillerin bundan faydalanabilmesini de içermiştir (Algan ve Mengi 2005:97).

2.3.3.1.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

V. Plan dönemi planlama tarihinde yapılan planlar arasında en şanslı olanıdır. Çünkü ilk defa siyasi bir iktidar hazırladığı planı beş yıl boyunca kesintisiz

uygulamıştır. Hükümetin iki temel amacı vardır. İlk amaç enflasyonla mücadele, ikinci amaç ise ödemeler bilançosu dengesi sorununu çözmektir. Enflasyonla mücadelenin sağlanması ve serbest piyasa ekonomisine geçilmesi son derece önemlidir.

Ayrıca kontrol altında bir enflasyon yardımıyla istikrarlı bir büyüme sağlanması hedeflenmiştir. Önemli olan üretim faktörlerinin atıl kalmamasıdır. Ekonominin düzenlenebilmesi için uygun makro politika araçlarının belirlenmesi düşünülmüştür. Ülkenin üretim yapısını belirlerken mevcut maddi ve beşeri kaynak birikimine, tabii kaynaklara, insan gücü potansiyeline, coğrafi mevkisine, kalkınmaya öncelikli yörelerin özelliklerine, milli güvenlik gereklerine, dış rekabet imkânlarına ve dış ticaret şartlarına bakılması amaçlanmıştır. Yatırım politikasında öncelik altyapı tesislerinin yapılması, ayrıca özel sektör yatırımlarının payının arttırılması olmuştur. Ödemeler dengesinin sağlanabilmesi için ithalatta koruma oranlarının azaltılması, ihracat teşviki yapılması ve tüketicinin korunması hedeflenmiştir. Yavru sanayilerin belli bir süre koruma altına alınması, hukuki ve ekonomik yapının geliştirilmesi ile yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi düşünülmüştür (DPT 1985a:1).

Türkiye 1980 sonrası benimsediği dış ticaret politikası ile ihracatta dayalı bir kalkınma planını gündeme getirmiştir. Dış ticaret önceki döneme göre libere edilmiştir. Düşük değerli TL ile ithalat sınırlamasına gidilmiştir. Bu durum ihracatı olumlu etkilemiştir. Uygulanan politika ile görünmeyen kalemlerde bir artış olmuş başta turizm olmak üzere taşımacılık, gemi taşımacılığı ve müteahhitlik hizmetlerindeki gelişmeler sonucu dış ticaret açıkları kapatılmaya çalışılmıştır (Yılmaz 2003:16-17).

Piyasa ekonomisine geçişi hızlandırmak ve tamamlamak için yürürlüğe konan iktisat politikaları şu şekildedir (Tokgöz 2001:29):

- Sıkı para politikası uygulaması yapılması,
- Tüm alanlara yabancı sermayenin giriş serbestisinin olması,
- KİT'lerin özelleştirilmesine çalışılması,
- Kamu sektörünün altyapı alanında faaliyet göstermesi,
- Döviz kurunun günlük belirlenmesi,
- İthalatta liberasyona geçilmesi,
- İhracatın teşvikine devam edilmesi,
- Altın ithalat ve ihracatının serbest bırakılması,
- İstanbul Menkul Değerler Borsası'nın açılmasıdır.

2.3.3.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990–1994)

VI.BYKP bir önceki plan gibi liberal bir anlayış çerçevesinde oluşturulmuş bir plan olup, 06.07.1989 tarih ve 2021M sayılı Resmi Gazetede yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr1>).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı;

“Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek VI. Beş Yıllık Planın temel amacıdır. Hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak planın başlıca amaçları arasındadır” (DPT 1990:1)

VI.BYKP beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde makro ekonomik hedef ve dengelerden, ikinci bölümde makro ekonomik politikalardan, üçüncü bölümde ekonomik sektörlerde gelişme hedef ve politikalardan, dördüncü bölümde sosyal hedef ve politikalardan, beşinci bölüm olan son bölümde ise kurumsal ve idari düzenlemelerden bahsedilmiştir.

VI.BYKP'de 1985–1989 dönemi Türk ekonomisinin genel durumu özetlenmektedir. Beşinci plandaki hedef ve gerçekleşen durumlar anlatılmaktadır. Ayrıca dünya ekonomisindeki değişimler özetlenmektedir. Bahsedilen dönemde Petrol krizleri yaşanmış, Petrol şokundan sonra ülkeler yapısal değişime girmiştir. Döviz kurlarında belirsizlikler olmuş, gelir vergisi oranları düşürülmüş, vergilerin tüketim üzerinden alınacağı belirtilmiştir, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gündeme getirilmiştir. İkinci petrol krizi ile birlikte dünya durgunluğa girmiştir. Daha sonra durgunluk atlatılmış ve yerini canlanmaya bırakmıştır. Dünya ülkelerinde petrol şoku zamanında enflasyon yaşanmış ancak 1980–1985 yılları arasında enflasyon oranları aşağı çekilebilmiştir. 1988 yılında ortalama yıllık bazda enflasyon %3,2 civarında olmuştur. İşsizlik, enflasyon ortamında hızla artış göstermiştir. Ancak Avrupa ülkelerinde sorun olmuştur. ABD ve Kanada'da işsizlik azalmıştır. Faiz hadleri yükselmiş, parasal genişleme istenmemiştir. 1985'ten itibaren dolar değer kaybetmiştir. 1988'den sonra dolar bir miktar değer kazanmaya başlamıştır (DPT 1990:3- 4).

VI.BYKP'de bir takım sorunlar belirlenmiş, fakat nasıl düzeltileceği belirtilmemiştir. Bu sorunlar şunlardır :

- Hızlı nüfus artışının belirlenmesi üzerine nüfus artış hızının düşürülmesi,
- İşsizlik,
- Enflasyon,
- Gelir dağılımında adaletsizlik,
- Kaynakların etkin kullanılmaması,
- Enflasyonun temeli olan kamu açıkları,
- Çevre sorunları,
- Toplumda kadının öneminin azlığı,
- Türkiye'de yardımcı sağlık personelinin yetersizliği ve bütçeden ayrılan pay,
- Eğitim sorunları,

- Toplumun bilgi toplumu haline getirilememesi,
- Bölgesel gelişmişlik farkının olması,
- Adalet reformunun olmamasıdır.

1993–1994 yıllarında bir kriz yaşanmıştır. Faiz hadleri aşağıya çekilmeye çalışılmış ve durum krizle sonuçlanmıştır. Krizden çıkmanın yolu istikrar paketine bulunmuş bu nedenle 5 Nisan 1994’te bir istikrar paketi açılmıştır.

2.3.3.2.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılabilmesi için yatırımların ekonomik ve sosyal altyapıya yönelik olması gerektiği düşünülmüştür. Eğitim ve sağlık sektörlerinde kamunun ağırlığının olması, imalat sanayinde ve ihracata yönelik sektörlerde ise özel sektörün ağırlığının olması öngörülmüştür (DPT 1990:1).

Planda; kültür, sanat ve milli değerlerin korunmasının gerekliliği, sağlık hizmetlerinin yapılandırılmasına dikkat edilmesi, sosyal güvenlik şemsiyesinin genişletilmesi, ailenin ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda desteklenmesi, kadın ve çocukların eğitilmesi üzerinde durulmuştur. Küçük ve orta ölçekli sanayinin büyük sanayi ile entegre olması öngörülmüştür. Kırsal tarım sisteminde gelirinin artması gerektiği düşünülmüştür. Bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik çalışmaların olması amaçlanmıştır (DPT 1990:3).

Planda eğitim kademelerinin niteliğinin artırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği üzerinde durulmuş (Korkmaz 1995:6). Ayrıca yüksek öğretimde kapasite artışının yaratılacağı, vakıfların özel üniversite kurmalarının teşvikleneceği, burs verme sisteminin yapılandırılacağı, öğretim üye sayısının artırılacağı, yüksek öğretim kurumunun ve üniversite teşkilatlarının yapılandırılacağı, yüksek öğretime finansman kaynaklarının bulunacağı, üniversite

sanayi işbirliğinin olacağı, doktora ve master tezlerinin sanayiye yönelik yapılacağı belirtilmiştir (<http://yayim.meb.gov.tr>).

Planda sosyal ekonomi sekiz alt başlıkta incelenmiştir. Bu başlıklar insan gücü, istihdam, çalışma hayatı, sosyal güvenlik, sosyal hizmet ve yardımlar, yurtdışı işçi sorunu, esnaf, sanatkar-küçük sanayi ve tüketicinin korunmasıdır.

Çağa ayak uydurabilmek için araştırma personeli sayısının iki katına çıkarılması, GSMH içindeki araştırma geliştirme çalışmaları harcamalarının %1 olması, ileri teknoloji alanlarında Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinin yapılması, sanayi kuruluşlarında, üniversitelerde, araştırma kurumlarında ve kamu kuruluşlarında bilim ve teknolojiye önem verilmesi vurgulanmıştır. Bilgi teknolojisinden yararlanabilmek için yazılım sektörüne öncelik verilmesi hedeflenmiştir. Ekonomik politikalarda çevre kavramının incelenmesine önem verilmesi, çevre sorunlarının önceden belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir (DPT 1990a:309-312).

V.BYKP'de bahsedilen on altı bölgeden bu planda bahsedilmemektedir. Bu şekilde bölgesel ayrıma dayalı bölgesel planlama yaklaşımı terk edilmektedir. Büyük kent sorunları daha kapsamlı incelenmiştir (Dinler 2001 : 213). VI.BYKP'de ulusal planla bölgesel plan bir arada ele alınmıştır. Amaç ulusal planın bölgeselleşmesidir. Fakat her altı planda da bölgelerarası dengesizlikler sürekli artmıştır (Erdoğan 1992:100).

Turizm sektörünün de nicelik ve nitelik açısından geliştirilmesine önem verilmesi, beşeri ve doğal kaynakların etkin kullanılması, çevrenin korunması gereği vurgulanmıştır. Dönem süresince gerçekleşen büyüme ile istihdamın arttırılmasına çalışılacağı, büyümenin istikrarlı olabilmesi için vasıflı insan gücünün planlanması gerektiği, gelir dağılımında adaletin sağlanmasına çalışılması düşünülmüştür (DPT 1990:3).

Çevre konusunda plan temel stratejisini; doğanın dengesini koruyacak, sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı mümkün kılacak ve gelecek nesillere insan varlığı için uygun doğal, fiziksel ve sosyal çevre bırakacak şekilde sürdürülebilir kalkınma fikrine dayalı doğal kaynakların kullanımı olarak belirtmiştir (Algan ve Mengi 2005:97).

2.3.3.2.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

VI. BYKP’de ülkenin büyümesi ve kalkınması hedeflenmiştir. Enflasyonla mücadelede talep yanında arzında kontrolü son derece önemli olmuştur. Serbest piyasa ekonomisinde büyüebilmek için özel sektörün yardımına ve sektörün teşvikine ihtiyaç olduğu kaynakların atıl kaynak kalmayacak şekilde kullanımı ve böylelikle üretim seviyesinin artması gereği düşünülmüştür. Belirlenecek yatırım politikasının üretim seviyesini arttırıcı yönde olması kararlaştırılmıştır.

Özel sektör yatırım finansmanının, mal sisteminin etkinleştirilmesi ile kamu sektöründen ve yurtdışı kaynaklardan sağlanması amaçlanmıştır. Dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi ile kaynak dağılımındaki etkinliğin artması ve tüketicinin korunması beklenmiştir. Türk parasının konvertibl olmasının önemi üzerinde durulmuştur. Orta ve uzun vadeli borç alımı için dış borç politikasının oluşturulması, tarımda üretimi arttırıcı metotların kullanılması ve ürün ihracatının arttırılması hedeflenmiştir. Madencilik sektöründe doğal kaynakların etkin bir şekilde kullanımının sağlanması, ucuz, güvenli enerji ve hammaddenin olması, işlenmiş malın ihracatının arttırılması gereği vurgulanmıştır.

2.3.3.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)

VII.BYKP 25.07.1995 tarih ve 33354M. sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr> 1).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı;

“Türkiye 21'inci yüzyıla taşıyacak VII'inci Plan, küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamayı ve ülkemizin gelişmiş dünya ülkeleri arasında seçkin yerini almasını hedeflemektedir” (DPT 1995:19)

VII. BYKP yeni bir yaklaşım yeni bir atılım içeren bir belge olarak sunulmaktadır. Plan dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde VII. beş yıllık kalkınma planı öncesi durum, ikinci bölümde temel amaç ve ilkeler, üçüncü bölümde temel yapısal değişim projeleri ve dördüncü bölümde makroekonomik politikalar ve projeksiyonlar anlatılmaktadır. GB'ye girişten sonra uygulanan ilk plandır.

GB'ye girilmesi ile birlikte Türkiye AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergilerini, fonları ve miktar kısıtlamalarını kaldırmıştır. Türkiye GB çerçevesinde AB'nin ortak dış ticaret, ortak rekabet, ortak standartlar politikasını uygulamaktadır (Morgil 2003b:108-109).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yirmi tane projesi vardır. Temel Yapısal Değişim Projeleri şunlardır (DPT 1995:i-iii):

- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi: Eğitim Reformu, Nüfus ve Aile Planlaması, Sağlık Reformu, İstihdam ve İşgücü Piyasasında Etkinliğin Arttırılması Projesi,
- Tarım, Sanayileşme ve Dünya ile Bütünleşme: Tarımsal Politikalar İle İlgili Yapısal Değişim Projesi, Sanayileşme Yaklaşımı, Bilim ve Teknolojide Atılım Projesi, Dışa Açılma ve Dünyaya Entegrasyon Projesi, Devletin Düzenleyici ve Gözetici Fonksiyonlarını Geliştirme Projesi,
- Ekonomide Etkinliğin Arttırılmasına Yönelik Yapısal Değişim Projeleri: Vergi İle İlgili Yapısal Düzenlemeler, Sosyal Güvenlik Reformu, Kamu Hizmetlerin Etkinliğin Arttırılması Projesi ve Kamu Kesiminde Ücret Adaletinin Sağlanması, Mahalli İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu,

- Ekonomide verimliliğin Arttırılmasına Yönelik Projeler: Altyapı Hizmetlerinde Yapısal Değişim Projesi, Devlet İşletmeciliğinde Yapısal Değişim Projesi,
- Bölgesel Dengelerin Sağlanması: Bölgesel Gelişme ve Fiziki Planlama, Metropollerle İlgili Düzenlemeler,
- Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi, Çevre İle İlgili Kurumsal Düzenlemelerdir.

2.3.3.3.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Türkiye'nin hak ettiği yeri alması, bireyin ön plana çıkartılması, sürdürülebilir bir büyümenin olması öngörülmüştür. Teknolojik gelişmelerin olması, üretimin artmasıyla istihdam artışının olması beklenmiştir. Türkiye'de kültürel gelişmelerin sağlanması, ayrıca sosyal güvenliğin olması ve bundan herkesin faydalanması amaçlanmıştır. Kalitenin arttırılması, bu şekilde Türkiye'nin iyi bir konuma gelmesi beklenmiştir. GB ile ilgili ilişkilerin başlaması sonucu yeni fırsatların yaratılması amaçlanmıştır. 21. yy'da iyi eğitilmiş genç nüfusun Türkiye için avantaj olması, bu gençliğin hem milli değerleri özümseyecek hem de evrensel değerlere açık olması, bilgiyi bulan, kullanan gençler olması amaçlanmıştır (DPT 1995:19-20).

Bu öngörüler sonucunda verimlilik ve refah artışının sağlanacağı amaçlanmıştır. Kurumsal yapı ve kamu finansmanının iyileştirilmesi, ekonomide bir rekabet ortamı yaratılması son derece önemlidir. Devletin asli görevlerini etkinlikle yerine getirebilmesi için üretimden çekilmesi bu görevi özel sektöre bırakması gerekmektedir.

Bilgi altyapı sisteminin geliştirilmesine çalışılması, bilişim sektöründeki çalışanların nitelikli olması, bilginin sağlanması, saklanması, işlenmesi ve

kullanımına yönelik Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) altyapısının geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur (DPT 1995:99-100).

İşgücünün nitelikli olması, işgücü piyasasına ait mevzuat değişikliği yapılması amaçlanmıştır (DPT 1995:53). Sosyal Güvenlik kurumlarında yerinden yönetim esası uygulanmasına, herkese vatandaşlık numarası verilmesine, sosyal güvenlik kurumlarının yapılandırılmasına, karşılığı ödenmesiz sigorta hizmeti verilmemesine dikkat edileceği belirtilmiştir (DPT 1995:114).

Bölgesel gelişmeye ilişkin politika ve tedbirler en geniş şekliyle VII.BYKP'de ele alınmıştır. Bölgesel gelişme politikalarının ulusal bütünlük içinde oluşturulması, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri için bir onarım projesi hazırlanması, daha önce işlenmeden bölge dışına gönderilen tarımsal ürünleri bölgede işleyerek katma değer yaratacak tesislerin kurulması üzerinde durulmuştur (Sarıca 2001:161).

Plan sürdürülebilir kalkınmayı temel prensip olarak kabul etmiş, çevre ile ilgili temel meseleleri yönetim problemi olarak değerlendirmiştir. Bu plan ile ilgili diğer önemli bir özellik ilk kez uluslararası yükümlülüklerin kapsamlı bir şekilde belirtilmesidir. Ayrıca ulusal gelir hesaplarına çevrenin de eklenmesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak amacıyla plan içerisinde Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konmuştur (Algan ve Mengi 2005:97-98).

2.3.3.3.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

VII.BYKP döneminde gerçekleşmesi beklenen makroekonomik hedefler ile maliye politikası konusunda gerçekleştirilecek reformların olması ve maliye politikasının esnekliğinin-etkinliğinin azaltılması amaçlanmıştır. Öngörülen büyümenin gerçekleştirilebilmesi için özel sektör yatırımlarının uyarılarak, kamu harcamaları içinde yatırımlara ayrılan payın artırılması gereği üzerinde durulmuştur.

Uygulanacak olan para politikasının amacının, fiyat istikrarını, TL'ye güveni, mali piyasaları serbest piyasa kuralları çerçevesinde gelişmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda parasal genişlemenin büyüme ve enflasyon hedefleri ile uyumlu olması, piyasa koşullarında geçerli kur ve faiz politikalarının sürdürülmesi amaçlanmıştır. Yatırımların, yüksek katma değer yaratabilecek üretim gücüne ulaşması, üretim sonucunda ihracatın artması ve ülkenin diğer ülkeler ile rekabet edebilecek konuma gelmesi hedeflenmiştir. Ödemeler dengesinin sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması, gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde iyileştirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi öngörülmüştür. İhracat artışının sağlanabilmesi için ihracata dönük kaliteli ve çevreye duyarlı malların üretilebilmesi amaçlanmıştır. Rekabet gücünü destekleyecek gerçekçi bir döviz kuru politikasının uygulanmasına geçilmesi hedeflenmiştir. İthalatın haksız rekabete neden olmaması, ülke standartları ve sağlık koşullarına uygun olması için Avrupa Birliği (AB) normlarına uygun düzenlemelerin yapılması gereği belirtilmiştir. Gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde iyileştirilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi temel hedefler arasında yer almıştır.

2.3.3.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001–2005)

VIII.BYKP 05.07.2000 tarih ve 24100M sayılı resmi gazete ile yayınlanmıştır (<http://www.dpt.gov.tr1>). VIII.BYKP'de dünyadaki gelişmeler ve Türkiye'nin durumu özetlenmiştir. Sekizinci Beş Yıllık hedefler belirlenmiştir. Bu planda artık 2000'li yılların planı ve 2023'e kadar olan bir strateji çizilmiştir. 2023 olmasının sebebi Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılı olmasındandır.

Uzun vadeli stratejinin belirlenmesindeki amaç I.BYKP'de ve II.BYKP'de olduğu gibi topluma yol göstermektir. Uzun vadeli stratejinin ana hedefleri ülkeyi 2023'te ilk on ekonominin arasına girmesini sağlayabilmektir (<http://plan8.dpt.gov.tr>).

Uzun vadeli strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesindeki durumdan, ikinci bölümde uzun vadeli gelişmenin temel amaçları ve stratejisinden, üçüncü bölümde sekizinci beş yıllık kalkınma planının makro ekonomik politikaları, hedefleri ve tahminlerinden, beşinci bölümde AB ile ilişkilerden, altıncı bölümde Türkiye'nin bölge ülkeleri ve diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerinden, yedinci bölümde bölgesel gelişme hedef ve politikalarından, sekizinci bölümde sosyal ve ekonomik sektörlerle ilgili gelişme hedef ve politikalarından, dokuzuncu bölümde kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılmasından, onuncu bölümde ekonomide etkinliğin artırılmasından bahsedilmiştir.

Küreselleşmenin sosyal ve kültürel alanlarda belirleyici olmaya başlaması ülke için son derece önem arz etmektedir. Türkiye'nin küreselleşme sürecine en iyi şekilde ayak uydurabilmesi gerekmektedir. Bu nedenle sosyal yapısının güçlendirilmesi, istihdam ortamının sağlanması, yapısal reformları tamamlanması, toplumun gerektirdiği temel dönüşümleri gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda amaç, ilke ve politikalar şu şekildedir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>):

- İstikrarlı bir büyüme için kamu kesimi dengesi kurulması, uygun gelirler politikası ile enflasyon tek haneye indirilmesi ve Maastrich kriterlerinin sağlanması,
- Helsinki Zirvesi kararlarında Kopenhag kriterlerine ve Topluluk müktesebatına önem verilmesi, bu doğrultuda Ulusal Program hazırlanması,
- Gelir dağılımında adaletin sağlanmasına, yoksulluğun giderilmesine, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına dikkat edilmesi,
- Eğitim sisteminin amacında Atatürk ilke ve inkılâplarına dayanan, milli benliğini özümsemesi, yeniliklere açık, bilgiyi bulan ve uygulayabilen insanlar yetiştirilmesi,
- Sağlık hizmetlerinin hakkaniyet ilkesi uyarınca yapılması,

- Devlet'in asli görevlerini yapabilmesi için üretim alanından çekilmesi ve özelleştirmenin yolunu açması,
- Türk sanayinin rekabetçi piyasa düzeyine ayak uydurabilmesi için esnek bir yapıda olması, bu nedenle teknoloji üretilmesi, AR-GE' ye önem vermesi, yerel kaynakları kullanması, nitelikli işgücü çalıştırması, bilgi ve teknoloji yoğun alanlara kayması,
- Küreselleşme olgusuna ülkenin ayak uydurabilmesi için Türkiye'nin diğer ülke ve ülke gruplarıyla çok taraflı ve ikili ekonomik ilişkilerde bulunması,
- Bilgi çağını ülkenin yakalayabilmesi için hukuku ve kurumsal düzenlemelerin yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin altyapısının oluşturulması, kamu yönetiminde etkinliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Sekizinci plan döneminde AB ile olan ilişkiler şu şekildedir: 1999 yılında toplanan Helsinki Zirvesinde Türkiye AB'ye girebilmek için aday ülke olarak gösterilmiştir. Avrupa komisyonunun hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi'ni AB Konseyi onaylamış ve Türkiye bu belgeye paralel Ulusal Programı Mart 2001'de hazırlamıştır. 12–13 Aralık 2002 tarihinde toplanan Kopenhag Zirvesinde Avrupa Konseyi Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini gerçekleştirmesi durumunda Aralık 2004'te müzakerelere başlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye için Nisan 2003'te yeni katılım ortaklığı belgesi düzenlenmiştir. Haziran 2003'te yeni katılım ortaklığı belgesine paralel olarak ulusal program revize edilmiştir (DPT 2004b:99) .

Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın temel amacı:

“2004–2006 döneminde AB'den sağlanacak sınırlı kaynaklar ölçüsünde Türkiye'nin AB ile ekonomik, sosyal ve mekânsal boyutlar itibariyle uyum sağlanmasına yönelik olarak tarımsal verimliliğin artırıldığı, girişimciliğin özendirildiği, rekabet gücünün, insan kaynaklarının ve istihdam yaratma kapasitesinin geliştirildiği, altyapı hizmetlerinin iyileştirildiği, giderek bilgiye dayalı ekonomiye dönüşen, çevreye duyarlı ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltıldığı bir yapıya ulaşılmasıdır” (DPT 2003:79)

2003 yılında Kopenhag siyasi kriterlerine uyum amacıyla dört önemli kanun kabul edilmiştir. Bunlar 4778.4793.4928 ve 4963 sayılı kanunlardır (DPT 2004b:99). Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterleri gerçekleştireceğine dair 2003 yılında yapısal reformları içeren katılım öncesi ekonomik program Ağustos 2003'te Avrupa Komisyonuna sunulmuştur. Türkiye 2003 yılında AB'ye üyelik için pek çok hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapmıştır (DPT 2004b:102).

2.3.3.4.1. Sosyal Açıdan Hedeflerinin Durumu

Planlama ve politika süreçlerinde doğal kaynaklara, ekonomik faaliyetlere, teknolojik gelişmelere sosyal ve kültürel yapıya önem verilmesi, plan dönemi sonunda nüfus artış hızının, doğurganlık hızının ve sonuç olarak toplam nüfusun düşmesinin beklenmesi amaçlanmıştır. Milli Eğitim'in yeniden yapılandırılmasına gidilmesi, okul öncesi eğitim üzerinde durulması, temel eğitimin on iki yıla çıkarılması, teknolojik imkânların özellikle bilgisayarın eğitimde faydalanılması öngörülmüştür. Sağlık hizmetlerinin çağdaş yaşama uygun şekilde verilmesine çalışılması, sosyal ve kültürel değerlere bireyin önem vermesinin sağlanması, koruyucu sağlık hizmetlerinin ilköğretimden başlanarak verilmesine dikkat edilmesi, sağlık konusunda sektörlerarası işbirliğinin olması gereği belirtilmiştir. Toplumun genelinin sağlık sigortası kapsamına alınması, aile hekimliği uygulamasına başlatılması amaçlanmıştır. Eğitim sisteminin nitelikli insan gücü yetiştirilmesi konusunda gelişiminin sağlanması, iş hayatında da eğitim imkânlarının verilmesi ayrıca mesleki, teknik, örgün ve yaygın eğitimin iş hayatına yönelik verilmesi öngörülmüştür (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Gelir dağılımında adaletin iyileştirilmesinde, yoksullukla mücadele edilebilmesinde, eğitim ve sağlık hizmetlerinin çağdaş yaşama uygunluğunun sağlanmasında iktisadi ve sosyal politikaların uyum içerisinde olması son derece önemlidir.

Çalışma hayatı mevzuatının uluslararası norm ve kurallarına uygun olması, bilim ve teknoloji yeteneğinin geliştirilmesi için hukuki, beşeri ve fiziki altyapının olması amaçlanmıştır. Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetlerin uygulanması, UÇEP'nin güncelleştirilmesi amaçlanmıştır. Çevresel Yönetim kapasitesi geliştirilerek çevre politikalarının bir araç olarak kullanılması, uygulanan politikaların AB standartlarına uygun olması öngörülmüştür (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

2.3.3.4.2. Ekonomik Açıdan Hedeflerinin Durumu

VIII. BYKP döneminde gerçekleşmesi beklenen makroekonomik hedefler; kesintisiz ve istikrarlı bir büyüme sürecine girileceği, kamu kesimi dengesinin kurulacağı, enflasyonun AB kriterleri ile uyumlu olacağı yoluna yönelik olmuştur.

Maliye politikası açısından önemli olan kamu açıklarının kalıcı bir biçimde azaltılması ve kamu borç stokunun sürdürülebilir yapıya kavuşması, harcama-gelir-borçlanma politikalarının bu doğrultuda tutarlı ve etkin bir biçimde uygulanması, orta vadeli bir harcama sistemine dayanan bütçelerin hazırlanması, gelirler politikasının üretim ve istihdamı artırıcı, fiyat istikrarını sağlayıcı hedeflerle paralel olarak yürütülmesi gereği vurgulanmıştır. Mali saydamlığın yaygınlaştırılması, mali disiplinin sağlanabilmesinde kamu harcama reformunun gerçekleştirilebilmesinin son derece önemli olduğu, kamu harcamalarının kontrol altına alınmasında sektörel önceliklere yer verileceği, vergi sisteminin basit ve anlaşılır hale getirileceği, vergi kaçaklarının azaltılacağı, vergi affını gerektirmeyecek ortamın oluşturulacağı, kamu borç stokunun şeffaf hale getirileceği bu durumda Maastrich kriterlerinin dikkate alınacağı, sosyal güvenlik kurum gelirlerinin artırılmasında bir fon yönetim politikasının uygulanacağı belirtilmiştir. Para kur politikasının enflasyonla mücadele edecek hale gelmesinin sağlanması, kur bandı uygulanmasında 2003 yılında döviz kurlarının esnek yapıya kavuşturulması, kamu bankalarının yapısal sorunlarının çözümlenmesi, mali sistemin AB normlarıyla uyumlaştırılmasının sağlanması, mali

sistemi düzenleme ve denetleme üst kurulunun kurulması amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Maliye politikası konusunda öngörülerin tutturulması son derece önem arz etmekte olup, özellikle AB'ye giriş sürecinde AB normlarıyla mali sistemin uyum içerisinde olması gerekmektedir.

Yatırım politikaları konusunda kamu ve özel kesim kaynaklarının akılcı ve birbirini tamamlayıcı yatırım alanlarına yönlendirilmesi, kamu kesimi yatırımlarının özellikle ekonomik ve sosyal altyapı alanlarında yoğunlaştırılması, kamu yatırımlarında eğitim, sağlık, teknoloji altyapılarına, enerji, sulama, kentsel altyapılarına ve ulaştırma alt sektörleri arasında dengeyi sağlayıcı yatırımlara bölgesel gelişme stratejileri dikkate alınarak önem verilmesi gereği vurgulanmıştır. Planda yatırımlarda Devlet yardımlarının olması bu doğrultuda dünya ile entegrasyonun sağlanabilmesi, bilgi toplumuna erişilebilmesi ve yabancı sermayenin özendirilebilmesi hedeflenmiştir. Yatırımların desteklenmesinde AB uygulamalarının dikkate alınmasının son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. Çok sayıda ve karmaşık olan yatırımlarda Devlet Mevzuatı'nın sade anlaşılabilir ve tek bir çerçeve haline getirilebilmesi yatırım teşvik sisteminin basitleştirilmesi amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Bir ülke ekonomisinde istikrarın sağlanması ülkede yapılan yatırımlarla sağlanmaktadır. Yatırımların olması tasarruf olanaklarıyla olacağından kişi başına düşen milli gelirin fazla olması son derece önemlidir.

Dış ticaret ve ödemeler dengesi politikaları konusunda ihracatın arttırılabilmesi için rekabet gücünün arttırılması, ihracat yapısında yapısal dönüşüme önem verilmesi, ihracat için tüketim malı üreten yoğun hammadde ve emek kullanımına dayalı üretim yapan sanayi yapıdan, bilgi ve teknoloji yoğun sanayi

yapıya geçişi sağlayan pazar payının arttırılmasını sağlayan politikalara önem verilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Ayrıca tanıtıma yönelik faaliyetler ile uluslararası Türk Markası kullanımının teşvikinin sağlanması, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu lkeleri ile ticari ilişkilerin geliştirilmesine çalışılması, altyapı ve üstyapı olanaklarının iyileştirilerek serbest bölgelerden daha etkin faydalanılması, veri tabanlarının oluşturularak ihracatçıların bilgilere kolaylıkla ulaşmasının sağlanması, elektronik ticaretin ülke genelinde yaygınlaştırılmasının sağlanması üzerinde durulmuştur. İhracata dönük ve yüksek katma değer yaratabilecek projelerin özendirilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili mevzuatın AB normlarına uyumlu hale getirilmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ileri teknoloji gerektiren üretim alanlarına yönlendirilmesi için bir şekilde etkin tanıtım kampanyasının yapılması amaçlanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Plan makro ekonomik büyüme olarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için gerekli tedbirleri almıştır. Plan kamu borçlarını dengelemek için ve kamu borç stokları için sürdürülebilir bir yapı oluşturulması gibi bir dizi mesele hakkında düzenlemelere gitmiştir (Algan ve Mengi 2005:98).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARINDAKİ EKONOMİK HEDEFLERİN GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Türkiye belirlediği hedeflerin başına ekonomik kalkınmayı koymuştur. Atatürk 1923 yılında, İzmir İktisat kongresi'nde yaptığı konuşmasında ekonominin önemine değinmiş ve ekonomi hamlesinin çerçevesini çizmiştir:

“Tarih, ulusların ilerleme ve gerileme nedenlerini ararken birçok siyasal, askersel, toplumsal nedenleri bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok ki bu nedenler toplumsal olaylarda etkilidir. Fakat bir ulusun doğrudan doğruya yaşamıyla, ilerleme gerilemesiyle ilgili ve ilintili olan ekonomisidir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse bütün ilerleme ve gerileme nedenlerinin bir ekonomik sorundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Yeni Türkiyemizi yakıştığı düzeye ulaştırabilmek için ne yapıp yapıp ekonomimiz birinci önemi vermek zorundayız. Çünkü zamanımız bütünüyle bir ekonomi çağından başka bir şey değildir” (<http://www.millidegerlerikorumavakfi.net>)

Bu bölümde ilk olarak 1963-1980 yılları arasında yapılan ithal ikameci kalkınma planlarında planlanan GSMH büyümesi ve üretiminin, kamu gelirlerinin harcamalarının, ihracat-ithalat rakamlarının incelenmesine yer verilmiştir. İkinci olarak Türkiye ekonomisindeki durum ele alınarak, 1980 sonrası ihracata dayalı kalkınma planlarındaki ekonomik hedefler açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. 1963-1980 “İTHAL İKAMECİ” KALKINMA PLANLARI DÖNEMİNİN EKONOMİK YÖNDEN İNCELENMESİ

3.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1963-1967)

Alt bölümlerde 1963-1967 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim ayrıca kamu sektörü genel dengesi ve dış ticaret konuları incelenmiştir.

3.1.1.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

I.BYKP'de verilen ekonomik hedefler şu şekilde açıklanabilir. Ekonomide büyüme hızı %7 olarak hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin % 7 büyüme hızını yakalayabilmesi için tarımda %4,2, sanayide %12,3, hizmetler sektöründe %6,8 büyüme olması amaçlanmıştır. Planda Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) büyüme hedefi belirtilmemiştir (DPT 2004a:5).

Tablo 3.1. I.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI SABİT FİYATLARLA (%)	ENFLASYON (%)
1963	9.7	4.3
1964	4.1	1.2
1965	3.1	8.1
1966	12.0	4.8
1967	4.2	7.6
ORTALAMA	6.6	5.2

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 1995 Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 112.

Tabloda I.BYKP dönemi boyunca gerçekleşen büyüme hızları ve enflasyon rakamları verilmiştir. I.BYKP döneminde kaynak sorunu Sovyetlerin katkısıyla aşılmıştır. En yüksek büyüme hızı 1966 yılında %12 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama %6.6'lık büyüme hızı ortalama %5.2'lik bir enflasyon oranı ile gerçekleşmiştir. Bu durum gelişen bir ekonomi için istikrar içinde bir büyümeyi ifade

etmektedir. Yıllık nüfus artışının %3, büyümenin ise %7 olarak hedeflenmesi sonucu net büyümenin %4 oranında gerçekleşmesi beklenmiştir. Yıllık nüfus artış oranı %3, ortalama büyüme ise %6.6 olarak gerçekleşmiş ve net büyüme çok küçük bir sapma ile %3.6 olmuştur (Tokgöz 1995:101).

I.BYKP'de hedeflenen %7'lik bir kalkınma hızı olmasına rağmen bu oranın %6.6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu durumun sebebi tarıma dayalı olan ekonominin yıllık hava şartlarından etkilenmesidir (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsası 1970:10).

Tarım sektöründe büyüme %3.0, sanayi sektöründe büyüme %10.9, hizmetler sektöründe büyüme ise %7.2 oranında gerçekleşmiştir. Ayrıca planda GSYİH hedefi verilmemiş olmasına rağmen gerçekleşme %6.4 oranında olmuştur (DPT 2004a:5). Bu durumda hedeflenen GSMH ve sektörlerdeki büyümeler tam anlamıyla hedeflenen yakalayamamış olsalar dahi gerçekleşme düzeyleri oldukça başarılıdır.

1960'lı yıllar enflasyon oranı açısından başarılı olan yıllardır. Çünkü I.BYKP döneminde hiç beklenmeyen ölçüde Türk işçilerinin ithali söz konusu olmuştur. Başta Almanya ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde insan gücü kıtlığı yaşanmış ve düşük vasıflı insan gücü aramaya başlamışlardır. Bu durum Türkiye'nin yüksek büyüme hızlarına ulaşmasını ve düşük enflasyon oranına sahip olmasını sağlamıştır (Sönmez 2001: 114).

I.BYKP'de harcamaların GSMH içindeki payları ve gerçekleşmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.2. Harcamaların Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1963-1967)

	1962	Plan 1967	Gerçekleşme 1967
Toplam Yatırımlar	15.1	18.6	18.4
- Sabit Sermaye	13.7	16.9	16.5
- Stok Değişmesi	1.4	1.7	1.9
Toplam Tüketim	88.9	84.2	82.8
- Kamu	11.9	12.7	12.3
- Özel	77.0	71.5	70.5
Toplam Harcamalar	104.0	102.8	101.2

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 23.

I.BYKP dönemi sonunda toplam yatırımlar hedeflerin altında kalmıştır. Ayrıca toplam tüketim de I.BYKP'de plan hedeflerinin gerisinde gerçekleşmiştir. I.BYKP döneminde toplam 52.1 milyar lira yatırım yapılması hedeflenmiş, gerçekleşen miktar 47.9 milyar lira olmuştur. Bu durumda gerçekleşme yüzdesi 91.9 olmuştur. Yatırımların sektörel dağılımı yüzde olarak tarımda 16.9, madencilikte 6.1, imalatta 18.7, enerjide 8.4, ulaştırmada 13.2, konutta 20.4, eğitimde 6.7, sağlıkta 2.3, turizmde 1.4 ve hizmetler sektöründe 5.9 öngörölmüştür. Gerçekleşen oranlar ise tarımda 15.5, madencilikte 5.6, imalatta 18.3, enerjide 7.0, ulaştırmada 14.6, konutta 21.1, eğitimde 6.6, sağlıkta 1.8, turizmde 1.9 ve hizmetlerde 7.6 oranında olmuştur (Kuyucuklu 1993:124).

Gerçekleşmelere bakıldığında ulaştırma, konut, turizm ve hizmetler sektöründe gerçekleşen yatırım oranlarının, planlanan oranlarının üstünde gerçekleştiği görölmektedir. Bu sektörlerde diğer sektörlerle nazaran daha fazla yatırım yapılmıştır.

Tüm ekonomilerde olduğu gibi Türkiye'de de toplam harcamalar içinde tüketim harcamalarının payı büyüktür. I.BYKP yıllarında harcamaların GSMH içindeki payına bakıldığında ilk sırayı özel tüketim harcamalarının almakta olduğu görölmektedir. İkinci sırada yatırım, üçüncü sırada ise kamu tüketim harcamaları yer

almaktadır. Harcamalar toplamı içinde tüketim harcamalarının, yatırım harcamalarında fazla olması kalkınma yönünden olumsuz bir tablodur.

I.BYKP'de GSMH'nin ortalama %18.6'sının sabit sermaye yatırımlarından ve bunun %14.8'inin iç kaynaklardan ve %3.5'inin ise dış kaynaklardan karşılanması öngörülmüştür. Buna karşı uygulamada sabit sermaye yatırımları GSMH'nin ortalama %16.0'sına ulaşmıştır (DPT 1973a:23).

Hedeflere ulaşılamamasının sebebi; yatırımlar içindeki kamu kesiminin payının %59.9 olarak öngörülürken, %33.6 oranında gerçekleşmesi, özel kesim yatırımlarının ise %40.1 olarak hedeflenirken %46.4 olarak gerçekleşmesidir. Kamu kesimi yanlış kaynak tahsisinde bulunmuş bu nedenle yatırım hacmi yetersiz kalmıştır. Böylelikle öngörülen sermaye/hasıla katsayısı artışı sağlanamamıştır. %27 olarak hedeflenen marjinal tasarruf oranı ise %32 olarak gerçekleşmiştir (Koraltürk 1995:81-82).

Tablo 3.3. Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı ve Kaynakları (1963-1967)

	Birinci Plan Dönemi	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Gayri Safi Milli Hasıla İçinde Sabit Sermaye Yatırımları (Yüzde)	18.3	16.0
İç Kaynaklar	14.8	14.2
Dış Kaynaklar	3.5	1.8

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 29.

Yatırımların finansmanında iç ve dış kaynaklara başvurulmuştur. İç kaynak olarak hanehalkının tasarruf yetersizliği nedeniyle I.BYKP'de kurum tasarrufları ön plana çıkmış ve işletmelerin uzun vadeli finansman sorunları sıralanmıştır. Ayrıca özel tasarrufların teşviki için alınması gereken tedbirler üzerinde durulmuştur. Planda dış tasarruf olarak özel yabancı sermayenin de kalkınmayı sağlayabilmesi için sermaye hareketlerinin arttırılması amaçlanmıştır.

Jan Tinbergen iç ve dış kaynaklara başvurma sebeplerini milli geliri arttırmak, istihdamı genişletmek, ödemeler dengesindeki dengeyi sürdürmek, fiyat istikrarını devam ettirmek, gelir dağılımını yeniden düzenlemek ve dengeli bölgesel gelişmeyi sağlamak olarak belirtmiştir (Evgin 2000:2-3).

Kalkınmanın hızlanabilmesi için dış kaynak olarak yabancı sermayeye ve dış borçlanmaya başvurulmaktadır. Yalnız bu durum ülkenin birliğine ve bağımsızlığına zarar vermeyecek boyutta olması gerekmektedir (Dura 1995:318).

3.1.1.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

I.BYKP'deki kamu harcama hedefleri ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

**Tablo 3.4 . Birinci Beş Yıllık Planda Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)**

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963-1967 Toplam
PLAN HEDEFLERİ							
Cari ve Transfer Harcamaları	8 119	9 838	10 399	11 454	13 357	15 142	60 190
Yatırım Harcamaları	5 182	6 291	7 341	8 124	9 471	10 688	41 195
Toplam Harcamalar	13 301	16 129	17 740	19 578	22 828	25 830	102 105
GERÇEKLEŞME							
Cari ve Transfer Harcamaları	8 076	9 874	10 741	11 855	13 289	15 025	60 784
Yatırım Harcamaları	3 689	4 754	5 427	6 080	7 855	9 004	33 120
Toplam Harcamalar	11 765	14 628	16 168	17 935	21 144	24 029	93 904
GERÇEKLEŞME YÜZDESİ							
Cari ve Transfer Harcamaları	99.5	100.4	103.3	103.5	99.5	99.2	101.0
Yatırım Harcamaları	71.2	75.6	73.9	74.8	82.9	84.2	79.0
Toplam Harcamalar	88.5	90.7	91.1	91.6	92.6	93.0	92.0

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 42.

Cari ve transfer harcamaları 1963, 1964, 1965 yıllarında plan hedeflerini aşmıştır. 1962, 1966 ve 1967 yıllarında ise planlanan hedeflerin altında kalmasına rağmen gerçekleştirme yüzdeleri oldukça yüksektir. Cari ve transfer harcamalarının gerçekleştirme yüzdesi 1962 yılında %99.5, 1966 yılında %99.5, 1967 yılında ise %99.2 olmuştur.

1950-1963 yılları arasında kamu harcamalarının sınıflandırılmasında cari harcamalar ve yatırım harcamaları olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya gidilmiştir. I.BYKP ile birlikte 1964 Mali Yılı Bütçesi'nde kamu harcamaları cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları olarak sınıflandırılmıştır. Üçlü bir ayırım yapılması bütçenin yatırımlar konusunda plana uygunluğunu sağlamış, ayrıca yatırımlar arasında görülen küçük onarımlar cari harcamalar kapsamına alınarak cari giderlerin gerçek miktarını görme olanağı elde edilmiştir (Özen 2003:206).

I.BYKP'deki kamu gelir hedefleri ve gerçekleşmeleri şu şekildedir:

**Tablo 3.5. Birinci Beş Yıllık Planda Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)**

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1963-1967 Toplam
PLAN HEDEFLERİ							
Kamu vergi Geliri	7 854	9 762	11 234	12 495	14 329	16 287	64 107
Diğer Kamu Gelirleri	949	1 063	1 145	1 236	1 372	1 514	6 330
Tasarruf Bonoları	510	575	634	698	789	891	3 587
KİT Fonları	561	727	1 068	1 156	1 311	1 565	5 827
Mahalli İdare Gelirleri	1 367	1 562	1 713	1 886	2 137	2 392	9 692
Karşılık Paralar ve Proje Kredileri	2 060	1 529	1 746	1 590	1 809	1 769	8 448
Kaynağı Belirtilemeyen Fonlar	-	911	200	515	1 081	1 412	4 119
Toplam Gelir	13 301	16 129	17 740	19 578	22 828	25 830	102 105
GERÇEKLEŞME							
Kamu vergi Geliri	7 025	8 538	9 417	10 427	12 588	15 029	55 999
Diğer Kamu Gelirleri	822	1 144	1 119	1 130	1 186	1 614	6 193
Tasarruf Bonoları	404	475	543	637	770	910	3 335
KİT Fonları	818	887	1 000	1 146	1 943	2 297	7 273
Mahalli İdare Gelirleri	1 270	1 355	1 588	1 632	1 809	2 144	8 528
Karşılık Paralar ve Proje Kredileri	1 254	2 106	1 490	1 479	1 477	1 408	7 960
Kaynağı Belirtilemeyen Fonlar	118	204	430	622	655	823	2 934
Toplam Gelir	11 711	14 709	15 587	17 073	20 628	24 225	92 222

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 43.

1962-1967 döneminde kamu vergi gelirleri, mahalli idare gelirleri tüm yıllar planlanan hedeflerin gerisinde kalmıştır. Diğer kamu gelirleri 1963 ve 1967 yıllarında tasarruf bonoları 1967 yılında, kit fonları 1962, 1963, 1966, 1967 yıllarında, karşılık paralar ve proje kredileri 1963 yılında ve kaynağı belirtilemeyen fonlar ise 1964, 1965 yıllarında gerçekleşmeleri plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

Devletin yaptığı işler arttıkça kamu giderleri ve borçlanma da artmaktadır. Borçlar vade sonunda geri ödenince kamu açıkları oluşmaktadır. Kamu açıklarını kapatmak için ülke tekrar borçlanmaya gitmekte ve durumu emisyonla finanse etmeye çalışmakta sonuç olarak enflasyonun oluşmasına neden olmaktadır. Oluşan enflasyon gelir dağılımını bozmakta, yatırımları uzun vadeli üretken alanlardan alarak spekülasyon alanlarına yönlendirmektedir (Demir 1996:232).

Plan dönemi toplamında kamu gelir ve harcamaların hedef ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.6. Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (1963-1967)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 1963 – 1967 Toplamı		
	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Gerç. Yüzde
KAMU GELİRLERİ	102 105	92 222	90.3
Vergi Gelirleri	64 107	55 999	87.4
Vergi Dışı Gelirler	6 330	6 193	97.8
Öz Kaynak ve Fonlar	15 519	17 023	109.7
Karşılık Paralar ve Proje Krediler	8 443	7 960	94.3
Tasarruf Bonoları	3 587	3 335	93.0
Ek Finansman Gereği	4 119	1 712	41.6
KAMU HARCAMALARI	102 105	93 904	92.0
Cari ve Transferler	60 190	60 784	101.0
Yatırımlar	41 915	33 120	79.0
DENGE		-1 682	

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 40.

1963-1967 döneminde toplam kamu gelirleri ve toplam kamu harcamaları öngörülen düzeylerde gerçekleşmemiştir. I.BYKP'de sadece öz kaynak ve fonlar plan hedefinin üzerinde gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarına bakıldığında planda kamu cari ve transfer harcamaları plan hedeflerinin üzerinde, kamu yatırımlarının ise plan hedeflerinin altında gerçekleştiği görülmektedir.

Kalkınma planlarının finansman problemini ortadan kaldırabilmek için kamu harcamalarının kısılması yoluna gidilebilir. Kamu harcamalarının kısılmasında transfer harcamaları üzerinde tasarruf imkanı yoktur. Kamu cari harcamaları lüksten

uzaklaşarak sınırlandırılabilir. Bu nedenle kamu cari harcamaları planlanan düzeyin altında gerçekleşmeli veya çıta aşağı çekilmelidir. Cari harcamalar içinde ücretlerin aşağı çekilmesi, fazla personel alımının durdurulması, fazla personelin bulunduğu hizmet dallarından, personel sıkıntısı çeken hizmet dallarına geçişlerin yapılması gerekmektedir (Uçkun 1967:55).

Kalkınmanın sağlanabilmesi ve devlet masraflarının karşılanabilmesi için vergi sisteminde sürekli değişiklikler yapılmaktadır. Yalnız bu değişikliklerin ihtiyaçları karşılayabilecek esneklikte olmadığı görülmektedir.

3.1.1.3. Dış Ticaret

Kalkınmayı sağlamak veya hızlandırmak için, şüphesiz dış ticaret de önemli bir rol oynamaktadır. Bu bakımdan, ülkemizde dış ticaretin dengeye varması ve ekonominin dışa bağımlılığının azaltılması için devamlı çaba gösterilmektedir.

Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle Türkiye dışa kapanarak devlet eliyle bir milli sanayileşme hamlesi gerçekleştirmeye yönelmiştir. 1929-1931 yılları arasında dış ticaret ve kambiyo denetimleriyle ilgili önlemler alınmıştır. Kambiyo rejimini kararnamelerle düzenleme yetkisini (1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun İle) hükümete veren mevzuat bu yıllarda yürürlüğe konmuştur. Hükümeti yüksek gümrük tarifelerinin yanı sıra ithalata kota koyma ve ihracatı denetleme hususlarında yetkilendiren kanunlar da yine bu yıllarda yürürlüğe girmiştir (<http://www.dtm.gov.tr2>).

1923-1938 yılları arasında ihracat 50 milyon dolardan 115 milyon dolara, ithalat 87 milyon dolardan 119 milyon dolara çıkarken ihracatın ithalatı karşılama oranı %57'den %97'ye kadar gelmiştir (<http://www.turkishtime.org>).

Ekonominin beşer yıllık planlarla düzenlenmeye başlandığı ve planlı kalkınma döneminin başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1960'lı yıllarda uygulanan sabit kur politikası sonucu yurtiçi fiyat artışlarının yurtdışı fiyat artışları üzerinde seyretmesi TL'nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Kambiyo düzeni katı kontrollere tabi tutulmuş, ithalatta miktar kısıtlamaları yapılmış, ithali yasak mallar listesi çıkarılmıştır. Söz konusu politikalar sonucu ortaya çıkan ihracat aleyhine gelişmeler ihracatı teşvik tedbirlerinin uygulanmasını gerekli kılmıştır (<http://www.dtm.gov.tr2>).

Ancak 1950'den 1962'ye kadar ki dönemin her yılında, dış ticaretimizde açık meydana gelmiştir. Hatta kalkınmayı engelleyen önemli ekonomik sorunlardan biri de dış ticaret açıklarının böylesine kronik bir hal almasıdır. Söz konusu dönemde, ihracat tarımsal ürünlerdeki verime, hava şartlarının uygunluğuna, ithalat da dış kredi imkanlarına bağlı olarak değişmiş, dolayısıyla, dış ticaret açığı da bunlardan etkilenmek suretiyle dalgalanmalar göstermiştir.

Dönemin ilk yıllarında, 1950-1951 yıllarını kapsayan sürede dış ticaret, birikmiş döviz rezervleri ile desteklendiği için açık miktarı büyük olmamıştır. Sonraki yıllarda rezervler bitmiş, iç fiyatlar hızla yükselmiş, dolayısıyla ihracattaki artış hızı azalmaya başlamıştır. Bu nedenle devlet, dış ticareti kontrol altına alan tedbirleri arttırma yoluna gitmiştir. Fakat bu tedbirler gereken etkiyi gösterememiş ve 1958'de para değerinde bir ayarlama yapılmıştır. Ancak devalüasyon da dış ticaretin dengeye gelmesini sağlamak bakımından kendisinden bekleneni verememiştir.

Alınan tedbirlere ve devalüasyona rağmen, dış ticaretimizde denge sağlanamamış, dolayısıyla meydana gelen açıklar her sene biraz daha artarak kronik hal almıştır. Bunun sonucu olarak ekonomi bir hayli kabarık borç yükü altına girmiştir. Dış ticaret I.BYKP dönemi boyunca her yıl açık vermiştir. İthalattaki dalgalanmalara karşı ihracatta yavaş fakat sürekli artışlar yaşanmıştır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı 1963’de %53.5 iken 1967 yılı sonunda bu oran %76.3 seviyesine çıkmıştır. Genel olarak bakıldığında dış ticaret için hedeflenen rakamlara ulaşılmıştır. Dönemde beklenmeyen oranda işçi dövizlerinin ülkeye girmesi öncelikle cari işlemler açığını küçültmüş, bu durumda dış ticaret açığının GSMH’ye oranının %3.5 yerine %2.4 oranında gerçekleştiği görülmüştür. I.BYKP dönemi plan ve planlama konusunda deneyim kazanma dönemi olmuştur. Elde edilen başarıların sınırlı kalması siyasal çalkantılara bağlanmıştır. Dönem boyunca vergi reformu, KİT’lerin reorganizasyonu, eğitim reformu ve toprak reformlarının hazırlanması mümkün olmamıştır. Tüm olumsuz koşullara rağmen planda ekonomik hedefler yönünden beklenenin üzerinde gelişmeler olmuştur (Tokgöz 1995:102).

I.BYKP’deki ihracat ithalat hedef ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.7. İhracat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

	Tarım ve Hayvancılık Ürünleri		Madencilik Ürünleri		Sanayi ürünleri	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
1963	269.8	291.9	22.0	10.9	56.0	65.3
1964	291.2	319.6	22.2	14.9	60.9	76.3
1965	198.0	361.3	24.0	21.0	71.5	81.4
1966	329.5	388.9	24.3	23.4	73.4	78.2
1967	348.9	425.9	26.0	20.7	82.3	75.7
Ortalama	287.48	357.52	23.7	18.18	68.82	75.38

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 56.

Ödemeler dengesinin başlıca kalemlerinden olan ihracat gerçekleştirmeleri tabloda gösterilmiştir. Plan dönemi sonunda tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatı ve sanayi ürünleri ihracatı plan hedefleri üzerinde gerçekleşirken, madencilik ürünleri ihracatı plan hedeflerinin altında gerçekleşmiştir. I.BYKP döneminde dış ödemeler dengesi incelendiğinde planın ihracat hedeflerine yaklaşmış olduğu görülmektedir. Hemen hemen tüm malların ihracatının serbest olduğu bir politika uygulanmıştır. Yalnız ihracatta yapısal bir değişme olmamıştır.

Tablo 3.8. İthalat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

	Yatırım Malları		Ham Maddeler		Tüketim Malları		Toplam	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
1963	-	256.0	-	327.4	-	104.2	567.0	687.6
1964	-	197.3	-	295.9	-	44.2	627.0	537.4
1965	-	197.0	-	313.0	-	62.0	630.0	572.0
1966	-	257.1	-	396.3	-	64.9	674.9	718.3
1967	-	206.0	-	423.6	-	55.1	704.0	684.7
Ortalama	-	222.68	-	351.24	-	66.08	640.58	640

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 57.

Ödemeler dengesinin başlıca kalemlerinden olan ithalat gerçekleştirmeleri tabloda gösterilmiştir. Yatırım malları ithalatı, ham maddeler ithalatı ve tüketim malları ithalatı I.BYKP döneminde plan hedefleri arasında yer almamıştır. Planda yatırım malları, hammadde ve tüketim malları ithalatı 1963 ve 1966 yıllarında ithalat plan hedefinin üzerinde gerçekleşmiştir. Plan dönemi sonunda ortalama ithalat hedefi tutturulabilmiştir.

Tablo 3.9. I.BYKP Döneminde Gerçekleşen İthalat ve İhracat Rakamları

YILLAR	İTHALAT (000\$)	İHRACAT (000\$)
1963	687.616	368.087
1964	537.229	410.771
1965	571.953	463.738
1966	718.269	490.508
1967	684.669	522.334

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 1995 Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari

Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 101.

I.BYKP Dış Ticaret Politikası'nda az gelişmiş olan ülkeyi diğer dış gelişmiş ülkelerden korumanın son derece önemli olduğu vurgulanmış, korumanın plan hedeflerine uygun olması, dış gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek duruma ülkeyi getirebilmesi, ülkenin bir üretim dalında yarışabilir hale geldiğinde ise korumanın ortadan kaldırılması üzerinde durulmuştur (Sönmez 2001:110).

3.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1968-1972)

Alt bölümlerde 1968-1972 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim ayrıca kamu sektörü genel dengesi ve dış ticaret konuları incelenmiştir.

3.1.2.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

II.BYKP sonunda büyüme hızının %7 olarak hedeflenmiştir. Tarım sektöründe büyüme %4.1, sanayi sektöründe büyüme %12, hizmetler sektöründe büyüme ise %6.3 oranında öngörülmüştür. I.BYKP'de olduğu gibi bu planda da GSYİH hedefi verilmemiş (DPT 2004a:5).

Temel hedef GSMH'nin 1967–1972 yılları arasında %40,3 oranında artmasıdır. Plan büyümeyi sadece 1967–1972 yılları arasında değil, 1972 yılında sonra da devam ettirmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle yapısal güçlüklerin ortadan kaldırılması ve kaynakların etkin kullanımı amaçlanmıştır. Yapısal değişimin sonunda ekonomide %7 oranında bir büyüme olacağı düşünülmüştür. Ekonomik faaliyetlerin modernleştirilmesi, GSMH içinde sanayi sektörü payının yükseltilmesi ve tarım sektöründe ileri teknoloji kullanımının önemi üzerinde durulmuştur. Sanayi sektörünün 1967'deki GSMH içindeki payı %16,3'ten, 1972'de %20,5'e çıkarılacağı hedeflenmiştir. Ülkenin kalkınabilmesi için ekonominin sınır hızının yükseltilmesi gerektiği üzerinde durulmuş ve şehirleşme desteklenmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin hava şartlarına bağlılığının azaltılmasına önem verilmiştir. Böylelikle tarım sektöründe çalışanların yaşam standartlarındaki dalgalanmalar önlenebilecek ve gerçekçi tahminlere dayalı planların yapılabileceği belirtilmiştir. II.BYKP'de gelecek dönemlerdeki ulaşılabilecek ekonomik refah seviyesi için tasarruf ve yatırımların ne oranda arttırılacağı üzerinde durulmuştur. Bu nedenle 1967–1972 yılları arasında iç tasarrufların %77,6 oranında arttırılması, özel tüketimin yılda ortalama %5,1 oranında arttırılması öngörülmüştür (DPT 1967:4).

Tablo 3.10. II.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI SABİT FİYATLARLA	ENFLASYON (%)
1968	6.7	3.2
1969	5.4	7.2
1970	5.8	6.7
1971	10.2	15.9
1972	7.4	18.0
ORTALAMA	6.3	1.2

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 1995 *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 107.

Tabloda II.BYKP dönemi boyunca gerçekleşen büyüme hızları ve enflasyon rakamları verilmiştir.

II.BYKP'de hedeflenen %7'lik bir kalkınma hızı ortalama %6.3 olarak gerçekleşmiştir (Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsası 1970:10). Dönem boyunca yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik çalkantılara rağmen hedeflenen büyüme hızına ulaşılabilmektedir. İlk üç yılda öngörülen büyüme hızı, ortalama büyüme hızının altında, dönemin son iki yılında ise ortalama büyüme hızının üzerinde gerçekleşmiştir.

II.BYKP döneminde tarım sektöründe hedeflenen büyüme hızı %4.1 iken gerçekleşme %1.8 olmuştur. Sanayi sektöründe öngörülen rakam %12 iken gerçekleşen %9.1 olmuştur. Hizmetler sektöründe ise büyüme hızı %6.3 hedeflenirken, gerçekleşme %6.6 olmuştur. GSYİH büyümesi ise %5.4 oranında gerçekleşmiştir (DPT 2004a:5).

II.BYKP dönemi sonunda tarım sektöründeki büyüme hedeflenenin yaklaşık iki kat altında kalmış, sanayi sektöründe hedeflenene ulaşılmaya çalışılmıştır. Hizmetler sektöründe ise büyüme öngörülenin üzerinde gerçekleşmiştir. Tarım ve sanayi sektöründe ortalamanın altında kalınırken hizmetler sektöründe ortalamanın üzerinde gerçekleşme olmuştur.

Plan dönemi boyunca tarım sektöründe hedeflenen yapısal değişiklikler gerçekleşmemiştir. Her ne kadar ekilebilen alanlar genişletilse de toprak reformu gerçekleştirilememiştir. Alt sektör olan bitkisel üretim plan hedeflerine yaklaşmış, hayvansal ve su ürünleri üretimi hedeflenenin altında kalmıştır. Tarımda makineleşme sınırlı kalmış 85 bin olan traktör sayısı 156 bine yükselmiştir. Hükümetin özel sektöre yapmış olduğu destekleyici ve özendirici önlemlere rağmen sanayileşme hedeflenen büyümenin altında gerçekleşmiştir (Tokgöz 1995:107).

II.BYKP'de harcamaların GSMH içindeki payları ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.11. Harcamaların Gayri Safi Milli Hasılaya Oranı (1968-1972)

	Plan 1972	Gerçekleşme 1972
Toplam Yatırımlar	23.5	21.0
- Sabit Sermaye	22.1	20.1
- Stok Değişmesi	1.4	0.9
Toplam Tüketim	78.2	80.4
- Kamu	13.5	15.2
- Özel	64.7	65.2
Toplam Harcamalar	101.7	101.4

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 23.

II.BYKP dönemi sonunda toplam yatırımlar hedeflerinin altında kalmıştır. Toplam tüketim ise plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

II.BYKP döneminde yatırımların sektörel dağılımı yüzde olarak tarımda 15.2, madencilikte 3.7, imalatta 22.4, enerjide 8.0, ulaşırmada 16.1, konutta 17.9, eğitimde 6.7, sağlıkta 1.8, turizmde 2.3 ve hizmetler sektöründe 5.5 öngörülmüştür. Gerçekleşen oranlar ise tarımda 11.8, madencilikte 3.5, imalatta 25.7, enerjide 8.5, ulaşırmada 16.4, konutta 20.2, eğitimde 4.7, sağlıkta 1.5, turizmde 2.1 ve hizmetlerde 5.5 oranında olmuştur (Kuyucuklu 1993:126).

Gerçekleşmelere bakıldığında imalat sanayi, enerji, ulaştırma, konut ve hizmetler sektöründe gerçekleşen yatırım oranlarının, planlanan oranlarının üstünde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 3.12. Kamu ve Özel Kesim Yatırımlarının Toplam Sabit Sermaye Yatırımları İçindeki Payları (1968-1972)

	İkinci Plan Dönemi	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Toplam Yatırım	100.0	100.0
Kamu Kesimi Yatırımları	52.6	53.1
Özel Kesim Yatırımları	47.4	46.9

Kaynak : DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT.1272 : 29.

II.BYKP dönemimdeki gerçekleşmede kamu kesiminin yatırım payı plan hedefinin üzerinde, özel kesimin payı ise plan hedefinin altında gerçekleşmiştir.

Yatırımların arttırılabilmesi için plan dönemleri boyunca bir takım teşvik tedbirleri uygulanmıştır. Yalnız gerçekleştirmelerden de anlaşılacağı gibi uygulanan teşvik tedbirleri ideallere ulaşamamıştır. Uygulanan tedbirler her şeyden önce devlete ağır maliyetler yüklemektedir. Böylelikle devlet kısa sürede gelir kaybına uğramaktadır. Önemli olan husus teşvik tedbirlerinin gereken alanlara yapılmasıdır. Ayrıca sermaye piyasasının düzeltilmesi, gelişme potansiyeli bulunan yörelere altyapı ve enerji ihtiyacı karşılanarak organize sanayi bölgelerinin kurulması gerekmektedir (Aslantaş 1973:66).

Özel sektörün yatırım yapacağı yerlerde kamu sektörünün yatırım yapmaması ve böylelikle ek finansman ihtiyacını yaratmaması önemlidir (Uçkun 1967:55). Proje, program kredisinde gecikmeler, işçi gelirlerindeki gerilemeler, rezerv seviyesinin düşüklüğü gibi konularda öngörülen ithalatın karşılanmaması sonucu gerek özel, gerek kamu yatırımları düzeyi hedeflerin altında gerçekleşmiştir (DPT 1969:59).

Yatırım indirimi, azalan bakiyeler üzerinden amortisman, özel teşebbüslere bilançolarını yeniden değerlendirme olanağı, vergi taksitleri, kalkınma planları ile yatırım yapılmasına uygun alanların belirlenmesi, gerçek bir sermaye piyasası

teşekkülü yaratılması ile özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi gerekmektedir (Başar 1964:42-44).

Tablo 3.13. Planlı Dönemde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gayri Safi Milli Hasıla İçindeki Payı ve Kaynakları

	İkinci Plan Dönemi	
	Plan Hedefi	Gerçekleşme
Gayri Safi Milli Hasıla İçinde Sabit Sermaye Yatırımları (Yüzde)	21.3	19.3
İç Kaynaklar	19.4	18.0
Dış Kaynaklar	1.9	1.3

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 29.

Tüm ekonomilerde olduğu gibi Türkiye’de de toplam harcamalar içinde tüketim harcamalarının payı büyüktür. I.BYKP planı yıllarında olduğu gibi harcamaların GSMH içindeki payına bakıldığında ilk sırayı özel tüketim harcamalarının çekmekte olduğu görülmektedir. İkinci sırada yatırım, üçüncü sırada ise kamu tüketim harcamaları yer almaktadır. Harcamalar toplamı içinde tüketim harcamalarının, yatırım harcamalarında fazla olması kalkınma yönünden olumsuz bir tablodur.

II.BYKP’de ise GSMH’nin ortalama %21.3’ünün sabit sermaye yatırımlarına ayrılması, bunun 19.4’ünün iç tasarruflardan, 1.9’unun dış kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür. Bu dönemde %19.3 gerçekleşen sabit sermaye yatırımlarının dış kaynaklardan sağlanan kısmının GSMH’ye oranı %1.3’e, iç kaynaklardan sağlanan kısmının ise ortalama %18.0’a ulaştığı görülmektedir.

II.BYKP’de de iç tasarrufların artırılmasına yönelik I.BYKP’de alınan politikalara devam edilmiştir. Fakat yeter düzeyde sonuç alınamamıştır (Çetin 2004:128-135). Yatırımların finansmanının iç kaynaklarla sağlanması kalkınma için yeterli değildir. Her ne kadar Türkiye iç finansman yaratmaya çalışsa da yatırımlar için yeterli kaynağın iç piyasalardan sağlanması henüz zordur. Bu nedenle dış kaynaklara başvurulması gerekmektedir (Başar 1966:45). Ancak dış kaynaklara

başvurulması sonucu alınan kredilerin ödeme taksitleri artmıştır. Böylelikle Türkiye'nin toplam dış borçları yükselmiştir. Türkiye iki plan döneminde de ağır bir yük altına girmiştir.

Uzun vadeli hedeflenen amaç ise kalkınmanın sağlanabilmesi için toplumun kendi kaynaklarını kullanması, dış yardımlara başvurmamasıdır. Dış borçlanma olacaksa bunu en düşük seviyede tutmak son derece önemlidir. 1967'de %2 olan dış tasarrufların GSMH içindeki payı 1972'de %1.7'ye düşürüleceği belirtilmiştir (DPT 1967:4). Gerçekleşen iç ve dış tasarrufların yeterli olmaması sonucu 1964-1965'ten başlayarak tekrar MB kaynakları kullanılmaya başlanmıştır (Sönmez 2001:107).

3.1.2.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

II.BYKP'deki kamu harcama hedefleri ve gerçekleşmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.14. İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Harcama Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Cari Fiyatlarla Milyon TL)

	1968	1969	1970	1971	1968 – 1971 Toplamı
Plan hedefleri					
Kamu Harcamaları	29 198	33 395	40 504	53 324	156 421
Kamu Cari Harcamaları	13 680	15 609	18 531	23 562	71 382
Kamu Yatırım Harcamaları	11 380	13 189	16 149	21 547	62 265
Transfer Harcamaları	4 138	4 597	5 824	8 215	22 774
Gerçekleşme					
Kamu Harcamaları	28 331	32 200	40 523	53 790	154 844
Kamu Cari Harcamaları	12 422	13 678	16 820	24 645	67 565
Kamu Yatırım Harcamaları	11 156	12 763	14 442	16 203	54 564
Transfer Harcamaları	4 753	5 759	9 261	12 942	32 715
Gerçekleşme Yüzdesi					
Kamu Harcamaları	97.0	96.4	100.0	100.9	99.0
Kamu Cari Harcamaları	90.8	87.6	90.8	104.6	94.6
Kamu Yatırım Harcamaları	98.0	96.8	89.4	75.2	87.6
Transfer Harcamaları	114.9	125.3	159.0	157.5	143.7

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 45.

II.BYKP'de kamu harcamaları 1968 ve 1969 yıllarında, kamu cari harcamaları 1968, 1969, 1970 yıllarında, kamu yatırım harcamaları 1968, 1969, 1970 ve 1971 yıllarında planlanan hedeflerin gerisinde kalmasına rağmen kamu harcamalarının gerçekleşme yüzdeleri kamu harcamalarının 1968 yılında %97, 1969 yılında %96.4, kamu cari harcamalarının 1968 yılında %90.8, 1969 yılında %87.6, 1970 yılında %90.8, kamu yatırım harcamalarının 1968 yılında %98, 1969 yılında %96.8, 1970 yılında %89.4 ve 1971 yılında ise %75.2 olarak gerçekleştiği

görülmektedir. Transfer harcamalarının hedefleri ise 1968-1971 döneminde plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

II.BYKP'deki kamu gelir hedefleri ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

**Tablo 3.15. İkinci Beş Yıllık Plan'da Kamu Gelir Hedefleri ve Gerçekleşmesi
(Cari Fiyatlarla Milyon TL.)**

	1968	1969	1970	1971	1968-1971 Toplam
PLAN HEDEFLERİ:					
Vergi Gelirleri	18 162	20 932	25 017	32 088	96 199
- Vasıtasız	5 173	6 050	7 280	9 456	27 959
- Vasıtalı	12 989	14 882	17 737	22 632	68 240
Vergi Dışı Gelirler	1 494	1 573	1 853	2 170	7 090
Öz Kaynak ve Fonlar	5 748	6 413	8 074	11 316	31 551
Karşılık Paralar	2 184	2 420	2 647	2 945	10 196
Tasarruf Bonusu	920	1 089	1 324	1 705	5 038
Ek Finansman Gereği	690	968	1 589	3 100	6 347
Toplam Gelir	29 198	33 395	40 504	55 324	156 421
GERÇEKLEŞME:					
Vergi Gelirleri	16 439	19 400	23 093	31 440	90 372
- Vasıtasız	5 695	6 775	8 640	11 844	32 954
- Vasıtalı	10 744	12 625	14 453	19 596	57 418
Vergi Dışı Gelirler	2 240	2 147	5 313	5 606	15 306
Öz Kaynak ve Fonlar	5 452	5 295	5 288	4 131	20 166
Karşılık Paralar	1 796	2 063	5 507	4 296	13 662
Tasarruf Bonusu	625	731	882	1 185	3 423
İç Borçlanma (Ek Finansman Gereği)	514	610	600	800	2 524
Toplam Gelir	27 066	30 246	40 683	47 458	145 453

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 46.

1968-1971 döneminde vergi gelirleri ve vergi gelirlerinden vasıtalı vergi gelirleri, öz kaynak ve fonlar, tasarruf bonusu ve iç borçlanma öngörülen düzeylerin altında gerçekleşmiştir. Aynı dönem vergi gelirlerinden vasıtasız vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, karşılık paralar planlanan hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Plan dönemi toplamında kamu gelir ve harcamaların hedef gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.16. Kamu Gelir ve Harcamalarının Gerçekleşmesi (1968-1972)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL) 1968 – 1972 Toplamı		
	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Gerç. Yüzde
KAMU GELİRLERİ	156 421	145 453	93.0
Vergi Gelirleri	96 199	90 372	93.9
Vergi Dışı Gelirler	7 090	15 306	215.9
Öz Kaynak ve Fonlar	31 551	20 166	63.9
Karşılık Paralar ve Proje Krediler	10 196	13 662	134.0
Tasarruf Bonoları	5 038	3 423	67.9
Ek Finansman Gereği	6 347	2 524	39.8
KAMU HARCAMALARI	156 421	154 844	99.0
Cari ve Transferler	94 156	100 280	106.5
Yatırımlar	62 265	54 564	87.6
DENGE		-9391	

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 40.

1968-1972 döneminde vergi dışı gelirler, karşılıksız paralar ve projeler plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarına bakıldığında her iki planda da kamu cari ve transfer harcamaları plan hedeflerinin üzerinde kamu yatırımlarının ise plan hedeflerinin altında gerçekleştiği görülmektedir.

Vergi yükü vergi gelirinin GSMH'ye oranıdır. II.BYKP dönemi boyunca bu oran sürekli artış göstermektedir. II.BYKP döneminde vergi yükü %15.8'e yükselmiştir. Planlanan vergi gelir hedefleri gerçekleşenlerin üzerindedir. Bu durum kamu otoritesinin vergi gelirlerini artırma çabası içinde olduğunu göstermektedir. (Balkanlı 2002:419-420).

Yalnız vergi gelirlerinin arttırılabilmesi için her şeyden önce gelirin arttırılması gerekmektedir. Bunun olabilmesi için ekonomik gelişmenin sağlanması son derece önemlidir. Türk vergi sistemi bazı Batı ülkelerindeki sistemden daha ileri düzeydedir. Fakat önemli olan bu mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasıdır. İlk iki plan döneminde ülkede vergi inceleme oranının %2-2.5 civarında olması, Maliye

Bakanlığı'nın işlevini tam anlamı ile yerine getirememesi sonucu planlanan vergi gelirleri hedefleri gerçekleşmemiştir (Uçkun 1967:58-59).

3.1.2.3. Dış Ticaret

II.BYKP'de ihracatın ithalatı karşılama oranı dönem başında %65 iken dönem sonunda %56.6'ya düşmüştür. Bu durum Türkiye'nin ihraç gücü en düşük ülkeler arasına girmesine neden olmuştur (Tokgöz 1995:108). II.BYKP döneminde 1971 ve 1972 yıllarında enflasyonun çift haneli olduğu görülmektedir. Dış ticaret açığı ise yıldan yıla artmıştır.

II.BYKP'deki ihracat ithalat hedef ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.17. II.BYKP İhracat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

	Tarım ve Hayvancılık Ürünleri		Madencilik Ürünleri		Sanayi ürünleri		Toplam	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
1968	409.0	404.7	31.0	26.1	100.0	65.6	540.0	496.4
1969	427.0	402.7	34.0	35.0	114.0	99.1	575.0	536.8
1970	445.0	442.6	37.0	42.7	133.0	103.2	615.0	588.5
1971	465.0	491.3	40.0	40.1	160.0	145.2	665.0	676.6
1972	480.9	525.0	42.2	37.0	196.6	188.0	720.0	750.0

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 56.

Son yıllarda uluslararası ilişkilerde önemli gelişmeler olmuş, bazı kurların serbest bırakılması, yeni uluslararası para sisteminin aranması, mal sıkıntısı ile karşılaşılması ve artan fiyatlar sonucunda Türkiye'nin de ödemeler dengesi etkilenmiştir (DPT 1974:47). Ödemeler dengesinin başlıca kalemlerinden olan ihracat gerçekleştirmeleri tabloda gösterilmiştir.

İhracatın geliştirilerek sanayi ürünleri yönünde yapısal değişiklik sağlanması 1963-1972 döneminde yer alan bir ilkedir. 1968, 1969 ve 1970 yıllarında öngörülen düzeylerin altında gerçekleşmeler olmuştur. 1968, 1969 ve 1970 yıllarında tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatı, 1968 ve 1972 yıllarında madencilik ürünleri ihracatı, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972 yıllarında sanayi ürünleri ihracatı öngörülen düzeylerin altında gerçekleşmiştir.

Sanayi ürünleri ihracatı 1968'den itibaren hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. Bu durum 10 yıllık dönemde sanayileşme ve sanayi için gerekli malların ithalinin tarım ürünleri ihracatı ile sağlandığını göstermektedir. Tarımın payının milli gelir içinde, çalışabilir nüfusun sektörel dağılımında ve ihracat gelirlerinde öneminin büyük olduğu görülmektedir (Yazman 2001:282-283).

1972 programında fiyat artışları hazinenin nakit ihtiyacına, destekleme politikası uygulamasına, devalüasyona, döviz rezervlerinin artmasına ve üretim artışının sınırlı olmasına bağlanmıştır. Bu durum iç ve dış fiyatlar arasındaki farkı açmış, ihracat azalarak karsız bir duruma gelmiştir. Ekonomideki talep ve arz dengesinin kurulamaması sonucu fiyat artışları devam etmiştir (DPT 1970:11-12).

Tablo 3.18. II.BYKP İthalat Plan Hedefleri ve Gerçekleşmesi (Milyon Dolar)

	Yatırım Malları		Ham Maddeler		Tüketim Malları		Toplam	
	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme	Plan	Gerçekleşme
1968	332.0	255.0	418.0	447.0	85.0	61.7	835.0	763.7
1969	350.0	251.0	460.0	431.0	90.0	119.2	900.0	801.2
1970	370.0	284.0	510.0	527.0	95.0	136.6	975.0	947.6
1971	385.0	340.0	555.0	720.8	100.0	110.0	1 040.0	1 170.8
1972	405.0	450.0	605.0	775.0	105.0	90.0	1 115.0	1 315.0

Kaynak: DPT 1973a Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977). Ankara: Yayın No: DPT. 1272 : 57.

Yatırım malları ithalatı 1972 yılı hariç, 1968, 1969, 1970 ve 1971 yıllarında gerçekleşmeleri plan hedeflerinin altında olmuştur. Ham maddeler ithalatı 1969 yılı hariç, 1968, 1970, 1971 ve 1972 yıllarında gerçekleşmeleri plan hedeflerin üzerinde

olmuştur. Tüketim malları ithalatı 1968 ve 1972 yılları hariç, 1969, 1970 ve 1971 yıllarında planlanan hedeflerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Görünmeyen kalemlerden olan işçi dövizlerinde olumlu gelişmeler yaşanırken turizmde beklenen gelişme sağlanamamıştır (İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1973:256-257).

Tablo 3.19. II.BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret Açığı

YILLAR	DIŞ TİCARET AÇIĞI Milyon Dolar
1968	-267.2
1969	-264.4
1970	-359.1
1971	-494.2
1972	-677.6

Kaynak : TOKGÖZ, Erdiñ 1995 Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 107.

II.BYKP döneminde dış ödemeler dengesi incelendiğinde dış açıkların giderek büyüdüğü görülmektedir. Cari işlemler açığının ise 1970'ten sonra işçi gelirlerindeki artışlar sonucu giderek azaldığı görülmektedir. 1970 devalüasyonu ile turizm gelirlerinde ilk defa bir artış olmuştur. Dış borç ve faiz ödemelerinde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Sermaye hareketleri dengesinde dış borç ödemeleri sonucu azalmalar gerçekleşmiştir (İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi 1973:268).

Cari işlemler dengesi döviz kuru yönteminde ortaya çıkan sorunlar sonucu açık vermeye başlamıştır. Açığın ulusal tasarruflar ile giderilmesi gerekmektedir. Giderilmediği hallerde dış kaynaklara başvurulmaktadır. Dış kaynakların geri ödenmesi gerekeceğinden dış kaynak kullanım büyüklüğünün ülkenin gelir kaynaklarının üzerinde olmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

3.1.3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1973-1977)

Alt bölümlerde 1973-1977 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim, kamu sektörü genel dengesi ve dış ticaret konuları incelenmiştir.

3.1.3.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

III. BYKP'de ekonomide büyüme hızı %7.9 olarak hedeflemiştir. Bu durumda ekonominin yıllık %7.9 büyüme hızını yakalayabilmesi için tarımda %3.7, sanayide %11.2, hizmetler sektöründe %7.7 büyümesi öngörülmüştür. GSYİH'deki büyümenin ise %8.0 olması hedeflenmiştir (DPT 2004a:5).

Tablo 3.20. III.BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)
1973	5.4	20.5
1974	7.4	19.9
1975	8.0	10.1
1976	7.9	15.6
1977	3.9	24.1
ORTALAMA	6.5	18.04

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 1995 *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 112.

Tabloda III.BYKP dönemi boyunca gerçekleşen büyüme hızları ve enflasyon rakamları verilmiştir.

1970 sonrası dönemde ortalama büyüme hızlarındaki dalgalanmalar, reel sektörde belirsizliğin artmasına ve uzun dönemde istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilememesine sebep olmuştur (Terzi 2004:73).

1974 sonrası tüm dünya krize sürüklenirken ve ham petrol fiyatlarının üç misli arttığı bir durumda ülke petrol fiyatlarının türevlerini fazla değiştirmemiştir.

Dış kaynak alımında tıkanmaya rağmen ülke ticari kredilerle ve dövize çevrilebilir mevduat ile borçlanmaya giderek ithalat hacmini arttırmış, bu yapay yöntemlerle ülke 1975-1976 yıllarında %8 civarında büyümüştür (Boratav 2003:129).

Bir ülkede kalkınma hızı belirlenirken öncelikle sermaye ile az gelişme arasındaki kısır döngüyü kırmak gereklidir. Kalkınma için sermaye birikimi son derece önemlidir. İkinci olarak en az yatırım seviyesi belirlenmelidir ki nüfus ne kadar artarsa artsın hedeflenen asgari seviyeye ulaşılabilirdir. Üçüncü olarak en yüksek yatırım seviyesi belirtilmelidir. Bu durum bütün gelirin tasarruf edilmesi halkın gelecekte yüksek bir hayat standardına ulaşabilmesi için bugünden fedakarlık etmesine bağlı olduğu bir seviyedir. Dördüncü olarak hedeflenen kalkınma hızının emme gücü ile tutarlı olup olmadığına bakılmasıdır. Emme gücü bir ülkede tabii kaynaklara, vergileme durumuna, iş gücü arzına ve halkın teknoloji severliliği gibi unsurlara bağlıdır (Tuncer 1965:9-12).

III.BYKP'de öngörülen hedefin %7.9 olmasına rağmen ortalama yıllık büyüme hızı %6.5 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi tarım sektörünün doğa koşullarından bağımsız kalamamasıdır (Tokgöz 1995:112).

III.BYKP döneminde tarım sektöründe büyüme hızındaki gerçekleşme %1.2 olmuştur. Sanayi sektöründeki büyüme %8.8 olmuştur. Hizmetler sektöründe ise büyüme hızındaki gerçekleşme %7.3 olmuştur. GSYİH'deki büyüme ise %5.9 olmuştur (DPT 2004a:5). Tüm sektörlerdeki gerçekleşen büyüme hızları öngörülen rakamların altında gerçekleşmiştir.

3.1.3.2. Kamu Sektörü Dengesi

Yıllar itibariyle III.BYKP'deki kamu harcamaları, kamu gelirleri hedef ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.21. Planlanan Kamu Harcamaları (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1973-77 Toplam
Cari Harcamalar	60 196	63 969	69 858	76 493	83 863	92 090	386 273
Yatırım Harcamaları	42 721	63 203	70 979	79 446	88 355	97 363	399 346
Sabit Sermaye	39 379	61 972	69 502	77 600	86 140	94 779	389 993
Stok Değişimi	3 342	1 231	1 477	1 846	2 215	2 584	9 353
Transfer Harcamaları	29 229	23 088	24 331	25 201	26 056	27 455	126 131
İç Borç	2 724	2 653	2 673	2 737	3 332	3 431	14 826
Dış Borç	5 357	6 618	4 859	4 341	3 997	3 962	23 777
Diğerleri	21 148	13 817	16 799	18 123	18 727	20 062	92 162
TOPLAM	132 146	150 260	165 168	181 140	198 274	216 908	911 750

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 93.

Tablo 3.22. Kamu Harcamaları Gerçekleşmeleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1973-77 Toplam	Yıllık Ort. Yüzde Artış
Cari Harcamalar	60 196	64 400	62 484	73 353	84 615	98 765	383 617	10.4
Yatırım Harcamaları	42 721	46 846	63 649	79 021	83 753	90 498	363 767	16.2
Sabit Sermaye	39 379	44 028	50 166	65 046	75 227	85 145	319 612	16.7
Stok Değişimi	3 342	2 818	13 483	19 975	8 526	5 353	44 155	10.0
Transfer Harcamaları	29 229	31 176	28 330	36 484	35 177	39 068	174 235	6.0
İç Borç	2 724	2 321	2 180	2 378	2 270	2 800	11 949	0.5
Dış Borç	5 357	3 798	3 950	3 118	2 611	3 355	16 832	-8.9
Diğerleri	21 148	29 057	22 200	30 988	30 913	32 913	145 454	9.2
TOPLAM	132 146	146 422	154 463	188 858	203 545	228 331	921 619	11.6

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 94.

Tablo 21 ve 22’de yıllar itibari ile kamu harcamalarının planlanan hedefleri ve gerçekleşmeleri verilmiştir. 1973, 1976, 1977 yıllarında cari harcamalar plan hedefleri üzerinde gerçekleşmiştir. Yatırım harcamaları ise hiçbir yıl planlanan hedefi yakalayamamıştır. Transfer harcamalarında ise her yıl planlanan hedefin üzerinde artış gerçekleşmiştir.

Transfer harcamalarının özellikle 1970'li yıllarda plan hedeflerinin üzerinde gerçekleşmesinin sebebi tüm dünyada yaşanan petrol krizidir. Petrol fiyatları aşırı bir şekilde artmış Türkiye bu durumu engellemek için fiyat artışlarını tüketici fiyatlarına yansıtmanın maliyet ve satış fiyatları arasındaki fark hazineye ödenmiştir. Ayrıca transfer harcamalarının hedeflenenden fazla gerçekleşmesi KİT'lerin ve yerel yönetimlerin gelir yetersizliğine sahip olmasından kaynaklanır (Özen 2003:208-209).

III.BYKP döneminde yaşanan kriz etkisi ile hedeflenen yurtiçi tasarruflar beklenenin çok altında gerçekleşmiştir. %12'ler civarında hedeflenen yurtdışı tasarruflar ise %5-7'ler civarında gerçekleşmiştir (Çetin 2004:13).

Tablo 3.23. Kamu Harcamalarının Dağılımı (Yüzde)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1973-77 Ortalaması
PLAN							
Cari harcamalar	45.6	42.6	42.3	42.2	42.3	42.5	42.4
Yatırım Harcamaları	32.3	42.0	43.0	43.9	44.6	44.9	43.8
Transfer harcamaları	22.1	15.4	14.7	13.9	13.1	12.6	13.8
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
GERÇEKLEŞME							
Cari harcamalar	45.6	44.0	40.5	38.8	41.6	43.3	41.6
Yatırım Harcamaları	32.3	32.0	41.2	41.9	41.1	39.6	39.5
Transfer harcamaları	22.1	24.0	18.3	19.3	17.3	17.1	18.9
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 95.

III.BYKP'deki kamu gelir ve harcama hedef ve gerçekleşmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.24. Kamu Gelir ve Harcamaları (1976 Fiyatlarıyla Milyar TL)

	III.Plan 1977 Hedefi	Yüzde Dağılım	1977 Gerçekleşme	Yüzde Dağılım	Gerçekleşme Yüzdesi
A.Toplam Gelirler	858.2	100.0	734.8	100.0	85.6
1,Vergi Gelirleri	635.0	74.0	574.6	78.2	90.9
2,Vergi Dışı Gelirler	33.4	3.9	33.4	4.6	1000
3,Faktör Gelirleri	164.1	19.1	56.8	7.7	34.6
4,Sosyal Fonlar	-1.7	-2.0	42.2	5.7	-
5,Dış Borçlanma	27.4	3.2	27.8	3.8	101.5
B.Toplam Harcamalar	911.7	100.0	921.6	100.0	101.1
1,Cari Harcamalar	386.3	42.4	383.6	41.6	99.36
2,Yatırım Harcamaları	399.3	43.8	363.8	39.5	91.1
a-Sabit Sermaye	390.0	42.8	319.6	34.7	82.0
b-Stok Değişimi	9.4	1.0	44.2	4.8	4702
3,Transfer Harcamaları	126.1	13.8	174.2	18.9	138.1
C.Ek Finans Gereği	53.5	-	186.8	-	349.2

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 86.

III.BYKP'de toplam 858.2 milyar lira gelir sağlanacağı öngörölmüşken vergi ve faktör gelirlerinde beklenen gelişmelerin gerçekleşmemesi sonucu toplam gelirler 734.8 milyar lira seviyesinde kalmıştır. Faktör gelirlerinin toplam gelirlerin %19.1'ini oluşturması hedeflenmiş ancak %7.7'sini oluşturmuştur. Böylelikle gerçekleşme yüzdesi 34.6 düzeyinde kalmıştır. Plan dönemi için 911.7 milyar lira olması beklenen toplam harcamaların 1977'de gerçekleşmesi 921.6 milyar lira olmuştur. Bu durumun sebebi transfer harcamalarındaki artıştır. Cari harcamalarda öngörölen hedeflere yaklaşılmıştır. Kamu gelirlerinin, kamu harcamalarını karşılayamaması ile oluşan kamu açığı sorunu ek finansman gereğini ortaya çıkarmıştır. Ek finansman gereği ise 53.5 milyar lira olarak hedeflenmiş, 186.8 milyar lira olarak gerçekleşmiştir.

III.BYKP döneminde vergi yükü %19.9'a yükselmiştir. Her üç planda da vergi düzeyinin geliştirilmesi konusuna önem verilmiştir. Bu nedenle 1960'larda

Gelir Vergisi, Vergi Usul Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu değiştirilmiştir. Böylelikle vergi gelirlerinin arttırılması hedeflenmiştir (Balkanlı 2002:420).

Yıllar itibariyle III.BYKP'deki kamu gelir hedefleri şu şekildedir:

Tablo 3.25. Planlanan Kamu Gelir Hedefleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1973-77 Toplam	Ortalama Yüzde Artış
1. Vergiler	86 905	98 652	110 212	124 746	141 325	160 046	634 981	13.0
Dolaysız	34 206	40 558	46 342	52 572	60 431	69 440	269 343	15.2
Dolaylı	49 110	54 711	60 055	67 990	76 218	85 438	344 412	11.7
Servet	3 589	3 383	3 815	4 184	4 676	5 185	23 226	7.6
2.Vergi Dışı Normal Gelirler	8 329	5 529	5 880	6 548	7 354	8 038	33 394	-0.6
3.Faktör Gelirler	16 410	22 785	28 939	33 561	36 969	41 844	164 098	20.5
4.Sosyal Fonlar	3 980	2 083	2 131	192	-1 548	-4 521	-1 663	-
Toplam	115 624	129 040	147 162	165 047	184 100	205 452	830 810	12.2
Yıllık Yüzde Artış	-	11.6	14.0	12.2	11.5	11.6	-	-
5.Dış Borçlanma	6 194	8 615	6 375	4 996	4 135	3 445	27 416	-13.0
Genel Toplam	122 538	137 664	153 537	170 043	188 235	208 897	858 376	11.6
Yıllık Yüzde Artış	-	12.3	11.3	10.7	10.7	11.0	-	-

Kaynak: DPT 1979 **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**. Ankara : Yayın No: DPT.1664: 88.

Yıllar itibariyle III.BYKP'deki kamu harcama hedefleri şu şekildedir:

Tablo 3.26. Kamu Gelirleri Gerçekleşmeleri (1976 Fiyatlarıyla Milyon TL)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1973-77 Toplam	Ortalama Yüzde Artış
1. Vergiler	86 905	94 908	92 734	115 216	129 726	142 069	574 653	10.3
Dolaysız	34 206	39 385	42 092	52 947	60 139	73 930	268 494	16.6
Dolaylı	49 110	51 504	46 854	58 041	64 528	61 710	282 637	4.7
Servet	3 589	4 018	3 788	4 228	5 059	6 429	23 552	12.4
2.Vergi Dışı Normal Gelirler	8 329	9 244	6 224	5 543	6 320	6 118	33 449	-6.9
3.Faktör Gelirler	16 410	17 482	13 330	14 223	7 040	4 171	56 846	-24.0
4.Sosyal Fonlar	3 980	5 273	6 956	10 474	10 675	8 781	42 159	17.1
Toplam	115 624	126 907	119 244	145 456	154 361	161 439	707 107	6.9
Yıllık Yüzde Artış	-	9.7	- 6.1	21.9	6.1	4.4	-	-
5.Dış Borçlanma	6 914	6 940	3 022	4 855	8 066	4 880	27 763	-6.7
Genel Toplam	122 538	133 847	122 266	150 311	162 427	166 019	734 870	6.3
Yıllık Yüzde Artış	-	9.2	- 8.7	23.0	8.1	2.2	-	-

Kaynak: DPT 1979 **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Ankara : Yayın No: DPT.1664: 89.

III.BYKP'de, toplam kamu gelirlerinde yılda ortalama %11.6 artış olması beklenmiştir. Yalnız gerçekleşme yüzdesi 6.3 olmuştur. Bu durumu vergi gelirlerindeki gerçekleştirmeler etkilemiştir. Dolaysız vergilerde %15.2 olarak öngörülen yıllık ortalama artış oranı %16.6, dolaylı vergilerde %11.7 olarak öngörülen yıllık ortalama artış oranı %4.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden anlaşılacağı üzere vergiler içerisinde dolaysız vergilerin payında belirgin bir yükseliş göze çarpmaktadır. Dolaylı vergilerdeki bu geri kalma olayı yüzünden öngörülen toplam vergi geliri düzeyine ulaşamamıştır. Servet gelirlerinde ise planlanan hedefin üzerinde bir gerçekleşme olmuştur. Vergi dışı normal gelirlerin %0.6 azalması öngörülmüş ancak %6.9 oranında azalma olmuştur. Fakat faktör gelirleri %24.0 oranında gerilemiştir. Sosyal fonlarda hızlı bir gelişme gözlenmiştir. Bunun nedeni personel sayısında, keseneğe esas olan ücretlerde, maaşlarda olan artışlar ve kesinti oranlarındaki yükselişlerdir (DPT 1979:82). Dış borçlanmada yılda %13.0 oranında azalma öngörülmüş fakat yılda 6.7 oranında bir azalma gerçekleşmiştir.

1963-1967 yıllarında kamu gelirlerinin GSMH'ye oranı %22.5 iken, 1968-1972 yıllarında %24.9'a yükselmiş ve 1973-1977 yılları arasında ise bu oran %27'ye çıkmıştır. Ancak kriz yılları ile birlikte bu oranlar düşmüş 1978'de %26, 1979'da %20.6'ya inmiştir. Krize giriş yıllarında vergi yükü artmıştır. Vergi yükünün artması olumsuz iktisadi ortamda kamu otoritesinin artan finansman ihtiyacını karşılayabilmesi için vergileri arttırdığı anlamını taşımaktadır (Balkanlı 2002:420).

3.1.3.3. Dış Ticaret

III.BYKP'deki ihracat ve ithalat hedef ve gerçekleştirmeleri şu şekildedir:

Tablo 3.27. Dış Ticaret Gerçekleştirmeleri (Milyon Dolar)

		Dış Alım	Dış Satım	Dış Ticaret Açığı
1972				
	Plan (1976 fiyatlarıyla)	3 366	1 500	-1 866
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	3 366	1 500	-1 866
1973				
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	3 621	1 639	- 1 982
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	3 699	1 792	- 1 907
1974				
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	3 848	1 797	- 2 051
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	4 045	1 583	- 2 462
1975				
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	4 033	1 964	- 2 069
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	4 543	1 443	-3 100
1976				
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	4 329	2 131	- 2 198
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	5 128	1 960	- 3 168
1977				
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	4 553	2 288	- 2 265
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	5 116	1 643	- 3 473
III	Plan Toplamı			
	Plan (1976 Fiyatlarıyla)	20 384	9 819	- 10 565
	Gerçekleşme (1976 Fiyatlarıyla)	22 531	4 421	- 14 110

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 63.

III.BYKP döneminde oluşan dış satım ve dış alım değerleri, plan hedeflerinden sapmalar göstermiştir. Toplam dış satım III.BYKP boyunca, 1973 yılı dışında planlanan düzeyin gerisinde kalmıştır. Dış alım ise 1972, 1973, 1974 yıllarında planlanan hedefe ulaşamamıştır. Hedeflenen dış ticaret açığı 10.565 milyon dolar iken 14.110 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu durum ithalatın ihracattan fazla olduğunu göstermektedir.

Planda sanayi ürünlerine yönelik bir dış satımın olması üzerinde durulmuş, ancak dış satımdaki tarım sektörünün payı düşürülemedi, sanayi sektörünün payı arttırılamamıştır. Böylelikle plan dönemi sonunda tarım sektöründe ağırlıklı bir dış satım ortaya çıkmıştır. Tarım ürünleri dış alımı, madencilik sektörü dış alımı, sanayi ürünleri dış alımı plan hedeflerini aşmıştır.

1974 Petrol Krizi ile birlikte dış alım oldukça artmış, dış alım giderlerini karşılayabilmek için dış borçlanmaya gidilmiştir. Böylelikle bütçe dengesi sorunu da ortaya çıkmıştır. Dengenin sağlanabilmesi için MB kaynaklarına da başvurulmuştur. Bu durum enflasyonla sonuçlanmıştır. Böylelikle ekonomi bir tıkanma sürecine girmiştir (Balkanlı 2002:429-430).

Böylece dış ticaret hadleri aleyhimize çevrilmiş ve dış ticaret açığı artmaya başlamıştır. Bir süre dış ticaret açığı döviz rezervleri, işçi dövizleri ve dış yardımlarla kapatılmaya çalışılmış fakat kapatılamaması sonucu 1975'ten sonra kısa vadeli yabancı kredilere ve dövize çevrilebilir mevduat hesaplarına başvurulmuş bu yolla dış ticaret açığının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Dirimtekin, Berberoğlu, Erdem, Oktay 1993:38). Dış ticaret açığının belirtileri; ülke nüfusunun fazla olması ve nüfusun büyük kısmının çalışma çağında olmayan çocuk ve gençlerden oluşması, ülkenin zirai bünyeli olmasıdır (Dikmen 1967:92).

Ayrıca uygulanan döviz kuru politikası sonucu sermaye yoğun teknolojilere ağırlık verilmiş, sanayi mallarının ihracatına önem verilmemiş ve dış ticaret açığı gittikçe büyüyerek ekonomi dar boğaza girmiştir (Morgil 2002:46).

1965-1980 yılları arasında Türkiye'nin ihracatı içine makine-teçhizat, tekstil ve giyim gibi imalat ürünleri girmiştir. Böylelikle geleneksel mallar ağırlıklarını kaybetmiştir. 1965 yılında geleneksel malların ihracat içindeki payı %89 iken 1985 yılında bu oranın %36'ya düştüğü gözlenmektedir. 1965 yılında geleneksel malların ithalat içindeki payı %3, makine-teçhizat payı ise %12 oranında azalmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen dış ticaret açık vermeye devam etmiştir (İşgüden ve Ertel 1988: 20-23).

III.BYKP döneminde dış ekonomik ilişkilerde büyük iniş ve çıkışlar yaşanmıştır. Döviz tüketen bir ülke olarak dış ticaret açığı artma göstermiştir. 1974 yılında olan petrol krizi ve Kıbrıs Barış Harekatı sonucu dış ticaret açığı üç misli yükselmiştir. 1975 yılında dış ticaret açığının GSMH'ye oranı %8.7'ye çıkarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı %29.6'ya inmiştir (Tokgöz 1995:113).

Dönem boyunca dış ticaret açıklarının giderek büyümesi mal ihracatı ile ithalatı arasındaki farkın giderek açıldığı anlamına gelmektedir. Tarımsal ürün ihracatı arz yönünden ve dış talep yönünden sınırlıdır. Geleneksel ihraç ürünleri tütün, pamuk, fındık, kuru üzumdür. Sanayi ihracatı ise tarımsal ürün ihracatına göre daha azdır. Ayrıca sanayi ürünü kapsamına giren yatırım ve ara malı ihracatı, ihracatın çok küçük bir payını oluşturmakta ithalatın ise çok büyük bir payını oluşturmaktadır (DPT 1973b:68-69).

1970'li yıllarda enflasyon ve işsizlik beraber yaşanmaya başlamıştır. 1974'teki Kıbrıs Barış Harekatı'nın getirdiği yokluk oluşmuştur. Birinci ve ikinci petrol şoku yaşanmıştır. Tüm bu olumsuzluklar sonucu Türkiye 1978 yılını plansız geçirmiştir.

1978 yılı plansız bir yıl olarak geçmiştir. Ekonomide fiyat istikrarı bozulmuştur. 1978 Mart'ında yapılan devalüasyonun gerekli önlemler alınmadan yapılması iç fiyatları arttırmış ve dış kaynak katkısının gecikmesi sonucu finansman sıkıntısı içine girilmiştir. 1979 yılına gelindiğinde planlar önemini kaybetmeye başlamıştır. 1979-1983 yıllarını kapsayan IV.BYKP uygulamaya konulmuştur (Uludağ 1990:41).

3.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1979-1983)

Alt bölümlerde 1979-1983 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim, kamu sektörü genel dengesi ve dış ticaret konuları incelenmiştir.

3.1.4.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

IV.BYKP'de verilen ekonomik hedefler şu şekilde açıklanabilir. Ekonomide büyüme hızı %8.0 olarak hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin yıllık %8.0 büyüme hızını yakalayabilmesi için tarımda % 5,3, sanayide %9,9, hizmetler sektöründe %8,5 büyüme olması beklenmiştir. GSYİH'deki büyüme %8.2 olarak öngörülmüştür (DPT 2004a:5).

Ekonominin büyümesinde sürükleyici sektör olan sanayi sektörünün yapısal değişikliğe uğraması, 1978 yılında imalat sanayi içinde tüketim mallarının payının 1978 yılında %42.1 iken 1983 yılında %36.8'e düşmesi ara ve yatırım malları payının %57.9'dan %63.2'ye yükselmesi beklenmektedir. GSYİH içindeki sanayinin payının 1978'de %29 olan payının 1983 yılında %32'ye yükselmesi, tarımın payının ise %22'den, %19'a düşmesi hedeflenmiş, ayrıca iç tasarrufların GSMH'ye oranının %16.4'ten %22.4'e yükselmesi amaçlanmıştır (Tokgöz 2001:26).

Tablo 3.28. IV. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)	DIŞ TİCARET AÇIĞI Milyon Dolar
1978	2.9	52.6	-2311
1979	-0.4	63.9	-2808
1980	-1.1	107.2	-4999
1981	4.1	36.8	-4231
1982	4.5	27.0	-3097
1983	3.3	30.5	-3508
ORTALAMA	1.7	-	-

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 1995 *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16 : 112.

Plan döneminin ilk iki yılı olan 1979 ve 1980 yıllarında enflasyon kontrolden çıkmıştır. 1979 yılında % 63.9, 1980 yılında ise %107.2 oranında enflasyon yaşanmıştır. Her iki yılda da büyüme hızı eksilere inmiştir.

Kronik yüksek enflasyon kaynaklarının etkin kullanımını, dağılımını ve büyümeyi engellemiştir. Kronik enflasyon sonucu ekonomide belirsizlikler artmış, bireylerin uzun vadeli yatırımlarını kısa vadeli yatırımlara dönüştürmesine neden olmuştur (Terzi 2004:73).

3.1.4.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

IV.BYKP döneminde öngörülen büyüme hızının gerektirdiği harcamalar toplam kamu gelirlerinde artışı zorunlu kılmıştır. Plan dönemi başında 314.6 milyar lira tahmin edilen toplam gelirlerin, dönem sonunda 556.6 milyar lira olması hedeflenmiştir. Bu hedefe ulaşılabilmesinde vergi gelirlerindeki ve faktör gelirlerindeki artışın önemli etkisi olacağı beklenmiştir.

Yıllar itibariyle IV.BYKP'deki kamu gelir hedefleri şu şekildedir:

Tablo 3.29. Kamu Kesimi Gelir Hedefleri (1978 Fiyatlarıyla Milyar TL)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
1.Vergiler	248.0	273.1	302.4	338.0	378.9	425.2
Dolaysız	126.0	134.1	150.2	169.8	192.7	218.9
Dolaylı	119.3	136.0	148.9	164.5	182.1	201.8
Servet	2.7	3.0	3.3	3.7	4.1	4.5
2.Vergi Dışı Gelirler	6.8	7.2	7.8	8.3	9.0	9.6
3.Faktör Gelirleri	19.5	28.2	40.4	49.6	62.8	76.0
4.Sosyal Fonlar	9.1	4.8	2.2	0.9	-1.3	-0.3
Toplam	233.4	313.3	352.8	396.8	449.4	507.8
5.Dış Borçlanma	31.2	33.8	36.9	40.0	43.3	48.0

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 218.

Ayrıca IV.BYKP döneminde toplam gelirlerin %77.2'sini vergi gelirlerinden, %11.6'sını faktör gelirlerinden, %2.1'ini vergi dışı normal gelirlerden ve sosyal fonlardan, %9.1'ini ise dış borçlanmadan oluşması öngörülmüştür (DPT 1979:216).

Kamu harcamalarının IV.BYKP döneminde toplam 2.497.8 milyar lira olması, toplam harcamaların %44.3'ünün cari harcamalardan, %37.4'ünün yatırım harcamalarından ve %18.3'ünün ise transfer harcamalarından oluşması gereği belirtilmiştir (DPT 1979:126).

Yıllar itibariyle IV.BYKP'deki kamu harcama hedefleri şu şekildedir:

Tablo 3.30. Kamu Kesimi Harcama Hedefleri (1978 Fiyatlarıyla Milyar TL)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Cari Harcamalar	168.9	182.5	198.9	218.3	241.1	266.2
Yatırım Harcamaları	121.5	140.3	164.3	186.4	208.9	233.8
Transfer Harcamaları	55.1	64.9	73.4	90.0	106.0	122.8

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 219.

3.1.4.3. Dış Ticaret

IV.BYKP döneminde ödemeler dengesi hedefleri belirlenirken:

- Dış ekonomik ilişkilerin çok yönlü olmasına,
- Dışsatım, turizm ve görünmeyen işlemlerden sağlanan döviz gelirlerini arttırılmasına,
- Sanayileşme çabalarına uygun nitelik ve nicelikte dışalım gereksinmelerinin karşılanmasına,
- Sağlıklı ve uygun koşullarda bir borçlanma politikası uygulanmasına önem verilmiştir (DPT 1979:242).

Dışsatım hedefleri belirlenirken, geçmiş dönemlerdeki gelişmeler geleneksel dışsatım ürünlerinin dış talebi ve potansiyel dışsatım olanakları değerlendirilmiştir. Uzun dönemli ticaret anlaşmalarının, belirli mallarda sürekli bir dışsatım artışına imkan verebilmesi için, dışsatıma konu olan hammaddelerde üretim, yurtiçi kullanım ve dışsatım miktarlarının dengeli olması öngörülmüştür (DPT 1979:243).

Ayrıca dışsatımın arttırılmasının yanı sıra, yapısında da sanayi ürünleri lehine bir gelişme olması beklenmiştir. İmalat sanayi dışsatımında da büyük bir artışın olması öngörülmüştür. 1978 yılında döviz darboğazı nedeniyle dışalımın düşük bir düzeyde gerçekleşeceği hedeflenmiştir. Turizmin bir gelir kaynağı olma niteliğinin plan döneminde de sürdürülmesi amaçlanmıştır. Batı ekonomilerindeki durgunluğun plan dönemi içerisinde canlanmaya geçeceği kabul edilerek, yurtdışına giden ve yurda gelen işçi sayılarında artış beklenmiştir (DPT 1979:243-247).

Tablo 3.31. Ödemeler Dengesi (Milyon Dolar)

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
I. Cari İşlemler						
A) Dış Ticaret						
1. Dış Satım (FDB)	2300	2750	3200	3750	4450	5400
2. Dış Alım (CIF)	-4500	-5000	-5550	-6100	-6700	-7400
DIŞ TİCARET DENGESİ	-2200	-2250	-2350	-2350	-2250	-2000
B) Görünmeyen Kalemler						
1. Dış Borç Faiz Ödemeleri	-615	-795	-1000	-1100	-1210	-1399
2. Turizm ve Dış Seyahat	65	127	173	250	373	468
3. İşçi Gelirleri	915	1.100	1.150	1.150	1.150	1.200
4. Kar Transferleri	-70	-75	-90	-110	-140	-160
5. Proje Kredileri Hizmet Ödemeleri	-30	-42	-48	-60	-63	-69
6. Diğer Görünmeyenler	335	350	450	500	550	610
C) Görünmeyen Kalemler Dengesi	600	665	635	630	660	650
CARI İŞLEMLER DENGESİ	-1600	-1585	-1715	-1720	-1590	-1350
II. Sermaye Hareketleri						
1. Dış Borç Ödemeleri	-740	-790	-965	-1200	-1900	-2200
2. Özel Yabancı Sermaye	40	80	150	250	400	500
3. Proje Kredileri	400	800	950	1100	1250	1400
4. Bedelsiz Dışalım	100	100	50	50	50	50
5. Program Kredileri	1800	1400	1550	1540	1850	1680
SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	1600	1590	1735	1740	1650	1430
III. Rezerv Hareketleri	-	-5	-20	-20	-60	-80

Kaynak: DPT 1979 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983). Ankara : Yayın No: DPT.1664: 248.

IV.BYKP'yi hazırlayan hükümet ve teknik kadro bir yıl içinde görevden ayrılmıştır. Dönemde çalkantıların olması halkın can ve mal güvenliğinin sağlanmasını bile olumsuz etkilemiştir. IV.BYKP'nin öngördüğü hedefleri ve bu hedeflerin gerçekleşme düzeylerini inceleme olanağı yoktur. Çünkü bu dönemde Türk insanı yoksullaşmış ve ekonomi gerilemiştir (Tokgöz 1995:117).

Yaşanan döviz kıtlığı sonucunda Kasım 1979'da petrol fiyatları 24 dolara yükselmiş, yatırımlar ertelenmiş, üretim daralmış, mal kıtlığı başlamış ve kuyruklar oluşmuştur. Bu olumsuz tablo 1981 yılına kadar devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin desteği ile hükümet halkın can ve mal güvenliğini sağlamış böylelikle ekonomideki makro göstergeler olumlu yönde etkilenmeye başlamıştır. 1981 yılında 1 dolar 142 TL olmuştur. Bu durum ihracatı, işçi dövizlerini ve net turizm gelirlerini olumlu

yönde etkilemiştir. 1981 yılı başında Türkiye ihracatında Ortadoğu ülkelerinin payı artmıştır. IV.BYKP döneminde istikrar programı gündeme gelmiş IV.BYKP kesintiye uğramıştır. 24 Ocak kararları diye isimlendirilen istikrar programı ile plan tamamen rafa kaldırılmıştır. Anti-enflasyonist ve dışa açılmayı özendiren bu önlemler ile ülke ekonomisi gelişmeye başlamıştır. Enflasyon tekrar iki haneye indirilebilmiş, ihracat içinde sanayi mallarının payı %64, dış borç miktarı ise 17 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Tokgöz 1995:117-120).

IV.BYKP 1970'lerin sonunda ağırlaşan krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla tamamen rafa kaldırılmıştır.

3.1.5. İthal İkameci Kalkınma Planlarının Hedeflerine Ulaşma Dereceleri

İthal ikameci kalkınma planları dönemi 1980 ile sona ermektedir. Her ne kadar IV.BYKP'ni hedeflenen bitiş tarihi 1983 olsa dahi ülkede yaşanan siyasal, ekonomik istikrarsızlıklar sonucu IV.BYKP 1980 ihtilali ile rafa kaldırılmıştır. Aşağıda verilen tabloda ilk üç planın hedeflere ulaşma dereceleri gösterilmektedir.

Tablo 3.32. İthal İkameci Kalkınma Planlarının Hedeflerine Ulaşma Dereceleri

I.BYKP	% 45
II.BYKP	% 58
III.BYKP	% 39
IV.BYKP	-----

Kaynak: AYKAÇ, Burhan 1990 "Kalkınmanın Önkoşulu: İyi İşleyen Bir Personel Sistemi" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi : 480.

I.BYKP'nin hedeflere ulaşma yüzdesi 45, II.BYKP'nin hedefler ulaşma yüzdesi 58, III.BYKP'nin hedeflere ulaşma yüzdesi 39'dur. Hedeflere ulaşma dereceleri açısından en başarılı olan plan II.BYKP'dir.

Ülkemizde kalkınma planlarındaki hedeflerinin başarı derecesinin düşük olmasının sebebi planlamaya salt bir iktisat tekniği olarak bakılması, idari ve hukuksal yöntemlerin ihmal edilmesidir (Aykaç 1990:480). DPT tarafından hazırlanan ve uygulanması için hükümete sunulan bu planlarda olumlu sonuç elde edebilmek için sadece kamu sektörünün çabaladığı görülmektedir. Böylelikle tüm bu öngörülen hedeflerde devletin ekonomideki ağırlığı ortaya çıkmaktadır.

Bu durumda devlet bazı alanlarda kaynak israfına yol açan tekellere sebebiyet vererek rekabetin ortadan kalkmasına neden olmakta, her hizmet devletten beklenir hale gelmekte, kişilerin girişimciliği engellenerek kaynaklar etkin kullanılamamakta, siyasi tercihler ekonomik tercihlerin önüne geçmektedir (İnan 1999:77).

1977'den sonra ithal ikameci model sürdürülemez hale gelmiş, aşırı değerli döviz kuru ihracatçı sektörler açısından dengesizlikleri meydana getirmiş, sanayi sektörü kendi kullandığı döviz kazanamaz olmuş, ulusal ekonomide yüksek enflasyon patlak vermiştir. Ayrıca cari işlemler açığı büyümüş, negatif büyümeler gerçekleşmiş, dış borç alınamaması sonucu ithalat girdilerini kullanan sanayi sektöründe daralmalar yaşanmıştır (Yeldan 2004:43).

3.2. 1980 SONRASI İHRACATA DAYALI KALKINMA PLANLARI DÖNEMİNİN EKONOMİK YÖNDEN İNCELENMESİ

1980 öncesinde makroekonomik göstergeler denildiğinde önemli olan kamu gelirleri-giderleri ve dış ticarettir. 1980 sonrası dışa açılma ile birlikte yeni makro göstergeler de gündeme gelmeye başlamıştır. 1980 öncesi önem arz eden sorunlar ekonomik nedenlere bağlı olarak öngörülürken 1980 sonrası ekonomik hedeflerin gerçekleşmesini sağlayan etkenler sadece ekonomik etkenler değil, siyasi, sosyal, doğal afetler ve dünya konjonktüründeki dalgalanmalar olarak da karşımıza çıkmaya başlamıştır. Büyüme hızları 1980 sonrasında çok inişler çıkışlar yaşamış ve artık temel hedef olmaktan çıkmıştır. İlk perspektifteki gibi temel hedef değildir. Asıl

hedef olarak ihracatın büyümesi gözükmemektedir. Temel hedef ihracata dayalı büyümedir.

3.2.1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1985-1989)

1984 yılına gelindiğinde ülke askeri rejimden çıkmış, serbest piyasa yürürlüğe konmuştur. Katma Değer Vergisi İadesi gelmiş, mal ve hizmetler serbest piyasada üretilmeye başlamıştır. Böyle bir dönemde V.BYKP uygulanmaya başlamıştır. Alt bölümlerde 1985-1989 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim, kamu sektörü genel dengesi ve dış ticaret konuları incelenmiştir.

3.2.1.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

V.BYKP'de ekonomide büyüme hızı %6,3 olarak hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin yıllık %6,3 büyüme hızını yakalayabilmesi için tarım sektöründe büyüme %3,6, sanayi sektöründe büyüme %7,5, hizmetler sektöründe büyüme ise %6,5 olması amaçlanmıştır. Ayrıca GSYİH'deki büyümenin %6.3 olması öngörülmüştür (DPT 2004a:5).

Tablo 3.33. V. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)
1984	5.9	50.3
1985	5.1	43.2
1986	8.1	29.6
1987	7.4	32.0
1988	3.7	68.3
1989	1.9	69.6

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi, Ankara: İmaj Yayınevi :30.

1986 ve 1987 yıllarında %6.3'lük büyümenin üzerinde gerçekleştirmeler olmuştur. Plan dönemi sonunda tarım sektöründe büyüme %0.8, sanayi sektöründe

büyüme %6.5, hizmetler sektöründe büyüme %5.0, GSYİH'daki ise %4.6 oranında büyüme gerçekleşmiştir (DPT 2004a:5). Üç sektördeki büyüme hızı beklenenin altında gerçekleşmiştir. Özellikle sanayileşmeye önem veren planda sanayi sektöründe beklenen istikrar sağlanamamıştır.

Planda enflasyon hedefinin 1989'da %10 olacağı belirtilmiştir (DPT 1985a:34). 1984'ten itibaren enflasyon düşme trendine girmiştir. 1984 yılında %50.3 gerçekleşen enflasyon oranı 1985 yılında %43.2, 1986 yılında %29.6 oranında gerçekleşmiştir. 1986 yılından sonra enflasyon yükselmiş, 1987 seçimlerinin olması ile uygulanmakta olan para ve maliye politikalarının gevşetilmesi, personel giderlerinin artması sonucu 1988 yılında enflasyon en üst noktaya çıkarak %68.3 oranında gerçekleşmiştir. Çünkü seçimlerde izlenen politikalar olumsuz etkilerini bir sonraki sene göstermiştir. Bu durumda enflasyon bir türlü aşağıya çekilememiş, 1989 yılına gelindiğinde enflasyon oranının %69.6'larda seyrettiği görülmüştür. Hükümetin ihracat malı üretenleri değil de aracıyı desteklemesi sonucu hayali ihracat kavramı ortaya çıkmış ve her türlü ithalatın serbest bırakılması ile ithalatçı olma durumu teşvik edilmiştir.

3.2.1.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

Dönem sonunda toplam kamu gelirleri içinde vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payının yükseleceği belirtilmiştir. Planda sosyal fonlardaki kaynak açığının artarak devam edeceği dönem sonunda bu artışın %50 olacağı öngörülmüştür (DPT 1985a:22).

Tablo 3.34. Kamu Kesimi Genel Dengesi (Cari fiyatlarla Milyar TL)

	1985	1986	1987	1988	1989
1. Vergiler	4.232	7.194	10.906	18.338	33.744
A. Vasıtasız	1.669	2.904	4.318	7.082	14.618
B. Vasıtalı	2.562	4.291	6.588	11.256	19.125
2. Vergi Dışı N. Gelirler	786	1.515	1.316	2.131	3.161
3. Faktör Gelirleri	1850	2.827	4.223	8.201	11.385
4. Sosyal Fonlar	-39	-99	211	-323	-273
5. Cari Transferler	-1729	-3789	-6441	-10.806	-17.790
I. Kamu Harcanabilir Gelir	5098	7649	10.213	17.542	30.226
II. Cari Giderler	-2375	-3.491	-5.263	-8.704	-19.372
III. Kamu Tasarrufu	2723	4.157	4.950	8.838	10.854
IV. Yatırımlar	-3167	-5.247	-7.719	-10.931	-16.953
V. Tasarruf Yatırım Farkı	-444	-1089	-2.767	-2.093	-6.099
VI. Sermaye Transferi	-208	-215	-673	-1270	-1733
VII. Kasa-Banka/Borçlanma	652	1304	3441	3.363	7.832

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 69.

Toplam kamu gelirleri içindeki vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin 1985-1989 yılları arasında arttığı görülmektedir. Sosyal fonlarda 1985-1986 yılları arası %153'e yakın bir azalma, 1986-1987 yılları arası %113'e yakın bir artış, 1987-1988 yılları arası %53'e yakın bir azalma, 1988-1989 yılları arası ise %15 oranında bir artış gerçekleşmiştir.

3.2.1.3. Dış Ticaret

İhracatın 1985 yılında 7.855, 1986 yılında 8.955, 1987 yılında 10.370, 1988 yılında 12.140, 1989 yılında ise 14.495 milyar dolar olması öngörülmüştür. İthalatın 1985 yılında 10.770, 1986 yılında 12.115, 1987 yılında 13.790, 1988 yılında 15.845, 1989 yılında ise 18.290 milyar dolar olması hedeflenmiştir (DPT 1985a:21).

Tablo 3.35. Toplam İhracat (Milyon Dolar)

	1985	1986	1987	1988	1989
İhracat	7.958	7.457	10.190	11.662	11.625

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36.

İhracat miktarı 1985 yılında beklenenin üzerinde gerçekleşmiş, 1986, 1987,1988 ve 1989 yıllarında beklenenin altında seyir etmiştir. Özellikle 1989 yılında 2.87 milyar dolarlık büyük bir sapma gerçekleşmiştir.

Tablo 3.36. Toplam İthalat (Milyon Dolar)

	1985	1986	1987	1988	1989
İthalat	11.343	11.105	14.158	14.335	15.792

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 38.

İthalat miktarı 1985, 1987 yıllarında hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllar hedeflenenin altında seyir etmiştir.

Tablo 3.37. V. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı

YILLAR	DIŞ TİCARET AÇIĞI Milyon Dolar	CARI İŞLEMLER AÇIĞI Milyon Dolar
1984	-3623	-1407
1985	-3385	-1013
1986	-3648	-1465
1987	-3967	-806
1988	-2673	1596
1989	-4167	961

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi, Ankara: İmaj Yayınevi :30.

Tabloda 1984-1989 yılları arası dış ticaret ve cari işlemler açığı gösterilmektedir.

3.2.2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1990-1994)

1988 yılında liberalleşme hareketleri hızlanmış, ihracat ve ithalat artışları yaşanmıştır. Diğer kalkınma planlarında öncelik verilmeyen ihracat ve ithalat kalemlerinde politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. VI.BYKP enflasyonla mücadele ve fiyat ayarlarının yapılması yönünde eğilimi olan bir plandır.

VI. Plan'ın birinci yılında dünyada siyasi ve ekonomik dengeler bozulmuştur. Doğu Bloku ülkeleri sosyalizmi terk etmeye başlamışlardır. Ayrıca Türkiye'yi yakından ilgilendiren en önemli olay Irak diktatörü Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. Bu durumda ABD ve Suudi Arabistan Irak'a savaş açmış ve Irak yenilmiştir. Türk askerlerinin savaşa katılmamasına rağmen II. Dünya Savaşı'ndaki durum ortaya çıkmıştır. Bu durumda ülkede enflasyon, işsizlik ve terör oluşmuştur. 1992 yılına gelindiğinde zamanın hükümeti söylediklerini yapamamıştır. Ülke vergilendirilemeyen gelir sahipleriyle, vergi kaçırانlarla isyan eden sendikacı işçilerle çalkalanmaya başlamıştır. 1994 yılına gelindiğinde Türkiye içte ve dıştaki olumsuzluklarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

Olumsuz koşullar içinde 27 Ocak 1994 yılında TL Dolar karşısında %13.6 oranında devalüe edilmiştir. Hazine nakit açığını kapatmak için 3 ay vadeli %90 faizli Hazine Bonusu çıkarmıştır. Bu durumda da bankalar bir yıl vadeli mevduat faizini %105'e çıkarmışlardır. Böylelikle mali piyasalarda olumsuzluklar yaşanmaya başlamıştır (Tokgöz 2001:34).

Ülkede kamu açıkları artmış, iç faiz oranları yükselmiş ve TL reel anlamda aşırı değerlenmiştir. Sıcak para girişinde bir artış olmuştur. İhracat yavaşlamış, ithalat artış göstermiştir. Bu durumda dış ticaret açığı yükselmeye başlamıştır. Böylelikle 1994 yılı krizli bir yıl olmuştur (DPT 1995:5).

1994 yılı sonrası sıkı para politikası uygulamasına geçilmiş, ücretlerin kısılarak yurtiçi talebin daraltılmasına çalışılmıştır. Amaç mal piyasalarında durgunluğun sağlanması ayrıca yüksek faiz politikasıyla iç ve dış borçlanma olanaklarının genişletilmesidir (Yeldan 2004:51)

Alt bölümlerde 1990-1994 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim, kamu sektörü genel dengesi, dış ticaret ve özelleştirme konuları incelenmiştir.

3.2.2.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

Planda büyüme hızının %7 olması, tarım sektöründeki büyümenin %4.1, sanayi sektöründeki büyümenin %8.1, hizmetler sektöründeki büyümenin %6.7 büyümesi belirtilmiştir. Ayrıca GSYİH'deki büyümenin ise %6.8 olması öngörülmüştür (DPT 2004a:5).

Tablo 3.38. VI. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)
1990	9.4	48.6
1991	0.3	59.2
1992	6.4	61.4
1993	8.1	60.3
1994	-6.1	149.6
1995	8.0	64.9

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, Ankara: İmaj Yayınevi :37.

Yıllık hedeflenen %7'lik büyüme hızı 1990, 1993 ve 1995 yıllarında aşılmıştır. Planın ikinci yılı olan 1991 yılında büyüme %0.3'lere kadar düşmüştür. VI.BYKP döneminde büyüme hızında çok büyük dalgalanmalar olmuştur. Özellikle 1994 yılına gelindiğinde negatif bir büyüme görülmektedir.

Plan dönemi sonunda gerçekleşen büyüme %3.5 olmuş, tarım sektörü %1.6, sanayi sektörü %3.8, hizmetler sektörü ise %4.1 oranında büyümüştür. GSYİH'deki büyüme ise %3.6 olarak gerçekleşmiştir (DPT 2004a:5). Yıllık büyüme hedeflenenlerin altında gerçekleşmiş olmasına rağmen plan dönemi boyunca yüksek büyümelere ulaşılmıştır.

Planda 1994 yılında enflasyon artış hızının %13.5 dolayına inmesi öngörülmüştür (DPT 1990:35). Plan dönemi boyunca %50-60 düzeylerinde enflasyonla mücadele edilirken 1994 yılına gelindiğinde enflasyon oranı %149.6 oranında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranındaki artışın sebebi 1994 yılında yaşanan krizdir. Plan dönemi boyunca ortalama enflasyon %75.82 oranında olmuştur.

3.2.2.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

Plan döneminde yıllık vasıtasız vergilerin %7.2, vasıtalı vergilerin %7.7, faktör gelirleri ve vergi dışı normal gelirlerin %7.1 oranında artması öngörülmüştür (DPT 1990:22). Planda kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payında artış olacağından bahsedilmiştir.

Tablo 3.39. Kamu Kesimi Genel Dengesi (GSMH'ya Oranlar %)

	1990	1991	1992	1993	1994
1.Vergiler	15.4	16.3	17.3	17.6	18.5
A.Vasıtasız	6.5	7.0	7.3	7.2	8.1
B.Vasıtalı	8.9	9.3	10.0	10.4	10.4
2.Vergi Dışı N. Gelirler	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5
3.Faktör Gelirleri	3.1	0.6	-0.1	0.7	2.1
4.Sosyal Fonlar	0.1	-0.3	-0.4	-0.9	-1.2

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 70.

Vasıtasız vergilerdeki artış 1990-1991 yılları arasında %9.2, 1991-1992 yılları arasında %9.5, 1992-1993 yılları arasında %10.1 azalış, 1993-1994 yılları arasında %8.8 artış gerçekleşmiştir. Ancak %7.2'lik hedef tutturulamamıştır. Vasıtalı vergilerdeki artış 1990 -1991 yılları arasında %9.5, 1991-1992 yılları arasında %9.3, 1992-1993 yılları arasında %9.6 olarak gerçekleşmiş ve %7.7'lik hedef tutturulamamıştır. Vergi dışı normal gelirlerde yıllık %7.1 artış öngörülmüş 1990'dan 1993'e kadar yıllık artış olmamıştır. 1993-1994 yılları arasında %9.3'lük bir artış gerçekleşmiştir. Faktör gelirlerinde 1990-1992 yılları arasında azalışlar gerçekleşmiş, 1993-1994 yılları arasında %3.3 oranında artış olmuştur. Hedeflenen yıllık %7.1 artış tutturulamamıştır.

3.2.2.3. Dış Ticaret

İhracatın 1990 yılında 13.444, 1991 yılında 15.272, 1992 yılında 17.527, 1993 yılında 20.039, 1994 yılında 22.832 ise milyar dolar olması öngörülmüştür.

İthalatın 1990 yılında 18.509, 1991 yılında 18.454, 1992 yılında 20.785, 1993 yılında 23.426, 1994 yılında ise 26.655 milyar dolar olması hedeflenmiştir (DPT 1990:21).

Tablo 3.40. Toplam İhracat (Milyon Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
İhracat	12.959	13.594	14.715	15.345	18.109

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36.

İhracat miktarı 1990, 1991, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında hedeflenenin altında gerçekleşmiştir.

Tablo 3.41. Toplam İthalat (Milyon Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
İthalat	22.302	21.047	22.871	29.428	23.270

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 38.

İthalat miktarı 1990, 1991 yıllarında hedeflenenin üzerinde 1992, 1993, 1994 yıllarında ise hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. 1994 yılında yapılan devalüasyon sonucu aşırı değerli TL büyük değer kaybetmiştir. İthalat azalmış, ihracat artmıştır.

Plan dönemi sonunda ihracat 18 milyar dolar, iç borç 800 trilyon, dış borç 65 milyar doları aşmıştır. İşsizliğin ve negatif bir büyümenin olduğu stagflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonomi giderek büyümüştür (Tokgöz 2001:37).

Tablo 3.42. VI. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı

YILLAR	DIŞ TİCARET AÇIĞI Milyar Dolar	CARİ İŞLEMLER AÇIĞI Milyar Dolar
1990	-9.3	-2.6
1991	-7.5	0.3
1992	-8.2	-0.9
1993	-14.1	-6.4
1994	-5.2	2.0
1995	-14.1	-2.3

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi, Ankara: İmaj Yayınevi :37.

Tabloda 1990-1995 yılları arası dış ticaret ve cari işlemler açığı gösterilmektedir.

3.2.2.4. Özelleştirme

Planda özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesinden ve piyasaların liberalleştirilmesinden bahsedilmiştir (DPT 1990:34).

Tablo 3.43. Özelleştirme Gelir ve Giderler (Bin dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
Toplam Özelleştirme Gelirleri	502.549	225.665	284.982	414.048	565.424
Toplam Özelleştirme Giderleri	-18.209	-29.342	-126.681	-62.271	-54.539
Özelleştirme Gelir Giderleri Farkı	370.756	196.323	157.623	351.778	492.370

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 91.

1990 yılından 1991 yılına toplam özelleştirme gelirlerinde 276.884 bin dolar azalma gerçekleşmiştir. 1992-1994 yılları arasında ise toplam özelleştirme gelirlerinde artış söz konusudur. Özelleştirmenin tabana yayılabilmesi için blok satış yapılmamalı halka arz edilebilmeli, borsada satılmalıdır.

1990 yılında blok satış 20.076 bin dolar iken halka arz 315.470 bin dolar, borsada satışı ise 165.071 bin dolardır. 1991 yılında blok satış 43.613 bin dolar iken, halka arz 70.202 bin dolar, borsada satış ise 106.933 bin dolardır (DPT 2004a:91).

Bu durumda özelleştirmenin tabana yayıldığı görülmektedir. 1992,1993, 1994 yıllarında %99 oranında blok satış yapılmaktadır. Planda öngörülen özelleştirmenin yapılması hedefinin tutması 1992, 1993, 1994 yıllarında söz konusu olmamıştır.

1994 yılında 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu çıkartılmış, bu kanunla istihdam kayıplarının olumsuz etkisini azaltmak için İş Kaybı Tazminatı verilmeye başlanmıştır (DPT 1995:166).

Tablo 3.44. Sermaye Hareketleri Hedefleri (Milyon Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994
Sermaye Hareketleri	-522	-1050	-1509	-1847	-1747
Özel Yabancı Sermaye	700	900	1100	1350	1500
Diğer Uzun Vadeli Sermaye	-525	-525	-1000	-1117	-1275
Kısa Vadeli Sermaye hareketleri	-697	-1425	-1609	-2080	-1972

Kaynak : DPT 1990 Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994),Ankara:Yayın No: DPT.2174 : 21.

Sermaye hareketleri hedeflerine bakıldığında 1991 yılında 1 milyar dolar açık verilmesi öngörülmüştür.

Tablo 3.45. Sermaye ve Finans Hesabı (Milyon Dolar)

	1991	1992	1993	1994
Sermaye ve finans Hesabı	-2.397	3.648	8.903	-4.257
Yurtdışında Doğrudan Yatırım	-27	-65	-14	-49
Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	810	844	636	608
Portföy Hesabı-Varlıklar	-91	-754	-563	35
Portföy Hesabı-Yükümlülükler	714	3.165	4.480	1.123

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 46.

1991 yılında sermaye hareketlerinde 2 milyar dolar açık gerçekleşmiştir. Sermaye hareketlerinde önemli olan yurtiçi ve yurtdışı doğrudan yabancı sermayenin artmasıdır. Çünkü bu tür sermaye hareketleri üretim amaçlı olup uzun süreli sermaye hareketlerini vermektedir. Portföy hesabı kısa süreli sermaye hareketini vermektedir. Hedge paraları da denen bu sermaye hareketlerinin dönem boyunca arttığı görülmektedir. Bu nedenle sermaye hesabı hedeflenenin üzerinde bir açık vermiştir. Yapılması gereken Hedge paralarının kontrol altına alınması ekonomik istikrarsızlığa yol açmasının önlenmesidir.

Planda yabancı sermayenin teşvik edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Ayrıca planda teşvik politikası çerçevesinde, araştırma ve geliştirme, ileri teknoloji, çevre kirliliğini önleme, doğal kaynakların harekete geçirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. VI.BYKP döneminde teşvik politikaları ön plana çıkmıştır (DPT 1990:31).

3.2.3. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (1996-2000)

VII. plan dönemine 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkileri ile girilmiştir. Krizin etkileri 1995 yılında görülmeye başlanmıştır. VII.BYKP 1994 yılında yaşanan krizin olumsuz etkilerini bertaraf etmek için uygulanmıştır.

Planla AB ile imzalanan GB Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Hükümet plan döneminde denk bir bütçe tasarımını Meclis'e sunduğunu ilan etmiştir. Amaçlanan kamu gelirlerinde artış ve kamu harcamalarında bir azalma değildir. Denk bir bütçenin yapılmasıdır. Böyle bir bütçe tasarımının sunulması Cumhuriyet tarihinde ilk defa yapılmıştır. Alt bölümlerde 1996-2000 yılları arası GSMH büyümesi ve üretim, kamu sektörü genel dengesi, dış ticaret ve özelleştirme konuları incelenmiştir.

3.2.3.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

VII.BYKP dönemindeki hedeflemeler şu şekildedir:

VII. BYKP'nda ekonomik hedefler iki büyüklük arasında verilmiştir. Ekonomide büyüme hızının %5.5–7.1 aralığında gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Bu durumda ekonominin bu aralıkta büyüme hızını yakalayabilmesi için tarımda %2.9–3.7 aralığında, sanayide %6.0–7.7 aralığında, hizmetler sektöründe ise %5.1–6.8 aralığında bir büyümeyi yakalaması amaçlanmıştır. Ayrıca GSYİH'nin %5.0-6.6 aralığında bir büyüme yakalaması öngörülmüştür (DPT 2004a:5).

Tablo 3.46. VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)
1996	7.1	84.9
1997	8.0	91
1998	3.9	54.3
1999	-6.4	62.9
2000	5.0	32.7

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi**, Ankara: İmaj Yayınevi : 49.

Türkiye 1996 yılında %7.1 oranında ve 1997 yılında ise %8.0 oranında bir büyüme gerçekleştirmiştir. 1996 yılında gerçekleşen enflasyon oranı %84.9, 1997 yılında ise bu oran %91 düzeyine yükselmiştir. Plan ve program hedeflerin üzerinde bir büyümenin olması yüksek enflasyon sonucu olmuştur. Ancak 1998 yılına gelindiğinde büyüme hızı %3.9 düzeyine inmiştir. 1999 yılında olan büyük deprem sonucu ülke negatif bir büyüme ile karşı karşıya kalmıştır. 2000 yılında ise büyüme %5.0 olarak gerçekleşmiştir.

Plan dönemi sonunda gerçekleşen büyüme %3.8 olmuş, tarım sektörü %1.7, sanayi sektörü %4.0, hizmetler sektörü ise %4.5, GSYİH ise %3.9 oranında büyümüştür (DPT 2004a:5). Hedeflenen GSMH, GSYİH ve sektörlerdeki büyüme hedeflerine ulaşamamıştır.

Planda enflasyon oranının %22.5'ten %21.6'ya çekilmesi öngörülmüştür (DPT 1995:213). Hedefleme tutturulamamıştır. Kasım 2000 krizinde bankacılık sisteminden kaynaklanan ve tüm mali piyasaları sarsan bir kriz ortaya çıkmış, tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen enflasyon aşağı çekilebilmiş, enflasyonun %40'lar düzeyinde gerçekleşmesi sağlanmıştır.

3.2.3.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

Kamu kesimi gelir tahminleri yapılırken AB ile GB'den doğacak vergi kaybının telafi edilmesi, vergi idaresinin etkinliğinin artırılması, kayıtdışı

faaliyetlerin vergi kapsamına alınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca mali disiplinin sağlanması ön plana çıkarılmıştır (DPT 1995:213).

**Tablo 3.47. Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaların Hedefi
(GSMH'ya Oranları %)**

	1996	1997	1998	1999	2000
1.Vergiler	18.9	19.0	19.5	19.7	20.0
A.Vasıtasız	7.3	7.4	7.5	7.6	7.7
B.Vasıtalı	11.6	11.6	11.9	12.1	12.3
2.Vergi Dışı N.Gelirler	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4
3.Faktör Gelirleri	1.0	1.0	10.9	0.8	0.8
4.Sosyal Fonlar	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
5.Dış Borçlanma(Net)	0.8	0.8	0.8	0.8	0.9

Kaynak: DPT 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara : 213.

**Tablo 3.48. Kamu Kesimi Toplam Gelir ve Harcamaların Gerçekleşmesi
(GSMH'ya Oranları %)**

	1996	1997	1998	1999	2000
1.Vergiler	17.8	19.5	20.4	21.8	24.7
A.Vasıtasız	6.5	7.2	8.9	9.2	9.5
B.Vasıtalı	11.3	12.3	11.5	12.6	15.2
2.Vergi Dışı N.Gelirler	1.1	1.2	1.3	1.5	2.2
3.Faktör Gelirleri	4.5	5.0	5.0	4.8	3.5
4.Sosyal Fonlar	-1.8	-2.3	-2.3	-3.0	-1.9
5.Dış Borçlanma(Net)	-1.2	-1.0	-0.9	2.1	3.7

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 70.

1996 yılında vergilerin GSMH içindeki payının hedeflenenin altında, diğer yıllarda ise hedeflenenin üzerinde gerçekleşmelerinin olduğu görülmektedir. Vergi dışı normal gelirler 1996-2000 dönemi boyunca %1.4 oranına ulaşamamıştır. Faktör gelirleri ise 1998 yılında hedeflenenin altında gerçekleşmiştir.

3.2.3.3. Dış Ticaret

Planda hedefleme tek yıl üzerinden yapılmış olup, 2000 yılında toplam ihracatın 42.7-43.7 milyar dolar arasında yapılması öngörülmüştür. Toplam ithalat hedefinin ise 68.8-73.2 milyar dolar arasında yapılması amaçlanmıştır.

Tablo 3.49. Toplam İhracat Hedefi (Milyar Dolar)

2000	
İhracat	42.7 – 43.7

Kaynak: DPT 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara : 211.

Tablo 3.50. Toplam İthalat Hedefi (Milyar Dolar)

2000	
İthalat	68.8 – 73.2

Kaynak: DPT 1995 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000). Ankara : 211.

Tablo 3.51. Toplam İhracat (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	23.225	26.261	26.973	26.588	27.775

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 36.

2000 yılında ihracat 27.775 milyar dolar olarak yapılmıştır. Hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur.

Tablo 3.52. Toplam İthalat (Milyon Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000
İthalat	43.627	48.559	45.921	40.671	54.503

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 38.

2000 yılında ithalat 54.503 milyar dolar olarak yapılmış, hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur.

2000 yılı itibariyle Türkiye ithalatının %13'ü tüketim malları, %65'i ara malı ve %22'si sermaye malı iken ihracatın %53'ü tüketim malı, %40'ı ara malı ve %57'si sermaye mallarından oluşmaktadır (<http://www.die.gov.tr>). İthalat yapısını Türkiye'nin yatırım ve üretim aşamalarında dışa bağımlı olduğunu göstermektedir. Türkiye kendi iç dinamikleri yeterli olmadığında büyümenin yolunu yatırım aşamasında sermaye mallarının ithalatı, üretim aşamasında ise ara mallarının ithalatını arttırmada bulmuştur.

VI.BYKP’de olduğu gibi tarımsal politikalarda teşviklere ağırlık verilmiştir. Sanayi malları ihraç edilemediğinden liberalleşme sonucu tarımsal mal ihracatı yapılacağından dolayı sektörel dağılımda tarımın payının fazla olması gerekmektedir. Bu nedenle tarım desteklenmelidir. Planda tarımın desteklenmesi gerektiği ve tarımsal üretimin reel anlamda artması öngörülmüştür (DPT 1995:60).

Tablo 3.53. GSMH İçindeki Tarımın Payı (1987 Fiyatları İle Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım	15.284	14.927	16.176	15.369	15.962

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 9.

1996 yılında 15.284 milyar olan tarımın payı 1997 yılında düşüş göstererek 14.927 milyar liraya, 1998 yılında 16.176 milyar liraya, 1999 yılında tekrar düşüş göstererek 15.369 milyar liraya ve 2000 yılında ise 15.962 milyar liraya ulaşmıştır.

Planda tarımsal politikalara ağırlık verilmesinin belirtilmesine rağmen GSMH içindeki tarımın payı incelendiğinde yapılan uygulamaların tarımsal üretimi reel anlamda arttırmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.54. VII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Dış Ticaret ve Cari İşlemler Açığı

YILLAR	DIŞ TİCARET AÇIĞI Milyar Dolar	CARI İŞLEMLER AÇIĞI Milyar Dolar
1996	-20.4	-2.4
1997	-22.3	-2.6
1998	-19.0	1.9
1999	-14.0	-1.4
2000	-26.6	-10.5

Kaynak : TOKGÖZ, Erdinç 2001 Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi, Ankara: İmaj Yayınevi : 49.

Tabloda 1996-2000 yılları arası dış ticaret ve cari işlemler açığı gösterilmektedir.

3.2.3.4. Özelleştirme

Plan ile birlikte 1996 yılında GB'ye girilmekte ve özelleştirme daha fazla önem kazanmaktadır. Planda öngörülen özelleştirmeyi hızlandırmadığı. KİT'lerin özelleştirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır (DPT 1995:166).

Tablo 3.55. Özelleştirme Gelir ve Giderleri (Bin Dolar)

	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam Özelleştirme Gelirleri	271.641	363.431	1.020.344	320.328	2.737.789
Toplam Özelleştirme Giderleri	-139.469	-220.004	-665.354	-131.217	-640.200
Özelleştirme Gelir-Gider Farkı	132.172	143.427	354.989	189.110	2.097.589

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 91.

1996-2000 döneminde 4 milyar dolar özelleştirme yapılmıştır. Gelirin bir önceki döneme göre fazla elde edilmesine rağmen istenilen düzeyde özelleştirme sağlanamamıştır. Özelleştirme blok satış yoluyla yapıldığından tabana yayılamamıştır. 1994 yılındaki istikrar programında özelleştirilecek başlıca Kamu İktisadi Kuruluşları'nın isimleri Karabük Demir Çelik Fabrikaları, Ereğli Demir Çelik Fabrikaları, Petrol Ofisi, Sümerbank, Et Balık Kurumu ve Süt Endüstri Kurumu olmak üzere verilmiş ancak özelleştirilmeleri yapılamamıştır. 1998 yılında Asya ve Rusya Krizlerinden ülke etkilenmiş ve 1999 yılında özelleştirme gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Planda yatırım politikasında öngörü kamu açıklarının azaltılarak, yatırımlarda özel sektörün payının artırılmasıdır. Kamu sektörünün ise sadece altyapı yatırımlarında görev alması beklenmektedir (DPT 1995:196-197).

Tablo 3.56. Sabit Sermaye Yatırımları İçinde Kamu ve Özel Sektörün Payı (Milyar TL)

	1996	1997	1998	1999	2000
Kamu / Toplam	20.3	23.1	25.8	29.9	30.1
Özel / Toplam	79.7	76.9	74.2	70.1	69.9

Kaynak: DPT 2004a Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003) : 28.

Tabloda da görüldüğü gibi 1996 yılında 2000 yılına gidildikçe kamu yatırımlarında bir artış, özel yatırımlarda ise bir azalış söz konusudur. Öngörülerin tersi olmuştur. Liberal bir yol benimsendiği için kamunun payının azaltılması, özel kesimin payının ise arttırılması gerekmektedir. Devlet'in ekonomiden çekilmesi son derece önemli olup rekabet ortamını özel sektöre bırakması gerekmektedir. Planda devletin mal üretmesi engellenmeye çalışılmaktadır.

3.2.4. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Ekonomik Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri (2001-2005)

Türkiye ekonomisi 1996-1999 döneminde, artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile istikrarsız bir görünüm arz etmiştir. Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisi ile reel faizler borç-faiz kısır döngüsü sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinin makro dengelerinde ortaya çıkan sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 2000-2002 dönemini kapsayan bir makroekonomik program 2000 yılı başında uygulamaya konulmuştur. Bu program IMF tarafından 3 yıllık bir süreyi kapsayacak olan Stand-By anlaşması ile de desteklenmiştir.

IMF desteği ile uygulamaya konulan program etkilerini ilk olarak faizlerin düşmesiyle göstermiştir. Faizlerdeki düşüşün en önemli sebebi; döviz kurunun çığpaya bağlanması sebebiyle düşük faizle yapılan dış borçlanmaların artmasıdır. Ancak faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerinde patlamaya sebep olmuş, dayanıklı tüketim ve yatırım malları satışları artmıştır. Ayrıca enflasyon oranının tahmin edilenden yüksek çıkması aşırı değerlenen TL sonucu ihracatta rekabet gücünün azalmasına ve cari işlemler dengesinin bozulmasına sebep olmuştur (Güloğlu 2001:2-5). Bu durumlar neticesinde 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri programı uygulanamaz hale getirmiştir.

19 Şubat 2001 Krizi'nden sonra IMF bir istikrar programı önermiştir. Ancak ekonomik önlemler yatırım, üretim, istihdam, kalkınma ve gelir dağılımının düzeltilmesi konularını kapsamamıştır (Çelebi 2001b:24). Oysa Türk ekonomisini krizlerden kurtaracak, kalkınmasını sağlayacak bu çok önemli alanların üzerinde durulması gerekmektedir. Böyle bir ortamda 2001 ve 2005 dönemini kapsayan VIII.BYKP uygulamaya konulmuştur.

3.2.4.1. GSMH Büyümesi ve Üretim

Planda büyüme hedefi yıllık ortalama %6.7 olarak belirtilmiştir. Enflasyonun ise tek haneli rakamlara dönüştürülmesi gereği vurgulanmıştır (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 3.57. VIII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler

YILLAR	BÜYÜME HIZI (%)	ENFLASYON (%)
2001	-9.5	88.6
2002	7.8	30.8
2003	5.0	13.9
2004	9.9	13.8

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

Planda büyüme %6.7 olarak hedeflenmiş olmasına rağmen Türkiye 2001 yılında %9.5 oranında daralma yaşamıştır. Daralmanın sebebi 2001 Şubat ayında ortaya çıkan kriz durumudur. 2001 yılında gerçekleşen enflasyon oranı ise %88.6'dır. Plan ve program hedeflerinin altında bir büyümenin olması yüksek enflasyon sonucu olmuştur. Ancak 2002 yılına gelindiğinde yeni bir ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar sonucu ekonomi ciddi bir canlanma sürecine girmiş, enflasyon oranında bir düşme gözlenmiş ve bu duruma paralel olarak büyüme hızı %7.8 düzeyine yükselmiştir. Yıllık hedeflemenin üzerinde bir gerçekleşme olmuştur. 2003 yılı büyümesi mal ve hizmet ihracatı ile ve iç talepteki canlanmadan kaynaklanarak %5.0 olarak gerçekleşmiştir. 2004 yılına gelindiğinde yüksek büyüme performansına devam

edilmiş %9.9'luk bir büyüme gerçekleşmiştir. Planda öngörülen %6.7'lik büyüme hedefi 2002 ve 2004 yıllarında aşılmıştır.

2002 yılı sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmenin gereği üzerinde durulmuştur. 2000 yılı sonu %20 olan enflasyon oranının, 2001 yılı sonu %10, 2002 yılı sonu %5 olması belirtilmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

2001 yılı sonunda enflasyon oranı 2000 yılına göre yükselmiştir. Bu durumun başlıca sebebi 2001 Şubat ayı sonunda yaşanan krizden sonra dalgalı kur rejimine geçilmesiyle birlikte piyasalarda beklenen güven ortamının sağlanamamış olmasıdır. Belirsizlik uzun süre devam etmiş, bu durum döviz kuru ve faiz oranlarına yansımıştır. 2001 yılının Ekim ayında IMF ile ek finansman imkanının gündeme gelmesi TL'nin yabancı paralar karşısında değerini arttırmaya başlamıştır.

Yurt içi talep yetersizliğinin sürmesi, MB'nın para politikasını uygulayarak parasal genişlemeyi sınırlandırması ve TL'nin güçlenmesi sonucu enflasyon 2002 yılında düşüş göstermiştir. 2002 yılında ekonomik programın kararlı bir şekilde uygulanması enflasyonist beklentilerin aşağı çekilmesinde etken olmuştur. 2002 yılında enflasyon %30.8 oranında gerçekleşmiştir. 2003 yılına gelindiğinde Irak Savaşı'nın etkisiyle artan döviz kurları ve petrol fiyatları ülkede enflasyonun maliyet yönlü olmasına neden olmuştur. 2003 yılında enflasyon %13.9 oranında gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre enflasyondaki düşüşün sebebi uygulanan sıkı para ve maliye politikaları sonucu ekonomiye olan güvenin artmasıdır. Ayrıca TL'nin değer kazanması ile enerji fiyatlarındaki düşük artışlar, gıda ve tarım fiyatlarındaki gerileme üretim maliyetlerini sınırlandırmış enflasyon oranını düşürmüştür. 2004 yılında enflasyon %13.8 olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyondaki düşüşün başlıca sebebi; MB tarafından 2002-2003 yıllarında uygulanan para politikasının başarılı olmasıdır. Bu durumun sebebi ise 2002 yılı

başında yürürlüğe giren yeni MB Yasası ile bağımsızlığa kavuşması, fiyat istikrarını sağlamanın kendisine yasa ile görev olarak verilmesidir.

Ayrıca enflasyonu düşürmede MB'nin bağımsız bir para politikası yürütme görevine sahip olması gerektiği gibi, bir ülkede uygulanan para politikası stratejisinin maliye politikası tarafından da desteklenmesi gerekmektedir. Böylelikle para politikasının yürütülmesi mali nitelikli gelişmelerle zora sokulmamış olacaktır. Para politikası üzerinde mali baskıların olmaması kamunun MB'nin kaynaklarına çok az veya hiç başvurmadığını göstermektedir (Çolakoğlu 2000:23).

2002 ve 2003 yıllarında enflasyondaki düşüş Türk ekonomisi yönünden çok önemli bir gelişme olmuştur. Çünkü piyasa ekonomilerinde enflasyon fiyat istikrarını bozarak, etkin kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda ortaya çıkan belirsizlikler faiz hadlerinin yükselmesine ve uzun vadeli verimli yatırımların yapılmamasına neden olmaktadır. Kayıt dışılığa neden olması, gelir dağılımında adaleti bozması ve sosyal sorunların oluşması enflasyonun ortaya çıkardığı olumsuz tablo içerisinde gösterilebilmektedir (Morgil 2003a:1). Bütün bu nedenlerden dolayı enflasyonun kontrol altına alınarak ekonomik istikrarın sağlanması Türk ekonomisinde birinci önceliğini korumaktadır.

Tablo 3.58. VIII. BYKP Döneminde Sektörlerdeki Büyümler

YILLAR	TARIM SEKTÖRÜNDEKİ BÜYÜME (%)	SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ BÜYÜME (%)	HİZMETLER SEKTÖRÜNDEKİ BÜYÜME (%)
2001	-6.5	-7.5	-7.7
2002	6.9	9.4	7.5
2003	-2.5	7.8	6.7
2004	2.0	9.4	10.2

Kaynak : DPT 2004c 2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı. Ankara : 3.

Tabloda plan dönemi boyunca tarım, sanayi ve hizmetler sektöründeki büyümler gösterilmiştir. Plan dönemi sonunda tarım sektörü payının %2.1, sanayi sektörü payının %7, hizmetler sektörü payının %7.5 olması hedeflenmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 3.59. Sektörlerin Gerçekleşen GSMH'deki Payları (%)

	2001	2002	2003	2004
Tarım	12.1	11.6	11.7	11.2
Sanayi	25.7	25.2	24.7	24.9
Hizmetler	62.2	63.2	63.6	63.9

Kaynak : TOBB 2005 Ekonomik Rapor 2004 : 26.

Plan dönemi sonunda GSMH içindeki tarım sektörünün payının %11.2, sanayi sektörünün payının %24.9, hizmetler sektörünün payının %63.9 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Üç sektörde de hedeflenenden sapmalar olmuş, sanayi ve hizmet sektörü payları beklenen yüzdeliğin üzerinde gerçekleşmiştir.

3.2.4.2. Kamu Sektörü Genel Dengesi

Planda öngörülen kamu kesimi borçlanma gereğinin %3 olmasıdır. Kamu kesimi borçlanma gereği 2001 yılında %16.4, 2002 yılında %12.7, 2003 yılında %9.4 ve 2004 yılında %4.7 oranında gerçekleşmiştir. Hedeflenen rakamın tutturulamamasına rağmen plan dönemi boyunca azalmalar görülmüştür.

Tablo 3.60. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSMH'ya Oranları %)

	2001	2002	2003	2004
Borçlanma Gereği	16.4	12.7	9.4	4.7

Kaynak : TOBB 2005 Ekonomik Rapor 2004 : 70.

Planda 2000 yılına göre vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında %0.5 puanlık düşüş olması amaçlanmıştır.

Tablo 3.61. Kamu Kesiminin Genel Dengesi (GSMH'ya Oranları)

	2001	2002	2003	2004
1.Vergiler	26.8	23.5	24.7	25.0
A.Vasıtasız	10.5	7.9	7.8	7.4
B.Vasıtalı	16.3	15.6	16.9	17.6
2.Vergi Dışı Gelirler	2.2	3.1	2.8	2.9
3.Faktör Gelirleri	5.4	7.3	5.8	5.8
4.Sosyal Fonlar	-2.4	-3.2	-3.9	-3.9
5.Cari Transferler	-28.6	-24.3	-22.4	-18.8
I.Kamu Harcanabilir Geliri	3.4	6.4	7.0	11.0
II.Cari Giderler	-13.1	-12.6	-12.3	-11.9
III.Kamu Tasarrufu	-9.7	-6.2	-5.4	-0.9
IV.Yatırımlar	-5.6	-6.3	-4.8	-4.6
V.Tasarruf-Yatırım Farkı	15.3	-12.5	-10.1	-5.4
VI.Sermaye Transferi	0.5	0.4	0.9	0.9
VII.Kasa-Banka / Borçlanma	14.8	12.0	9.2	4.6

Kaynak : TOBB 2005 Ekonomik Rapor 2004 : 70.

Yaşanan 2001 Şubat krizinden dolayı 2001 yılından 2002 yılına gelindiğinde vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında %3.3 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Sürdürülmekte olan vergi reformu ile vergi tabanının genişletilmesi, vergi tahsilatının etkinliğinin artırılması, daha basit, saydam ve istikrarlı bir vergi sisteminin oluşturulması sonucu 2002, 2003, 2004 yıllarında ise %0.5'ten daha fazla bir artış görülmüştür.

Plan döneminde kamu sabit sermaye yatırımlarının yıllık ortalama %8.5 oranında artması öngörülmüştür. Ayrıca GSMH içindeki toplam sabit sermaye yatırımlarının payının %21.5 olması hedeflenmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 3.62. VIII. BYKP Döneminde Sabit Sermaye Yatırımlarının GSMH'ye Oranı (%)

YILLAR	SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)
2001	19
2002	17.3
2003	16.1
2004	18.4

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

GSMH içindeki sabit sermaye yatırımları payı, 2001 yılında %19, 2002 yılında % 17.3, 2003 yılında %16.1, 2004 yılında ise %18.4 olarak gerçekleşmiştir. %21.5'lik hedef tutturulamamıştır.

Tablo 3.63. Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (Trilyon TL)

	2001	2002	2003
Kamu Sabit Sermaye Yatırımları	2.880	3.188	2.481

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

Kamu sabit sermaye yatırımlarında 2001-2002 yılları yıllık artış %9.0, 2002-2003 yılları yıllık artış %12.8 olarak gerçekleşmiştir. Hedeflenen %8.5'lik oran tutturulamamıştır.

3.2.4.3. Dış Ticaret

İhracatın yıllık ortalama %11 artması sonucu 2005 yılında ihracatının 46.5 milyar dolar, ithalatın yıllık ortalama %10 oranında artması sonucu ise 2005 ithalatının 79 milyar dolar olması hedeflenmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr>).

Tablo 3.64. Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

	2001	2002	2003	2004
İhracat	34.342	40.071	51.130	63.074
İthalat	32.927	47.053	62.642	97.361
Dış Tic. Açığı	3585	6982	11512	34.287

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

2001-2002 yılı ihracatı %8.5, 2002-2003 yılı ihracatı %7.8, 2003-2004 yılı ihracatı %8.1 oranında artarak hedeflenen %11'lik artış oranı tutturulamamıştır. 2001-2002 yılı ithalatı ise %6.9, 2002-2003 yılı ithalatı %7.5, 2003-2004 yılı ithalatı %64.3 oranında artarak hedeflenen %10'luk artış oranı tutturulamamıştır. Dış ticaret açığı 2001 yılında 3.585, 2002 yılında 6.982, 2003 yılında ise 11.512, 2004 yılında 34.287 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2003 yılında TL'nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen, ihracatın yüksek oranlı artışında rol oynayan faktörler; 2001 yılında terk edilen kur politikasının ardından gelen yüksek oranlı devalüasyon ve buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik koşulların reel ücretler üzerine yaptığı baskı, uluslararası

piyasalarda rekabet etme güçlüğü sonucu yerli üreticilerin daha verimli çalışması, düşen enflasyona paralel olarak azalan faiz oranlarıdır (<http://www.dtm.gov.tr>).

Tablo 3.65. VIII. BYKP Döneminde Gerçekleşen Cari İşlemler Açığı

YILLAR	CARİ İŞLEMLER AÇIĞI Milyar Dolar
2001	3.3
2002	-1.5
2003	-8.3
2004	-15.6

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

Bir ülkenin finansal kriz riski taşıyıp taşımadığının göstergesi olarak, ülkenin döviz gelirleri ve giderleri arasındaki farka bakılmaktadır. Eğer bir ülkede cari işlemler bilançosu açık veriyorsa, bu ülkeye yurtdışından net sermaye girişi olduğu ve/veya döviz rezervlerinin kullanıldığı anlamına gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde cari işlemler bilançosu açığını finanse eden yabancı sermaye ya borçlanılarak ya da sıcak para (kısa vadeli yabancı sermaye) şeklinde kapatılmaya çalışılmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde risk ortamını arttırmaktadır. Bu nedenle cari işlemler açığının hem miktarı, hem de milli gelire oranı dikkatle izlenmelidir (Bastı 2005:1).

Ülkenin krizle karşı karşıya gelmemesi için cari açık/GSMH oranının %4'ün üzerinde gerçekleşmemesi gerekmektedir. (Enç 2001:32). Cari açığa bakıldığında 2001 yılında 3.3 milyar dolar açığın olduğu görülmektedir. Cari açık 2001 krizini gündeme getirmiştir. Ancak kriz sonrası cari açığın artmaya devam etmesi sonucu tekrar bir krizin yaşanmama sebebi; uygulamaya konulan dalgalı kur politikasına dair piyasaların kendi kendini inandırma işleyişi ve IMF ödemelerinin iki yıla dağılmış olmasıdır (Evranoş 2004:2).

Tablo 3.66. Cari Açığın GSMH'ye Oranı

	2001	2002	2003	2004
Cari açık/GSMH	-2.4	0.8	3.4	5.1

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

2000 yılında cari açık %4.8 olarak gerçekleşmiştir (http://www.hazine.gov.tr). Bu nedenle 2001’de yaşanan ekonomik krizin nedeninin cari açık olduğu açıktır.

Tablo 3.67. VIII. BYKP Döneminde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

YILLAR	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI (%)
2001	75.7
2002	69.9
2003	68.1
2004	64.7

Kaynak : www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri

Planda ihracatın ithalatı karşılama oranının %63 olması amaçlanmıştır. Bu oran 2001 yılında %75.7, 2002 yılında %69.9, 2003 yılında %68.1 ve 2004 yılında ise %64.7 oranında gerçekleşmiştir. Hedeflenen ihracatın ithalatı karşılama oranı plan dönemi boyunca yakalanamamıştır.

SONUÇ

1950'li yılların sonunda yaşanan ekonomik ve siyasal bunalım sonrasında 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye ekonomik, sosyal yönden gelişmeyi ve kalkınmayı bir bütün olarak kabul etmiş, bunu sağlamak için planlı kalkınma yolunu seçmiştir. 1963'ten günümüze sekiz tane beşer yıllık kalkınma planı hazırlanıp uygulanmaya çalışılmıştır. Kalkınma planlarını hazırlama görevi DPT'ye verilmiştir. Bu kurumun bir devlet kurumu olması sonucu yapılan planlar değişen hükümetlerle birlikte değişik içeriklere sahip olmuştur. Bu durum hedeflere ulaşmada başarı şansını etkileyen bir unsurdur. Uygulanan ilk kalkınma planı I.BYKP'dir.

I.BYKP 1963-1967 döneminde uygulanmıştır. Planda hedeflenen %7'lik bir kalkınma hızı olmasına rağmen bu oranın %6.6 olarak gerçekleştiği görülmüştür. Bu durumun sebebi ekonominin tarıma dayalı olmasındandır. Tarım sektöründe büyüme %4.2 hedeflenirken, %3.0, sanayi sektöründe büyüme %12.3 hedeflenirken, %10.9, hizmetler sektöründeki büyüme ise %6.8 hedeflenirken %7.2 oranında gerçekleşmiştir. Hedeflenen GSMH ve sektörlerdeki büyümeler tam anlamıyla hedeflenen yakalayamamış olsa dahi gerçekleşme düzeyleri oldukça başarılıdır. GSYİH planda hedef olarak belirtilmemiştir. Kamu harcama hedefleri 102.105 milyon TL olarak hedeflenmiş, 93.904 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Hedeflenenin altında gerçekleşme olmasına karşın gerçekleşme yüzdeleri oldukça yüksektir. Kamu gelir hedefleri 102.105 milyon TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 92.222 milyon TL olmuştur. Dış ticaret plan dönemi boyunca her yıl açık vermiştir. İthalattaki dalgalanmalara karşı ihracatta yavaş fakat sürekli artışlar yaşanmıştır. Genel olarak bakıldığında dış ticaret için hedeflenen rakamlara ulaşılmıştır. I.BYKP dönemi plan ve planlama konusunda deneyim kazanma dönemi olmuştur.

II.BYKP 1968-1972 döneminde uygulanmıştır. Planda hedeflenen büyüme hızı ilk plandaki gibi %7 olarak belirtilmiştir. Gerçekleşme yüzdesi 6.3 olmuştur. Dönem boyunca siyasal, sosyal ve ekonomik çalkantılara rağmen hedeflenen büyüme hızına yaklaşılmıştır. Sektörlere bakıldığında tarım sektöründe %4.1

büyüme hedeflenirken gerçekleşme %1.8, sanayi sektöründe %12 oranında büyüme hedeflenirken gerçekleşme %9.1, hizmetler sektöründe büyüme %6.3 oranında hedeflenirken gerçekleşme %6.6 oranında olmuştur. Plan dönemi boyunca tarım sektöründe hedeflenen yapısal değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Her ne kadar ekilebilen alanlar genişletilse de toprak reformu gerçekleştirilememiştir. I.BYKP'de olduğu gibi II.BYKP'de de GSYİH hedefi belirtilmemiştir. Kamu harcamalarında sadece transfer harcamaları hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiş, diğer kamu harcamaları hedeflerin altında kalmıştır. Kamu gelir hedefleri 156.421 milyon TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 145.453 milyon TL olmuştur. Kamu gelir hedeflerinde sapmalar olmasına karşın yüksek bir kamu geliri elde edilebilmesinin sebebi vergi dışı gelirlerden, öz kaynak ve fonlardan, karşılık paralardan kaynaklanmıştır. Dış ticaret açığı yıldan yıla artış göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranının dönem sonunda düşmesi Türkiye'nin ihraç gücü en düşük ülkeler arasına girmesine neden olmuştur.

III.BYKP 1973-1977 döneminde uygulanmıştır. Ekonomide büyüme hızının %7.9 öngörülmesine rağmen ortalama yıllık büyüme hızı %6.5 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründeki büyüme %3.7, sanayi sektöründeki büyüme %11.2 ve hizmetler sektöründeki büyüme %7.7 hedeflenirken gerçekleşmeler sırasıyla %1.2, %8.8 ve %7.3 oranında olmuştur. GSYİH'deki büyüme ise %8.0 hedeflenirken %5.9 oranında gerçekleşmiştir. Tüm sektörlerdeki gerçekleşen büyüme hızları öngörülen rakamların altındadır. Kamu harcama hedefleri 911.750 milyon TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 921.619 milyon TL olmuştur. Kamu gelir hedefleri ise 858.2 milyar TL olarak belirtilmiş, gerçekleşme 734.8 milyar TL olmuştur. Hedeften sapma olmasına rağmen kamu gelirinin gerçekleşme yüzdeleri oldukça başarılıdır. Dönem boyunca ithalat öngörülenin üzerinde gerçekleşmiştir. İhracat ise plan hedefinin 5.398 milyon dolar altında gerçekleşmiştir. 1974 petrol Krizi ile birlikte dış alım artmış, dış alım giderlerini karşılayabilmek için dış borçlanmaya gidilmiştir. Bütçe dengesi sorunu ortaya çıkmış, ekonomi tıkanma sürecine girmiştir. Böylece dış ticaret hedefleri aleyhimize çevrilmiş ve dış ticaret açığı artmaya başlamıştır.

IV.BYKP 1979-1983 döneminde uygulanmıştır. Planda %8.0'lık bir kalkınma hızı hedeflenmiş, tarım sektöründeki büyümenin %5.3, sanayi sektöründe büyümenin, hizmetler sektöründeki büyümenin ise %8.5 olması öngörülmüştür. Ayrıca GSYİH'deki büyüme hedefi %8.2'dir. IV.BYKP 1970'lerin sonunda ağırlaşan krizin etkisiyle gündeme gelen istikrar programları tarafından kesintiye uğramış, 24 Ocak 1980 kararlarıyla tamamen rafa kaldırılmıştır. Bu nedenle hedeflerin gerçekleşme düzeylerini inceleme olanağı yoktur.

Dışa kapalı bir ekonomide uygulanan ilk üç plan oldukça başarılıdır. 1980 sonrası ithal ikameci sanayi politikasından vazgeçilerek ihracata dayalı sanayi politikasına geçilmiştir. Bu döneme ait dört plan yapılmıştır.

V.BYKP 1985-1989 döneminde uygulanmıştır. Ekonomide büyüme hızının %6.3 öngörülmesine rağmen ortalama yıllık büyüme hızı %5.2 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründeki büyüme %3.6, sanayi sektöründeki büyüme %7.5 ve hizmetler sektöründeki büyüme ise %6.5 hedeflenirken gerçekleştirmeler sırası ile %0.8, %6.5 ve %5.0 oranında olmuştur. GSYİH'deki büyüme ise %6.3 hedeflenirken %4.6 oranında gerçekleşmiştir. Üç sektördeki büyüme beklenenin altındadır. Planda kamu gelirleri içinde vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payının yükseleceği belirtilmiştir. Dönem boyunca kamu gelirleri içindeki vergilerin, vergi dışı normal gelirlerin ve faktör gelirlerinin payı artmıştır. İhracat miktarı 1985 yılında beklenenin üzerinde, diğer yıllar beklenenin altında gerçekleşmiştir. Özellikle 1989 yılında 2.87 milyar dolarlık büyük bir sapma gerçekleşmiştir. İthalat miktarı 1985, 1987 yıllarında hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiş, diğer yıllar öngörülenin altında seyir etmiştir.

VI.BYKP 1990-1994 döneminde uygulanmıştır. Planda büyüme hızı %7.0 olması öngörülmüş, dönem sonunda gerçekleşen büyüme %3.5 olmuştur. Büyümenin düşük oranda gerçekleşmesinin sebebi 1994 yılında yaşanan krizdir. Tarım sektöründeki büyüme %4.1, sanayi sektöründeki büyüme %8.1 ve hizmetler sektöründeki büyüme %6.7 hedeflenirken gerçekleştirmeler sırası ile %3.8, %3.8 ve

%4.1 oranında olmuştur. Planda kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payında artış olacağından bahsedilmiştir. Plan dönemi boyunca beklenen artış gerçekleşmiştir. İhracat miktarı plan döneminde hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. İthalat miktarı ise 1990, 1991 yıllarında hedeflenenin üzerinde 1992, 1993, 1994 yıllarında ise hedeflenenin altında gerçekleşmiştir. Planda özelleştirme programının süratle gerçekleştirilmesinden ve piyasaların liberalleştirilmesinden bahsedilmiştir. 1991 yılında özelleştirme gelirlerinde azalma olmuştur. 1992 yılından dönem sonuna kadar özelleştirme gelirlerinde artış olmuştur. 1992, 1993, 1994 yıllarında %99 oranında blok satış yapılmıştır. Bu durumda özelleştirmenin tabana yayılmadığı görülmektedir. Dönem boyunca portföy hesabı kısa süreli sermaye hareketlerinde artış gözlenmektedir. Yapılması gereken hedge paralarının kontrol altına alınması, ekonomik istikrarsızlığa yol açmasının önlenmesidir.

VII.BYKP 1996-2000 döneminde uygulanmıştır. Planda ekonomide büyüme hızının %5.5-7.1 aralığında gerçekleşmesi öngörölmüş gerçekleşme %3.8 oranında olmuştur. Tarım sektöründeki büyümenin %2.9-3.7, sanayi sektöründeki büyümenin %6.0-7.7 ve hizmetler sektöründeki büyümenin ise %5.1-6.8 aralığında olması hedeflenmiştir. Gerçekleşmeler tarım sektöründe %1.7, sanayi sektöründe %4.0 ve hizmetler sektöründe %4.5 oranında olmuştur. Hedeflenen GSMH ve sektörlerdeki büyüme hedeflerine ulaşamamıştır. Öngörölenlerin tutturulamamasının sebebi 2000 Kasım krizidir. Planda tarımsal politikalara ağırlık verilmesinin belirtilmesine rağmen GSMH içindeki tarımın payı incelendiğinde yapılan uygulamaların tarımsal üretimi reel anlamda arttırmadığı ortaya çıkmaktadır. 1996-2000 döneminde 4 milyar dolar özelleştirme yapılmıştır. Gelirlerin bir önceki döneme göre fazla olmasına karşın istenilen düzeyde özelleştirme sağlanamamıştır. Özellikle özelleştirmenin blok satış yoluyla yapılması tabana yayılmadığını göstermektedir. Öngöröldüğü gibi dönem boyunca yatırımlarda özel sektörün payı arttırılamamış, kamu sektörünün payı azaltılamamıştır. 1996 yılında vergilerin GSMH içindeki payının hedeflenenin altında, diğer yıllarda ise hedeflenenin üzerinde gerçekleşmelerin olduğu görülmektedir. 2000 yılında ihracat 27.775 milyar dolar, ithalat ise 54.503 milyar dolar olarak yapılmış hedeflenen aralığın altında bir gerçekleşme olmuştur.

VIII.BYKP 2001-2005 döneminde uygulanmıştır. Planda büyüme hızı %6.7 olarak belirtilmiş olmasına rağmen 2001 yılında yaşanan kriz sonucu %9.5 oranında daralma olmuştur. Ancak 2002 yılına gelindiğinde yeni bir ekonomik programa dönüştürülen makroekonomik politikalar ve yapısal reformlar sonucu ekonomi ciddi bir canlanma sürecine girmiştir. Tarım sektöründeki büyümenin %14, sanayi sektöründe büyümenin %23.8 ve hizmetler sektöründeki büyümenin ise %62.2 olması hedeflenmiş, gerçekleştirmeler tarım sektöründe %11.2 sanayi sektöründe %24.9 ve hizmetler sektöründe %63.9 oranında olmuştur. Üç sektörde de hedeflenen rakamlarda sapmalara olmuş sanayi ve hizmet sektör payları beklenen yüzdeliğin üzerinde gerçekleşmiştir. Planda 2000 yılına göre vergi gelirlerinin GSMH içindeki payında %0.5 puanlık düşüş hedeflenmiş yaşanan 2001 Şubat krizinden dolayı %0.5 puandan daha fazla bir düşüş gerçekleşmiştir. İhracatın yıllık ortalama %11, ithalatın yıllık %10 artış oranı dönem boyunca gerçekleştirilememiştir.

Planları ekonomik açıdan incelediğimizde tüm planlardaki hedeflerde sapmalar olduğu görülmektedir. İlk üç planda hedefler tutturulamamış olsa dahi, başarı düzeyi oldukça yüksektir. Ancak devletin iktisadi alanda yeniden yapılandırıldığı, dışa açılma ve IMF'nin dayatmalarıyla planlamanın önemini kaybettiği 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan kalkınma planları ilk üç plandaki başarı düzeyini yakalayamamıştır.

KAYNAKÇA

ALAGÖZ, M ve S.YAPAR

- 2003 “Kalkınma Planları Çerçevesinde Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sorunu” Konya: **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10, 439–450.

ALGAN, N. ve A. MENGÜ

- 2005 “Turkey’s Sustainable Development” European Environmental Law Review April, 95-108.

AKYILDIZ, H. ve Ö. Eroğlu

- 2004 “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1, IX, 43-62.

ARGON, Türkan

- 2002 “Kalkınma Planlarında İnsan Gücü ve İstihdam Politikaları” Bolu: **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 5,47–61.

ASLANTAŞ, Y. Mehmet

- 1973 “Türkiye’de Yatırımların Teşvik Tedbirleri Uygulaması ve Sonuçları” **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, Ocak, Mart, 51–74.

AYKAÇ, Burhan

- 1990 “Kalkınmanın Önkoşulu: İyi İşleyen Bir Personel Sistemi” **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2,VI,472-483.

AYTÜR, Memduh

- 1970 **Kalkınma Yarışı ve Türkiye**, Ankara: Bilgi Yayınevi.

BALKANLI, A.Osman

2002 **Türkiye’de Ekonomik Gelişme ve Kriz**, İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.

BASTI, Eyüp

2005 “Türkiye’nin Cari İşlemler Açığı Sorunu Üzerine Düşünceler” **Active Dergisi**, Mart-Nisan, 41, 1-5.

BAŞAR, Mübin

1964 “Türkiye’nin Kalkınma Planı ve Yatırımların Finansmanı” **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, 80,Ocak, Nisan: 34–63.

BAYRAM, M. Emin

1994 **Türkiye’de Planlama Teşkilatının Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri**. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi) Ankara: DPT.

BENDER, Stephen. O

2001 “The Emerging Regional Development planning Unit In Latin America” **New Regional Development Paradigms**, Westport, CT, USA: Green Wood Publishing Group, Incorporated, 2, 21-39.s

BİLL, Warren

1977 **Inflation and Wages In Underdevelopment Countries: India, Peru and Turkey, 1939-1960**, London: Frank Cass Publishers

BOLAY, M. Ayhan

1977 **İthalat İkamesi**. (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi) Ankara: DPT Koordinasyon Dairesi Yayın ve Temsil Şubesi.

BORATAV, Korkut

2003 **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi.

BOOTH, Philip

- 1991 "French Development Control: Rules, Discretion And Local Responsibility" **Planning Practice & Research**, 6, 2, 13-38.

CENGİZ, Mustafa

- 1987 **Türkiye Ekonomisinde Kalkınma ve Yapısal Değişme Sorunları** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

CLARK, Peter B.

- 1970 **Planning Import Substitution**, Amsterdam, London: North-Holland Publishing Company.

CİLLOV, Haluk

- 1965 "Dünya ve Memleket Konjonktürü" **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, 8-10, 82, 3-30.

ÇAVDAR, Tefrik

- 2003 **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi.

ÇELEBİ, Esat

- 2001a "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)" **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 3, II, 55-66.
- 2001b "İkibinbir Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü" **Doğuş Üniversitesi**, 4, II, 15-28).

ÇETİN, Murat

- 2004 **Türkiye'nin Tasarruf Sorunu**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇOLAKOĞLU, Bayram

- 2000 "Enflasyon Hedflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında T.C. Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği" [http://www.econturk.org/Türkiye ekonomisi/enflasyonhed.doc](http://www.econturk.org/Türkiye_ekonomisi/enflasyonhed.doc). 21.02.2006.

DALDAL, Aşlı

- 2004 “The New Middle Class In Turkey” **The New Middle Class As A
A Progressive Urban Coalition: The 1960 Coup d’Etat In
Turkey**,5,3,75-102.

DEMİR, Osman

- 1996 “Devletin Ekonomide Doğurduğu Sorunlar” **Marmara Üniversitesi
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XII,1–2, 215–242.

DİKMEN, M. Orhan

- 1967 “Kalkınma Planında Yatırımların Finansmanı” **Maliye Enstitüsü
Konferansları**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler
Fakültesi, 91–107.

DİNLER, Zeynel

- 2001 **Bölgesel İktisat**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
2002 **Mikro Ekonomi**, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

DİRİMTEKİN, H.N.BERBEROĞLU, B.ERDEM ve N.OKTAY

- 1993 **Türkiye Ekonomisi**, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

DPT

- 1963 **1964 Yılı Programı**, Ankara.

DPT

- 1964 **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**. Ankara.

DPT

- 1965 **1967 Yılı Programı** Ankara.

DPT

- 1967 **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1967-1972)**. Ankara.

DPT

- 1969 **1969 Yılı Programı** Ankara: Yayın No: DPT.748.

DPT

1970 **1972 Yılı Programı** Ankara: Yayın No: DPT.1136.

DPT

1973a **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**. Ankara: Yayın No: DPT.1272.

DPT

1973b **Planlama** Ankara: Yayın No: DPT.3.

DPT

1974 **1974 Yılı Programı**, Ankara: Yayın No: DPT. 1343.

DPT

1979 **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**. Ankara: Yayın No: DPT.1664.

DPT

1985a **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**. Ankara: Yayın No: DPT.1974.

DPT

1985b **Kalkınma Planı Öncesi Gelişmeler**, Ankara: Yayın No: DPT.1975.

DPT

1990 **Altıncı Beş yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**.Ankara:Yayın No: DPT.2174.

DPT

1995 **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**. Ankara.

DPT

2002 "Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma" **Planlama Dergisi**, Özel Sayı,1-10.

DPT

2003 **Türkiye Cumhuriyeti Ön Ulusal Kalkınma Planı.** Ankara.

DPT

2004a **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003).**

DPT

2004b **2004 Yılı Programı.** Ankara.

DPT

2004c **2004 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı.** Ankara.

DURA, Cihan

1995 “Atatürk’ün Türkiye’nin İktisadi Kalkınması Hakkındaki Fikir Sistemi Üzerine Bir Deneme” **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6, 313–331.

DURAN, M.SUNGUR

1997 “Kalkınma Stratejileri ve Teşvik Politikalarının Belirlenmesi” **Hazine Dergisi**, <http://www.hazine.gov.tr/makaleler/mustsungur.pdf> 1.02.2006.

EGELİ, A .Hüseyin

2005 “Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” <http://www.manas.kg/pdf/sbd-2-11.pdf> 30.01.2006.

ENÇ, Ercan

2001 “Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz” **Gazi Üniversitesi Dergisi**, Ankara: III, 2, 31-38.

ERDER, Necat

2003 **Planlı Kalkınma Serüveni** Panel 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERDOĞAN, Selim

- 1992 “Türkiye’de Planlı Dönemde Bölgesel Dengesizlikler”
Erzurum: **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi Dergisi**, IX,3-4, 89-100.

EŞKİNAT, Rana

- 1997 “Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomi Politikalarında
Değişim” **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dergisi**, 1-2, XIII, 349-360.

EVGİN, Tülay

- 2000 “Dünden Bugüne Dış Borçlarımız” Undersecretariat Of The Treasury,
Ankara: <http://www.econturk.org/Türkiye1.html> 21.02.2006.

EVRANOS, Furkan

- 2004 “Ödemeler Bilançosu ve Türkiye’nin Cari Açık Sorunu”
<http://www.e-konomistdergi.com/makale.asp?id=20> 9.02.2006.

GÜLOĞLU, Bülent

- 2001 “İstikrar Programından İstikrarsızlığa (Kasım 2000 ve Şubat 2001
Krizleri)” **Yeni Türkiye Dergisi**, Eylül-Ekim, Kriz Özel Sayısı I.

GÜNÇE, Ergin

- 1981 “Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını” **Geliştirme
Dergisi**, VIII,117-130.

GÜNŞOY, Bülent

- 1997 **Değişen Dünya Koşullarında Kalkınma Planlaması ve Türkiye’de
Planlama Uygulaması.** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Eskişehir :
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

HABAKKUK, John H.

- 1966 “Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma” (Çev: Selim İlkin).
Orta Doğu Teknik Ün. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, Ankara:
Güzel İstanbul Matbaası,15-29.

HERSHLANG, Z.Y.

- 1968 **Economic Planning In Turkey**, İstanbul: The Economic Research
Foundation (P.O.B. 423, Beyoğlu).

HİÇ, Mükerrerem

- 1972 “A Comparison Of The Strategies And Measures In The First And The
Second Five Year Plans” **Problems Of Turkey’s Economic Develop-
ment**, İstanbul: Sermet Matbaası, İstanbul Ün. Yayın No:1801,I,11-15.

HOGENDORN, Jan S.

- 1992 **Economic Development**, New York: HarperCollins Publishers Inc.

HOWARD, Douglas A

- 2001 **History Of Turkey**, Westport, CT, USA: Greenwood Publishing
Group, Incorporated

İLKİN, Akın

- 1988 **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul: Yön Ajans Yayını.

İNAN, Ömer

- 1999 “Ekonomik Hayatta Devletin Ağırlığı ve Verimliliğe Etkisi”
Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,
15,75–83.

İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

- 1973 **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Cumhuriyet’in 80.Yıl
Kutlamalarınca Yayınlanmıştır.

İŞGÜDEN, T.ve N.ERTEL

- 1988 “Temel Göstergelerle Dünya Ülkeleri ve Türkiye” **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1-2,V, 14-47.

İYİDİKER, Hikmet

- 1987 “Gelişen Ülkelerde ve Türkiye’de İşsizlik Sorunu” **Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1, I, 9-15

İZMİRLİOĞLU, Akın

- 2000 **Planlama Yaklaşımları ve Türkiye**, İstanbul : İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını.

JOHNSTON ,B.and J. MELLOR

- 1966 “İktisadi Kalkınmada Tarımın Rolü” (Çev: Selçuk Özdegiz).
Orta Doğu Teknik Ün. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar , Ankara:
Güzel İstanbul Matbaası, 242-270.

KANSU, Günal

- 2004 **Planlı Yıllar**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KARLUK, Rıdvan

- 2004 **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Beta Yayınları.

KAZGAN, Gülten

- 1985 **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, İstanbul: **Altın Kitaplar Matbaa**

- 2004 **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KEPENEK, Y.ve N.YENTÜRK

- 2001 **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.

KILIÇBAY, Ahmet

- 1985 **Türkiye’de Piyasa Ekonomisi**, İstanbul:İst. Ün. İkt. Fak. Yayınları
Yayın No: 509.
- 1990 **İktisadi Planlama**, İstanbul:İst.Ünv. İkt. Fak. Yayınları Yayın No:531.
- 1992 **Türk Ekonomisi**, Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

KILKIŞ, Yıldırım

- 1966 “Beş Yıllık Kalkınma Planının Tatbikat Neticeleri” **İstanbul Ticaret Odası Mecmuası**, 83,Mart, Mayıs:27–41.

KİPAL, U. ve Ö. UYANIK

- 2001 **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

KORALTÜRK, Murat

- 1995 “Türkiye Cumhuriyeti İktisadi Kronolojisi (1923–1994)” **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, 1-2, XI, 35-97.

KORKMAZ, Ayse

- 1995 **Kalkınma Planlarında Öngörülen Eğitim Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyi**. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KUYUCUKLU, Nazif

- 1993 **Türkiye İktisadi**, İstanbul: Filiz Kitabevi.

KRUGER, Anne O.

- 1974 **Turkey**, National Bureau of Economic Research, Columbia University Press, New York.

KUZNETS, Simon

- 1966 “Kalkış Üzerine Notlar” (Çev: Fikret Görün).
Orta Doğu Teknik Ün. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar , Ankara:
Güzel İstanbul Matbaası, 72-88

KÜÇÜK, Yalçın

1978 **Planlama Kalkınma ve Türkiye**, Ankara:Tekin Yayınevi.

KÜÇÜKKALAY, A. Mesut

1998 **Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama Ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi.** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÜÇÜKTOK, G. ve E. CEYLAN

2005 “Kalkınma, Sivil Toplum ve Türkiye”
<http://www.siviltoplum.com.tr> 9.02.2006.

LANGE, Oskar

1966 “Sosyalist Bir Ekonomide Planlamanın Rolü” (Çev: Ergün Günçe).
Orta Doğu Teknik Ün. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar, Ankara:
Güzel İstanbul Matbaası, 340-353.

Meydan Laurouss

1990 c.VI, S.810.

MORGİL, Orhan

2002 “Büyüme ve Sanayileşme Politikaları” B.Yediyıldız(Ed.),
Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi, Ankara: Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi Enstitüsü 41–49.

2003a “Türkiye Ekonomisindeki Son Gelişmeler”
http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=792&id=47
22.01.2006.

2003b “Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri” **Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** Ankara: 1,V, 103-116.

ÖNER, Ergin

2002 “Doğu Anadolu’da Kalkınma” Van: **Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 3, 156–168.

ÖNEY, Erden

1987 **İktisadi Planlama**, Ankara: Savaş Yayınları

ÖZEN, Ahmet

2003 “Türkiye’de Transfer Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi” İzmir: **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 1, V, Ocak, Mart, 205–210.

PARASIZ, İlker

1995 **Kriz ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

1998 **Türkiye Ekonomisi 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları** Bursa: Ezgi Kitabevi.

2004 **Türkiye Ekonomisi**, Bursa: Ezgi Kitabevi.

POTTS, David

2003 **Development Planning And Poverty Reduction** Gordonsville VA, USA: Palgrave Macmillan.

SARICA, İsmail

2001 “Türkiye’de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri” **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 1, 154-204.

SAVAŞ, Vural

2000 **İktisatın Tarihi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

SEÇER, Şebnem

1999 “Planlı Dönemde sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler” **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, I, 3, 48-68.

SEYİDOĞLU, Halil

1988 **Uluslararası İktisat:Teori-Politika ve Uygulama**, İstanbul: İstanbul Matbaası.

2003 “Uluslararası mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri” **Doğuş Dergisi**, 2, IV, Temmuz, 141-156.

SCHILLER, Bradley

1991 **The Macro Economy Today, USA: The American University.**

STREETEN, Paul

1966 “Dengesiz Büyüme” (Çev:Mevlüt Çağlar).

Orta Doğu Teknik Ün. İktisadi Kalkınma Seçme Yazılar , Ankara:

Güzel İstanbul Matbaası 166-194.

SOYAK, Alkan

2003 “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”

<http://www.mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/alkan>

soyak(planlama)pdf 22.01.2006.

SÖNMEZ, ATILLA

2001 **Doğu Asya “ Mucize”si ve Bunalımı Türkiye İçin Dersler,**

İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ŞAHİN, Hüseyin

2002 **Türkiye Ekonomisi,** Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

TEKELİ, İlhan

1981 “Dört Plan Dönemimde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik

Büyümenin Mekansal Farklılaşması” **ODTÜ Gelişme Dergisi**

Ankara: VIII, 369–389.

TERZİ, Harun

2004 “Türkiye’de Enflasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi (1924-2002)” **Gazi**

Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Ankara: 3, VI,

59-75.

TEZEL, Y.Sezai

2001 **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950),** İstanbul: Tarih

Vakfı Yurt Yayınları.

TOBB

2005 **Ekonomik Rapor 2004.**

TOKGÖZ, Erdinç

1995 **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: Hacettepe
Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yayın No:16.

2001 **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi**, Ankara: İmaj Yayınevi.

TUNCER, Baran

1965 **Ekonomik Kalkınma İçin Programlama Teknikleri** Ankara:
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Yayın No:
194-176.

UÇKUN, İlhan

1967 "Kalkınma Planlarının Finansman Problemi" **İstanbul Ticaret
Odası Mecmua**, 84, Ocak, Şubat, 55-59.

ULUDAĞ, İlhan

1990 **Türkiye Ekonomisi** İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.

ULUDAĞ, İ. ve E. ARICAN

2003 **Türkiye Ekonomisi (Teori-Politika-Uygulama)**, İstanbul:Der Yayınları.

ÜLGÜRAY, Metin

1974 **Kalkınma Sorunu**, İstanbul: Varlık Yayınevi.

YAYMAN, Hüseyin

2000 "1980 Sonrası Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve
Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri" **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi Dergisi**, 3, 135-156.

YAZMAN, M. ÖĞÜT

2001 **Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi**, Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayi.

YELDAN, ERİNÇ

2004 **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları.

YILMAZ, Şiir

2003 “1923’ten Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine” İktisat Seçme Yazılar, Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Gelişme Vakfı İktisadi İşletmesi, 5–20.

YOZGATLI, M.Koray

1998 “Uzak Doğu Ülkelerinin Kalkınma Stratejileri”

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/uzakdogu.htm>
30.01.2006.

- <http://www.die.gov.tr> (20.01.2006).
- <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup/plan-prg.html> (1) (05.01.2006).
- <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/prjplan/prj2.html> (2) (29.12.2005).
- [http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekimdergi2004/Kemal.htm\(1\)](http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ekimdergi2004/Kemal.htm(1)) (30.01.2006).
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ozelsayiekim/muge.htm> (2) (30.01.2006).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/viii/taslak.pdf> (25.04.2005).
- http://fikirbul.com/site/page.asp?dsy_id=5362 (22.01.2006).
- <http://www.hazine.gov.tr/yayin/hazineistatistikleri> (20.01.2006).
- http://www.kongar.org/makaleler/mak_ka.php (12.11.2003).
- <http://www.millidegerlerikorumavakfi.net/atatürk03.htm#ekonomik> (30.01.2006).
- http://plan8.dpt.gov.tr/plan_2023.pdf (2.11.2003)
- <http://www.turkforum.net/archive/index.php?t-104164.html> (22.01.2006).
- http://www.turkishtime.org/22/130_tr.asp (28.01.2006).
- <http://yayim.meb.gov.tr/yayimler/160/tuna.htm> (09.06.2005).
- <http://worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,,contentMDK:20189577~menuPK:413928~pagePK:1497618~piPK:217854~thesitePK:361712.00.html> (22.01.2006).